

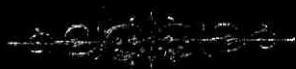
Zwitserland en zijne bewoners : grepen uit het volksleven ...

<https://hdl.handle.net/1874/233722>

THE LINK EN DEETS.
ZWITSERLAND

EN ZIONE

BEWONERS.

69
30

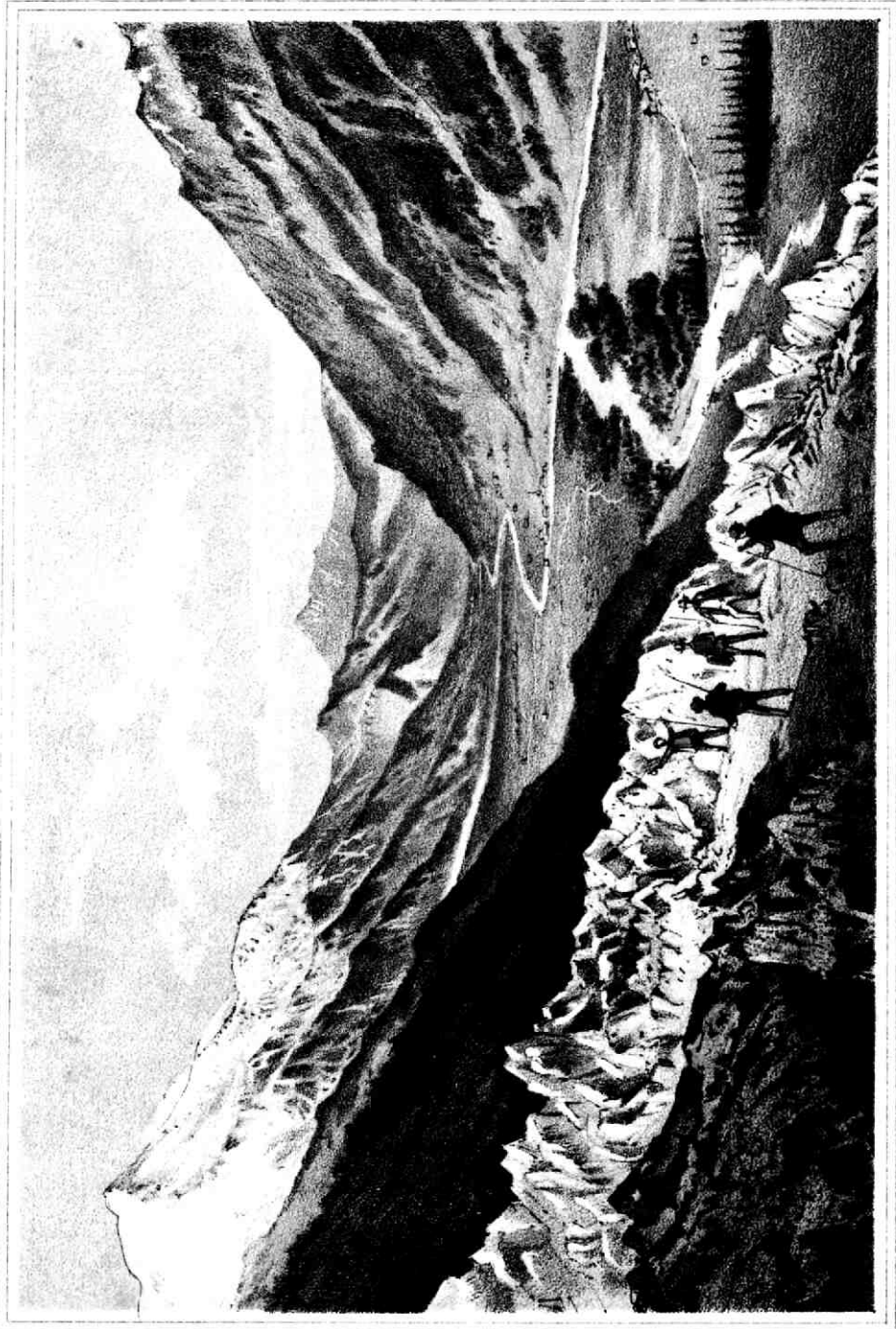
VAN
F. BLANCHE & COMP.
A. P. BLANCHE KORBENSMID.
Naast 's Rijks Munt.

MM 010145

Kast 162
Pl. D N°. 30

162.D. 30

ZWITSERLAND

EN ZIJNE

BEWONERS.

Grepen uit het Volksleven, beschrijving van eenige
takken van nijverheid en schetsen van indruk-
wekkende en prachtige natuurtafereelen

VERZAMELD DOOR

Dr. G. C. J. TEERLINK

EN

Ds. P. BEETS.

Met 4 gekleurde Platen.

LEIDEN,
D. NOOTHOVEN VAN GOOR.

DRUK VAN D. NOOTHOVEN VAN GOOR, TE LEIDEN.

INHOUD.

	Bladz.
De Alpen (E. von Sonklar.)	1
Gletschers en Lawinen (A. Schaubach, Fr. von Tschudi.)	6
De Fön (Fr. von Tschudi.)	16
Winter en lente in de Alpen (Fr. von Tschudi.)	19
In het dal van Chamouni (Joh. Wolfg. von Goethe.)	22
Het meer van Genève (Alfr. Müller.)	23
Het klooster en de Alpenpas van den St. Bernhard (G. Meyer von Knonau.)	27
Het Berner hoogland (E. Silesius.)	30
De Staubbach (H. Berlepsch.)	32
Beklimming van den Mont-Blanc (W. Pitschner.)	35
Uit het Reussdal (Christoph Meiners.)	47
Het Vierwaldstätter Meer (Theod. Mügge.)	50
De Rigi (Alfr. Müller.)	53

	Bladz.
De instorting van den Goldauerberg (H. Berlepsch.)	55
Het rundvee der Alpen (Fr. von Tschudi).	58
Het weven en borduren van mousseliën in Appenzell en St. Gallen (A. W. Grube).	65
Zijdeweverij in Zürich en Bazel (A. W. Grube.)	68
De uurwerkmakers in den Jura (Heinrich Zschokke.)	70
Het klooster Einsiedeln en zijne bedevaarten (Naar J. G. Kohl, Meyer von Knonau en anderen.)	72
Een tocht door Opper-Engadin (Jak. Papon.)	76
Het Bodenmeer (A. W. Grube.)	84
De Rijnval bij Schaffhausen (Karl. Simrock.)	89
Het houtsnijwerk van Berner-Bovenland (Walter Senn.)	91

DE ALPEN.

(E. von Sonklar.)

Wie ooit het Alpenland nadert, hetzij hij uit het noorden over de uitgestrekte hoogvlakten van Beieren of uit Bohemen of Moravië komt, hetzij hij noordwaarts over den donkerblauwen spiegel der Adriatische Zee wordt voortgestuwd, of zijne schreden richt over de vlakte van Lombardije, eene streek van louter bloeiende tuinen, altijd zal hij het eerst aan den verren horizon een muur waarnemen, die, naarmate van de streek en het jaargetijde, met meer of minder sneeuw bedekt, steil uit de vlakte, die voor hem ligt, opstijgend, in een dampwiel zwevend, een tijd lang doet twifelen, of de beschouwer slechts met eene wolken-gedaante of een tastbaar voorwerp te doen heeft. Door een geel- of rood-achtig waas bedauwd, strekt die muur zich rechts en links onafzienbaar ver uit, al flauwer en flauwer zichtbaar, naarmate hij terugwijkt in de verte, waar eindelijk zijne laatste merkbare sporen met het omringende luchtruim versmelten.

Heeft de onbeweeglijkheid en onveranderlijkheid van het verschijnsel hem er van overtuigd, dat die smalle franje aan den zoom van den gezichteinder de zoozeer geprezen Alpengordel is, en voert de locomotief hem met de snelheid van den wind het gebergte te gemoet, dan rijst de rotsmuur spoedig uit den grond en toont zijne machtige leden. Eerst lost het beeld zich in enkele groote massa's, dan langzamerhand in steeds kleinere deelen op. Men begint te bespeuren, dat het voorwerpen zijn naast en achter elkaar geplaatst: reeds onderscheidt het oog de gegolfde omtrekken van eenige bergkammen, die trapsgewijze naar de kern van het gebergte in hoogte toenemen, en ziet weldra hoe zich op den verren achtergrond hier en daar eene bergkruin boven de andere verheft en hooger zilverkroon dan al die andere draagt.

Nog eenige uren, en de spoorwagen rolt over de lagere voorgebergten van het Alpenland. De bruggen spannen zich over de zilverblanke wateren. Reeds worden de diepe kloven der dalen zichtbaar, waardoor het gebergte zijn onuitputtelijken rijkdom in vormen nog rijker begint ten toon te spreiden. De hooge sneeuwtoppen van het dieper liggende gebergte hebben zich achter de voorgebergten verschuild, terwijl deze nu als geweldige massa's, nu eens rond of koepelvormig, dan in de lengte uitgestrekt of met scherp getande rotskoppen, uit het doolhof van door elkaar loopende lijnen opstijgen. Altijd breeder en machtiger, altijd schooner en trotscher, altijd stouter en woester worden de vormen, en steeds duidelijker wordt het voor den beschouwer, dat die smalle rotsmuur van gisteren eene wereld bevatte zóó rijk, veelvormig en eigenaardig, als geene verbeelding die zou kunnen uitdenken.

Nog eenige schreden en ge staat midden in het majestueuze Alpen-paleis. Als eene lange reuzengalerij strekt het hoofddal zich voor u uit, de grond bedekt met het lichte groen der weiden, het donkere loof der wouden en het vloeibare kristal van den stroom. Verbazend steil rijzen de nabijzijnde hellingen van het dal op tot de tinnen der rotsen, die den blauwen ether doorklieven; hier trekt een woeste bergwand, die op den bezoeker dreigt neer te storten, het oog; elders glijdt een waterval, zooals geen park ter wereld dien bezit, op den bodem van het dal neder. En ziet, daar ontwaart gij eene kudde, hoog en der wolken nabij, alsof ze op de steile Alpenweide hangt, en verwonderd vraagt ge, hoe ze daar is gekomen en kan blijven vertoeven, zonder in de diepte neer te storten. Vreemdsoortig wordt uw oor getroffen door de spraak van het landvolk; hare ruwheid en kracht herinnert u aan de natuur, die u hier omgeeft, breed en krachtig, evenals de woningen der menschen, als schiepen zij er behagen in de winterstormen te trotseeren. Als met stil heimwee blikken uit de verte de bergen op u neer, zich badende in een blauw waas; en zoo zich rechts en links een zijdal voor u opent, dan treft u de fonkelende sneeuwmantel, die met verblindenden glans in plooiën over het reuzenlijf van het gebergte ligt uitgespreid. — Wanneer gij een hart bezit, nog niet verdroogd onder het stof van akten en prijscouranten, of door den verschroeienden adem van de zelfzucht, dan zult ge met vreugde en aandoening al die wonderwerken der almacht beschouwen: en zoo ge dan peinst over wat ge daar gevoelt, dan zult ge weldra erkennen, dat hier het uit- en inwendige leven van den mensch aan geheel verschillende invloeden is blootgesteld en andere vormen moet aannemen, dan in gindsche vlakke streken.

Inderdaad, de grootschheid der Alpen-natuur oefende machtigen invloed uit op het lot der volken, die op en in den omtrek der Alpen wonen, en zelfs zou men als zeker mogen stellen, dat dit gebergte, hetwelk zich zoo machtig tusschen het zuiden en midden van Europa geplaatst heeft, en hier de Germaansche wereld van de Latijnsche scheidt, een zeer belangrijk aandeel heeft genomen aan de geschiedkundige, staatkundige, maatschappelijke en stoffelijke ontwikkeling van deze twee belangrijkste volkstakken van dit gedeelte der aarde.

De beteekenis der Alpen in verband tot de verhouding der natiën hangt vooral af van hunne onbegaanbaarheid, met andere woorden, van de moeilijkheid, die er in gelegen is, om van de eene helling van het gebergte op de andere te komen. Waren deze bezwaren in vroeger tijd reeds groot voor enkele personen, nog oneindig grooter waren zij voor volken en legers. Het eerste geschiedkundige feit, waaruit ons de beteekenis der Alpen blijkt, is de Cimbrische oorlog. Van nu af streefden de Romeinen onafgebroken naar het bezit van het Alpenland; zij legden op het gebergte wegen aan en maakten ze veilig voor het verkeer, tot dat de Germanen bij het begin van de volksverhuizing de Alpen-passen vermeersterden en aan het westersche Romeinsche rijk een einde maakten. Toen deze stormen gestild waren, begon weldra het Romeinsche element zijn invloed ten zuiden van de Alpen te doen gelden en uit de samen-smelting der Romeinen en vreemde volken vormde zich het Italiaansche volk, maar het waren de Alpen, die aan deze vermenging paal en perk stelden.

Later, toen in de vlakten van Zuid-Duitschland en Opper-Italië, als de door de natuur aangewezen plaatsen, de beslissing omtrent de strijdige belangen van het Deutsche en Romaansche ras moest plaats grijpen, was het weder de Alpen-vesting, die de vijandelijke legers scheidde. Vragen wij verder naar de werking der Alpen op den lichamelijken en zedelijken toestand hunner bewoners, dan zien wij ons eene rijke bron van belangrijke uitkomsten geopend. Hoe werkt de vlakte en het licht behevelde land, hoe het gebergte en inzonderheid het hooggebergte op het volk, dat er woont? — Den bewoner der vlakte werpt de natuur hare gaven als het ware in zijn schoot. Omgeven door een onmetelijken gezichtseinder, hecht hij aan het denkbeeld »vaderland» een ruime beteekenis. Het gemakkelijke verkeer en de dichtheid der bevolking brengt hem met allerlei menschen in aanraking. Hierom is hij vroolijk, beweeglijk, gezellig, minder afhankelijk van uitwendige omstandigheden, een minnaar van afwisseling, die hij somtijds opzettelijk zoekt. — In

het gebergte is dit alles anders. In aanhoudenden strijd met de natuur, moet de Alpenbewoner haar de gaven afpersen. Met windas en takel zeult hij jaarlijks de aarde op de bebouwde hellingen, terwijl regen en sneeuw die even dikwijls nederwaarts drijven. Omgeven door gevaren, die elk oogenblik zijn have en bestaan met vernietiging dreigen, gevoelt hij zich altijd afhankelijk van de Voorzienigheid, die hem alleen beveiliging en hulp kan verleenen tegen de schriktooneelen der bergstreken. Nu eens is het de donder eener lawine, die hem beangstigt; dan de bruisende stortvloed, die zijne schrale velden verwoest, op een anderen tijd eene bergbreuk, die zijn vee vermoordt, zijn woud vernielt, zijn huis in puin doet storten en hem tot een bedelaar maakt. Vanhier de diepe ernst, die schier alle Alpenstammen kenmerkt, gepaard met kalmte en onverschrokkenheid in gevaar. Ingesloten door reusachtige bergwanden, zijn de voorstellingen, die de bewoner van het hooggebergte zich van het leven en het vaderland vormt, binnen de lage ruimte van zijn dal beperkt. Vrij en vergezocht leeft hij op zijne plek gronds, uren ver vaak verwijderd van zijn naasten buur, zijn dorp en kerk en het gewoel der menschen, en weet beter met zich zelf en zijn God, dan met den vreemde te verkeeren.

Zóó werkt het gebergte en zóó worden vrij eenvoudig grootendeels de tegenstellingen verklaard, die het Zuid en Noord van Duitschland gescheiden houden. Doch ook op zuiver natuurkundig gebied leggen de Alpen groot gewicht in de schaal, inzonderheid wat het klimaat van Duitschland en Italië betreft. De Alpenmuur, wiens middelste gedeelte van den grooten St. Bernard tot aan de grenzen van Stiermarken nergens onder de gemiddelde hoogte van 9000 voet daalt, kan als de groote weérzuil van Midden-Europa beschouwd worden, daar hij de koude luchtstroomen belet naar het Zuiden voort te dringen en de warme zuidenwinden op hun tocht naar het Noorden belemmert. Het aanmerkelijk verschil in temperatuur tusschen de nacht- en daghellingen van het gebergte is hiervan het onmiddellijk gevolg. Wie in het voorjaar den Brenner is overgetrokken, zal bemerkt hebben, hoe in de noordelijke dalen nog sneeuw en vorst heerschappij voeren, terwijl weinige uren aan gene zijde van de waterscheiding het frissche groen den grond van het dal en de berghelling versierde, de perzikboom zijne rooskleurige bloemen in de zoele lucht ontplooidde en eene warme lentetint den geheelen omtrek opvroolijkte.

Even belangrijk is de rol, die het ver uitgestrekte lichaam der Alpen in betrekking tot het neervallende water speelt. Vanhier, dat het berg-

land zoo rijk is aan water en zulk een weldadigen invloed uitoefent op het vallen van regen in de naburige landen. Hoe grootsch en aantrekkelijk de gletschers in het berglandschap ook mogen zijn, hun nut in de huishouding der natuur is toch nog veel grooter. Eensdeels verhinderen zij door het aanhoudend nederwaarts schuiven de bovenmate ophooping der sneeuw, anderdeels vormen zij watermagazijnen, die juist in den heetsten tijd het meest opleveren. Zij hebben zich in de Alpen een net van bevaarbare stroomen ontwikkeld, zóó uitgestrekt, als men nauwelijks in Indostan en Brazilië aantreft. Bovendien scheiden de Alpen den zuidelijken streek van de voorjaars- en herfstregens van de noordelijke provincie der zomerregens. Het kon wel niet anders, of deze gebergten moesten tevens scherpe grenzen vormen van tweeeërlei plantenwereld. In Bozen wordt b. v. de perzik en olijf, de vijg en amandel rijp, terwijl te Innsbruch, eenige mijlen meer noordelijk, zelfs de wijnbouw reeds onmogelijk is. Vanhier ook die groote verscheidenheid van landbouwstelsel aan deze en gene zijde van het gebergte; en aan geen andere oorzaak is het voortreffelijke net van water-aanvoerende kanalen toe te schrijven, dat zich over al het bebouwbare land van de Lombardijsche laagvlakte uitstrekt, welks dienst volstrekt onmisbaar is, wanneer des zomers de donkerblauwe hemel dikwijls weken lang geen druppel vruchtbaar makende regen schenkt.

Bij het groot verschil der Alpen naar wording en bestanddeelen moet natuurlijk dit gebergte eene rijke vindplaats van delfstoffen opleveren. Wel is het Alpenland juist niet rijk aan edele metalen, maar daarentegen worden er hoogst nuttige zaken uit verkregen. Te Bex en Wallis, te Hall, Hallein, Berchtesgaden, Hallstadt en Aussec treft men zoutgroeven aan. In Stiermarken en Karinthië liggen de rijkste ijzerertsen in onuitputtelijke massa's opgehoopt; in Karinthië wordt lood, te Idria kwik gewonnen. Maar niet genoeg, dat het gebergte zulke groote schatten aan mineralen in zijn schoot verbergt, het verleent bovendien de mogelijkheid van eene zeer winstgevende bewerking met behulp van zijne waterkrachten, die in zulk eene menigte voorhanden zijn, dat de Britsche nijverheid, al ware zij verhonderdvoudigd, ze niet geheel zou kunnen verbruiken.

En wanneer wij nu nog vragen, welke beteekenis die Alpen bezitten voor kunst en wetenschap, dan treden daar de Alpenbeelden op, zooals ze door den grooten dichter van de nieuwe Heloise geschilderd werden, met de schitterendste verven, die de taal kon verleenen; of de landschappen van Haller, wel eenvoudiger, maar toch zóó bekoorlijk en waar

geschilderd; of de heerlijke meesterstukken van Rottmann en Calame, waarbij het heroïsche der gebergte-wereld zoo grootsch en krachtig te voorschijn treedt, om te getuigen van het wondervermogen dier reuzen, waardoor zij de verbeeldingskracht van dichter en schilder doen ontvlammen en hen tot de stoutste scheppingen bezielen. Ook de wetenschap heeft met de studie der Alpen haar voordeel gedaan, toen zij sedert de Saussure aanhoudend met de grootste zorg onderzocht werden, en zoo zijn zij voor de beoefenaars van geschiedenis en staatkunde, van krijgskunde en staathuishoudkunde, van natuurkunde en volkenkunde, van dicht- en schilderkunst, voortdurend een geliefkoosd voorwerp van beschouwing, de moeite hieraan besteed overwaardig.

GLETSCHERS EN LAWINEN.

(A. Schaubach. Fr. von Tschudi.)

De Gletschers, in Tirol Ferner genaamd, ontstaan slechts in bepaalde streken der aarde en onder zekere voorwaarden met betrekking tot het klimaat en de helling van den bodem. Slechts de gematigde en koude luchtstreek is hun vaderland; de gewone Alpen-kalk is voor hunne vorming niet gunstig, evenmin als de zuidelijke helling. Mogen bergen in de heete luchtstreken ook al ver in de sneeuwstreek doordringen, dan bereiken zij deze toch eerst op zulk eene hoogte, dat de lucht reeds te droog is om de sneeuwkorrels in zulk eene vaste massa te veranderen als tot het schuiven naar de diepte vereischt wordt.

In de hooge ijsgebergten der Alpen bestaat bijna al het water, dat uit den dampkring neerslaat, uit sneeuw, nu eens als vlokken, dan als korrels, soms als mist, en door de ophooping dezer nederslagen in de hoogere, droge ruimten, hullen de hooge toppen zich in een dik, wit sneeuwgewaad; met den tijd worden deze massa's dichter, en dit sneeuw-ijs, dat zich in zijne talrijke bersten bleekgroen vertoont, noemen de Zwitsers *firn*; het verheft zich tot de hoogste punten en daalt tragsgewijze op de zonderlingste wijze op de gletscher-vlakten neder. Hiervan verschillend is de eigenlijke gletscher; zijne ijsmassa's vullen de hoogdalen, die zich tusschen de ijsbergen verheffen. Soms hangen de firn-massa's onmiddellijk met den gletscher samen, zoodat zij ineen

smelten, of zij zijn door hooge wanden van elkaar gescheiden; dan stor- ten zij door de later er bijgekomen lasten, of door de uitzetting, die de warmte der zonnestrallen teweegbracht, over de wanden, waarover zij reeds lang dreigend hingen, en vormen de *ijslawinen*, die van den dageraad tot den namiddag als watervallen nederdonderen. Bij deze ophooping- en van ijsstof en brokken voegen zich gedurende den winter en het voor- jaar de eigenlijke sneeuwlawine en de sterke sneeuwval zelf.

Daar de eigenlijke gletschers bijna uitsluitend in de dalen liggen, die zij dikwijls ter hoogte van 300 tot 400 voet vullen, nemen zij, naarmate van hun loop, eene verschillende gedaante aan. Meestal loopen de Alpen- dalen trapsgewijze af, waarbij de trappen zelve, vooral in de hoogste streken, dikwijls steil en groot zijn. Voor zoo ver de gletscher in een effen dalstreek ligt, is zijne oppervlakte tamelijk gelijkmatig: doch waar de bodem van het dal langzamerhand daalt, bemerkt men ook op zijne oppervlakte iets onrustigs en er ontstaan groote vlakke golven; waar echter de trap van het dal steil daalt, en wellicht in de diepte eene engte vormt, zoodat er onder den val een ketel ontstaat, daar vertoont de gletscher zijne eigenaardigste, meest in het oog loopende gedaante, zijne pracht. Gespleten in tallooze deelen, die door zon en lucht aan alle zijden begonnen te smelten, ontstaat een chaos van ijstorens, obelisk- en pira- miden, boven aan de spits witachtig, lager groen, dat langzaam in groenblauw overgaat, in de diepste spleten donkerblauw; naar den rand toe smelt de geheele toren gewoonlijk weder tot eene dichtere massa samen. Is echter de trap van het dal loodrecht en te groot, dan breekt zij boven af en onder sterk gedonder storten hare torens, opgelost in stof, in het diepe dal neder, waar dan de gletscher zich onder gun- stige omstandigheden opnieuw vormt. Over de effene oppervlakte van den gletscher loopen lengte- en dwarspleten, die zich naar haren ou- derdom als scheuren of wijd geopende kloven voordoen, en een prach- tigen aanblik verleenen door het kleurenspeel, dat van het lichtste groen- wit tot het zwartste blauw afwisselt, waarop zich ten slotte in de diepte een bodemlooze, nachtelijke afgrond vertoont.

Talrijke beken ruischen als blauwe ijsstroom- en over de oppervlakte van den gletscher. Dikwijls verzinkt zulk eene beek in eene diepere ijslaag en vloeit dan slechts hoorbaar onder de zichtbare oppervlakte; ieder oogenblik meent men bij den oever van de ijsbeek te komen, en hoort hem dan plotseling weder achter zich. Dit water, *gletschermelk* genoemd, is zeer helder en koud en geeft den dorstigen wel lafenis, doch is sterk afkoelend. Het water, dat aan het onder- einde van den gletscher stroomt,

is grauw en troebel, vooral des namiddags; evenwel verkiezen de bewoners van den omtrek het boven-bronwater.

Eindelijk brengen het gruis en de keien vele zonderlinge verschijnselen aan en op den gletscher teweeg. Door de lawinen worden den gletschers ook puinmassa's toegevoerd, en daar de gletschers ook tusschen groene en sneeuwlooze zijwanden uit hunne ijsbergen voorwaarts dringen, voeren de grondlawinen in het voorjaar nog meer puin naar omlaag. Doch weldra smelt de sneeuw van zulke puinhoopen weg, en zoo zijn de oevers der gletschers zeer dikwijls aan beide zijden met een muur van steenbrokken bedekt, die het ijs dikwijls zóó geheel omhullen, dat men meent niet meer op ijs te wandelen, tot er zich plotseling, midden tusschen de grauwe steenhoopen, eene diepe blauwe grot opent. Ontmoeten twee gletschers, die uit twee dalen ontspringen, elkaar, dan smelten zij dikwijls langzamerhand ineen tot een grooten ijsstroom: maar wanneer twee stroomen na hunne vereeniging nog een eind ver zichtbaar blijven, zoowel door eene grenslijn als door hunne kleur, dan wijzen die strepen van puinhoopen nog veel verder nederwaarts in het midden van den grooten gletscher de grenzen der beide oorspronkelijke, ten bewijze, dat hij uit twee armen tot één is samengevloeid. Deze puinhoopen noemt men in Zwitserland *gufers* of *guferslijnen*, doch in de Deutsche Alpen dragen zij, evenals alle ophooping van puin door het nederstorten van rotsen of stroomen ontstaan, den algemeenen naam *mure* of *moraines*. Wanneer de omstandigheden dit mede brengen, wordt ook het onderste gedeelte van den gletscher door eene moraine omringd, die echter meer op den vasten grond dan op den gletscher zelf ligt. Deze puin hoop ontstaat door het voortschrijden van de gletschers, die alles, wat hun op den weg ligt, voor zich uitschuiven, en zelfs rotsen, die ze ontmoeten, verbrijzelen en bij de moraine voegen. Wordt een gletscher niet door de sterke rotsen tegengehouden, dan dringt hij sneller en verder voort, doch wijkt dan even spoedig weder terug, doordien hij buiten zijn gebied treedt en dus door te groote warmte aan het ondereinde smelt. Slechts de overgeblevene moraine verkondigt dan zijn vroeger bestaan; de gletscher moet dan weder eene nieuwe moraine scheppen, die hij opnieuw voor zich uitdrijft; vanhier, dat men dikwijls even veel ringmuren aantreft, als het aantal malen, dat de gletscher voortgerukt is, evenals door de opeenhooping, die de golfslag van zee, meer of rivier achterlaat, het vallen en wassen van den vloed wordt aangewezen.

Aan het ondereinde, waar de gletscher rust, is hij celvormig in smel-

ting geraakt en zoo vormen zich dikwijls groote gewelven, zoo als men dáár, waar gletschers afgebroken of gespleten zijn, duidelijk zien kan. In deze ijskelders druppelt het aanhoudend.

Een der merkwaardigste verschijnselen uit de wereld der gletschers is het voortrukken. In vroeger tijd verklaarde men dit uit het hellende en steile van de dalen, wat ook wel hier en daar er iets toe kan bijdragen; doch de Alpendalen hebben gewoonlijk niet zulk eene steile helling, maar vormen eene afwisseling van trappen en vlakten, en meer-malen rukt de gletscher sneller voort over de vlakten dan aan de hellingen, waar hij afbreekt en als lawine in een dieper gelegen dal nederstort. Volgens eene andere verklaring zou de gletscher zich uitbreiden door het vormen van spleten; deze worden des winters met sneeuw gevuld, waardoor de gletscher weder tot eene massa vereenigd wordt, en wanneer dan in het volgende jaar weder spleten ontstaan, beslaat de gletscher grooter ruimte. Doch de meeste spleten sluiten zich des winters weder, en zoo er ook sneeuw in mocht komen, zou deze toch veel te los zijn, om de spleten weder met eene vaste ijsmassa te kunnen vullen: buitendien vormt de sneeuw gewoonlijk bruggen over de spleten, waarom het gevaarlijk is na een sneeuwval over een gletscher te gaan, daar de sneeuw de spleten niet vult, maar slechts licht bedekt. Het waarschijnlijkst is het voortschrijden toe te schrijven aan ijskristallen, die in de hoogere streken van het sneeuwijs uit fijner korrels van hagelgruis bestaan, doch, hoe lager zij komen, in telkens grootere hagelkorrels overgaan. Daar deze korrels grooter worden, doordien zij meer vocht opnemen, dat door het voortdurend smelten inzijpelt, zet het geheele lichaam van den gletscher zich uit, zooals dit met water bij het bevrozen plaats grijpt.

Terwijl het in de hoogste streken der Alpen met groote wintervlokken sneeuwt of damp, vormt zich in de lagere hagelgruis, en hagelt het somtijds in de onderste; des winters sneeuwt en damp het, in voorjaar en herfst vormt zich het hagelgruis en des zomers hagelt het. Op de hoogste trappen ligt sneeuw, die door haar hoogen ouderdom een weinig korrelig geworden is; verder naar beneden bestaat het sneeuwijs uit hagelgruis, doch de eigenlijke gletscher uit kleine hagelkorrels, die met de diepte in grootte toenemen, doch onderling vast vereenigd zijn.

Tot de schilderachtigste tooneelen der Alpen behooren de *lawinen*, die ontzettende, donderende sneeuwstroomen, wier majesteit de vreeselijkheid hunner kracht evenaart. Zij keeren na regelmatige tusschenpoozen terug, hebben hunne bepaalde tochten en gangen, hunne ketels, waarin zij

verzameld worden en hunne legervelden, waar de beweeglijke massa's tot rust komen. Een groot gedeelte van de Alpen bedient zich van deze kanalen om zich plaatselijk van verbazende sneeuwmassa's te ontdoen, en dit geschiedt met eene regelmatigheid, die zich bij weken, zelfs bij dagen laat berekenen; nauwkeurige waarnemers kunnen dikwijls de uren opgeven, waarop de lawinen zullen komen. Velerlei zijn de vormen, waaronder de sneeuwvloedden plaats hebben; nu eens doen zij zich enkel als kleine gangen voor, waarlangs de ophooping van sneeuw van eene zekere uitgestrektheid rots door ruimere bergvoren verdwijnen: dan schijnen zij schuttingen, als een aanhoudende wind in eene richting gedurende een sterken sneeuwval groote massa's op de tinnen der rotsen opstapelen, die, zonder behoorlijken grondslag, door haar eigen gewicht instorten en neerplofften, werwaarts de richting van den wind haar drijft. Gewoonlijk zijn zij niet gevaarlijk en strekken zich niet ver uit, evenwel heeft zulk eene windschutting op den Bernhardin een postslede met dertien personen in den afgrond medegesleurd. Natuurlijk kunnen zij onder gunstige omstandigheden tot ware lawinen worden, en vertoonen zich dan des te vernielender, omdat zij zich niet langs de gewone beddingen bewegen.

Het ontstaan van lawinen hangt af van den bouw en kromming der gebergten, de hoeveelheid opgehoopte massa, de temperatuur en tal van kleine toevalligheden: klipachtige terrassen, steile rotswanden of eene sterke helling verhinderen groote afzettingen van sneeuw en vorming van lawinen; is de helling van een gebergte daarentegen 30-35 graden en bevindt zich hierin eene lange watervoor, waarheen grootere heuvels zacht afloopen, dan heeft men bijna overal regelmatig terugkeerende lawinen. Doch grondlawinen zijn hier meer algemeen dan stuiflawinen. Deze zijn gevaarlijker, geweldiger en onregelmatiger; zij komen slechts in den winter en in het begin van de lente te voorschijn, en ontstaan, wanneer groote vrachten versche, korrelige, losse sneeuw op een vast en hard sneeuwdek vallen. Dit laatste biedt aan die massa's geen vasten steun, wanneer de hellingen wat steil zijn: het neerstorten van eene kleine, overhangende sneeuwmassa, de schrede van een gems of haas, zelfs het sneeuwballetje, dat van een struik valt en voortrolt, of eene kleine trilling in de lucht, brengt dit geheele bovenste sneeuwveld in beweging, langzaam glijdt het eerst als één stuk voort, dan sleurt het lagere massa's mede, kookt, stuift op en verdeelt zich. Het dreunen van de massa door de heldere lucht en de veroorzaakte windtocht brengt van alle kanten nieuwe kleine sneeuwvallen teweeg; met razende

drift, telkens vreeselijker last en dreunend gebulder, stort de hoofdstroom in de diepte, heeft reeds als breedte, hoog opgestapelde stormvloed de houtstreek bereikt, sleept steenen en struiken mede en rukt bevend en krakend het woud binnen. Niets ziet men dan donderende en stuivende nevels; eindelooze sneeuwstofwolken bedekken den gang van den stroom, wiens geheele baan rookt; de boomen kraken, de rotsgrond heeft, lange, bange minuten weergalmen de toppen van de donders — nog één slag, een trillend, knersend, dof, onuitsprekelijk gebulder — dan is het stil. Eene snijdende windvlaag heeft den trotschen gang der lawine vergezeld; men volgt haar met het oog: recht uit, meer dan twee uren lang, honderden schreden breed is de nieuwe kanaalbedding, door Alpenweiden, wouden en velden heen tot aan de beek, daar onder diep in het dal; nog rollen enkele ballen en glijden sneeuwvallen achterna, nog waggelt het geteisterde hoogwoud door den wind, door de verderfster veroorzaakt. Van het dal uit gezien, levert het een schilderachtig schouwspel, doch zelden ontdekt men het uitgangspunt. Onuitsprekelijk grootsch is het beeld, dat de stroom doet verrijzen, wanneer hij zich uitspreidt, met reuzenkrachten wast en hoog opstuivend als een waterval over de rotswanden stort, nu zich deeling, dan weder ineenvloeiend en zijarmen in zich opnemend, en, rechts en links zijne kracht betoonend, met pijlsnelle vaart voortschiet als ware het eene kokende, glinsterende zee. Weinige minuten — en de dochter van den Hoog-Alp ligt daar na een akeligen dans vreedzaam en bewegingloos in de diepte van het dal: vier tot vijf duizend voet heeft zij een zeegevierenden donderweg afgelegd en hare leden majestueus in het voortijlend witte gewaad gehuld, om weldra met opgeloste leden in den schoot van het dalbed te rusten.

Zelden maakt de bewoner van de vlakte zich eene juiste voorstelling van de verwonderlijke stormbewegingen, waarvan zulk eene stuiflawine vergezeld gaat. Met stooten of schokken stroomt de luchtstroom rechts en links ettelijke honderden schreden ver langs het pad der lawine, verspreidt zich over de geheele breedte van de rustig geblevene sneeuwmassa's, stoot dikwijls terug tegen den tegenoverliggenden bergwand of verliest zich in de uitgestrektheid van het dal, waar hij nog een half uur ver de vensters en deuren der woningen doet schudden en de schoorsteenen van de daken tilt. In de wouden rukt deze storm aan beide zijden dikwijls 1000 tot 2000 van de sterkste, oudste boomen neder, tilt menschen en dieren op, slingert ze naar de diepte, knakt in het dal, ver van de plek, waar de sneeuwval ontstond, de krachtigste note-, ap-

pel- en esseboomen, werpt zware vrachtwagens omver en doet geheele stallen instorten. Toch is deze luchtstroom tamelijk scherp begrensd en buiten zijne grenslijnen beweegt zich geen boomtak. Verwonderlijk zijn de lotgevallen, die de bergbewoners in hun overigens eentonig leven door zulke lawinen overkomen; nu eens worden geheele gehuchten gedurende het nachtelijk uur bedolven en zijn de bewoners, vóór zij recht ontwaken, onder huizenhooge sneeuwmassa's begraven; somtijds worden de huisjes als kaartenbladen al wervelend opwaarts gevoerd en de bewoners heelhuids zijdelings in de sneeuw geslingerd. Hooibergen worden 500 schreden ver door de lucht over beken gedragen en ongedeerd met al het hooi aan de andere zijde van het dal neergezet. Van het omkomen en wonderdadig gered worden van menschen treft men in alle hooge dalen vertellingen van ouder en jonger tijd aan. Natuurlijk zijn de dieren, die in de nabijheid der lawinen en van den luchtstroom gebleven zijn, evenzeer de speelballen er van; kleine vogeltjes en groote raven worden hoog door de lucht geslingerd; zeldzamer gebeurt het, dat een sneeuwval een gems medevoert. Men zegt, dat deze wakkere dieren, ten tijde van het ontstaan der lawinen, de gevaarlijke streken zorgvuldig vermijden; echter is het zeldzaam, dat er in het voorjaar uit de lawine-sneeuw geraamten van gemzen te voorschijn komen, en de oorzaak, waardoor zij voor den dood beveiligd worden, zal wel niet zoozeer zijn, dat zij het gevaar der lawinen vermoeden, als dat zij altijd geneigd zijn de zonnelijke zijde van het gebergte te mijden. Met den wind verspreidt zich ook eene groote massa sneeuw, tot stof opgelost, met verwonderlijk doordringende kracht naar de diepte. Zulke stuifsnieuw dringt in groote hoeveelheid door de fijnste reten in de huizen en hecht zich zóó sterk aan wollen kleedingstukken, dat ze er gewoonlijk niet uitgeborsteld kan worden.

Later dan de straks gemelde, ontstaan de grondlawinen in de lente en den voorzomer; de grootere dalen vrij onregelmatig, aan de oostelijke hellingen tusschen 10 en 12 uur des middags, aan de zuidelijke tusschen 12 en 2 uur, aan de westelijke tusschen 3 en 6 uur des namiddags en aan de noordelijke tot laat in den avond, in het dal neder. De Fönwind in de hooge streken of aanhoudende zonnwarmte lost groote sneeuwvelden van vele duizende vierkante voeten op, knaagt ze aan de onderzijde gedeeltelijk weg, groeft er watergeulen in, en maakt hun grondslag zóó week, dat dikwijls geheele streken bij de minste aanleiding op hetzelfde oogenblik beginnen te glijden. De lagere sneeuwvelden hechten er zich aan, maken zich gemakkelijk van den verweekten op-

gezwollen grond los; alles smelt als tot een bal te zamen, sleurt overal nieuwe sneeuwvelden mede, voert aarde, puin, steenen, blokken voort, en dondert als een stroom, in dichte massa, over de rotswanden of door de gewone groeven en lawinenbanen in de diepte. Daar deze massa's uit vochtige, opeengepakte sneeuw bestaan en zich gedurende hun tocht steeds vaster ballen en persen, verspreiden zij niet zoo sterk haar stof in de lucht als de stuiflawinen, wier millioenen stofpaarlen den dampkring met licht vervullen, veroorzaken ook hierom geene sterke luchtdrukking, en brengen alleen schade teweeg op haar eigen baan, daar zij hier eene massa aarde opwoelen, of ook, schoon zeldzamer dan de stuiflawinen, vernielende banen door de hoogwouden breken. Altijd voeren zij vele ijsmassa's met zich en zien er morsig uit. In den regel gelijken zij minder op een kolossalen sneeuwbal dan op een huishoogen sneeuwmuur. Duizende insecten-eieren, larven, wormen, zaden van Alpenplanten, die zich in den zomer en den herfst onbezorgd op het pad der lawinen hadden neergeveild, worden plotseling een of twee streken ver gevoerd en in het dal neergezet, waar zij zich gedurende den zomer nog ontwikkelen. Wat voortgeleden is, smelt zeer langzaam, dikwijls eerst in Juli, in den ketel of op de weide, waar het bleef staan, en, tot 30—40 voet opgestapeld, lange en breede sneeuwzeeën vormt, terwijl geheele koloniën van medegevoerde Alpen-plantjes het volgende jaar ter zelfde plaatse bloeien. Dikwijls blijven de lawinen in de bedding van eene beek steken, die, nadat ze ontdood is en den 50-80 voet breeden sneeuwmuur doorknaagd heeft, zich in het dal stort en daar een overstroming teweegbrengt. Is het weder koud, of ligt de grond van het dal hoog of beschaduwd, dan blijft de doorknaagde sneeuwmasa niet zelden het geheele jaar als een brugachtig gewelf boven de beek staan, kan zonder gevaar begaan worden, en stort eindelijk in het volgende voorjaar ineen. Meermalen heeft men merkwaardige bewijzen gezien van de vastheid der lawinen-sneeuw, wanneer die onder in het dal is aangeland. De massa is zóó samengebald, geschud, gekneed, dat ze tot een ijzerhard cement wordt. Een mijnwerker, die op den Splügen door eene lawine in het dal werd geworpen, doch ongedeerd bleef, was niet in staat de helft van zijn mantel, die gedeeltelijk in de lawinensneeuw was blijven steken, uit deze harde massa los te scheuren. Het laat zich licht begrijpen, dat de overblijfselen der lawinen onder zulke omstandigheden buitengewoon langzaam smelten; doch minder verklaarbaar is het, hoe zij, die onder zulke sneeuw begraven zijn, daar in die diepte duidelijk elk woord vernemen, gesproken door hen, die hen trachten op te sporen,

terwijl hun roepen uit al hunne macht niet eens door eene laag van enkele voeten kan dringen.

Behalve deze groote lawinen vormen zich van Januari tot April op alle Alpen tallooze kleinere, meestal stuiflawinen van losse sneeuw-massa's. Als sluiers hangen zij langs de rotswanden neer, loopen op een graswand weder te zamen en storten zich nog over eene helling neder, waarna gewoonlijk een eigene trechter of ketel ze opneemt. Er bestaan enkele berggeulen, waarin zulke lawinen de geheele lente door vloeien. Bij de Jungfrau, den Uri-Rothstock, den Wiggis en Glärnisch treft men, vooral bij alle steilere bergpyramiden, die uit diepe bochten van een dal oprijzen, zulke kleine lawinen aan, die, alsof ze slechts van de eene verdieping van een huis op een ander vielen, niet dieper dan 1000 tot 2000 voet dalen. Op dezelfde hoogte van een berg hebben wij te gelijker tijd een half dozijn zulke donderende cascaden geteld; in een enkel uur van een warmen voorjaarsdag kan men onder gunstige omstandigheden 12 tot 16 vallen waarnemen, allen eigenaardig van vorm en pracht. Dan dondert het werkelijk onophoudelijk op de hoogte; van alle kanten golven sluiers over de rotvlakten, en schijnen, wanneer hunne trechters, zooals meestal plaats heeft, door een hier voor geplaatsten berg verborgen worden, zich in de lucht te verliezen. De aankondiging van de lente in de Alpen is zulk een eigenaardig, bevallig natuurtooneel, dat de kinderen der dalen zich er in den vreemde niet aan kunnen wennen, eene lente zonder die ruischende zilveren banden te zien naderen. Niets is er buitendien meer bevorderlijk aan, dat reeds in de lente de plantenwereld dáár in die hoogere streken uit haar winterslaap ontwaakt, dan juist de verwijdering van tallooze millioenen centenaars sneeuw; want zoo al die massa's, van wier omvang men zich slechts zelden een juist begrip vormt, langzaam weg moesten smelten, dan zou dit zeker den geheelen zomer duren; op menige beschaduwde plek zou de sneeuw in 't geheel niet verdwijnen, en blijvende sneeuw- en gletscherlagen zouden zich vormen en aangroeien dáár, waar nu de hooier, dank zij de lawinen, zijne geurige vrachten hooi verzamelt. Is eenmaal een zeer breed sneeuwveld, ten gevolge van eene grondlawine op de toppen, naar het dal afgedaald, dan werkt zon en regen met dubbele kracht en doet de sneeuw in alle richtingen rondom de ledig geworden plek smelten. De grond wordt warm, het naburig sneeuwgebied wordt van onder op ondermijnd, van boven door sneeuw, regen en den fönwind opgelost, en weldra glijden zij, nadat ook zij rijp zijn geworden, hun voorgangers langs hetzelfde bed na of verdwijnen op de plaats zelve. De plaats, die

door de gletschers zijn verlaten, zijn dan ook de eerste, waar raven en kraaien, sneeuw- en berkhoenen en kleine insecteneters het eerst wormen, larven en kevers tot hunne voeding vinden, en slechts weinige dagen, nadat de grond ontbloot is, wemelt het reeds boven die zwartbruine oāse van allerlei muggen, vliegen, spinnen en hunne vervolgers, terwijl in den omtrek nog alles onder de sneeuw ligt bedolven en de bewoners van het dal nog niets bespeuren van dat leven, dat daar reeds in de hoogte is gewekt.

Wij mogen de lawinen waarlijk wel voor gezegende verschijnselen in de Alpen-wereld houden. Hoe groot hare verwoestingen ook somtijds mogen zijn, toch hangt de mogelijkheid van plantengroei over groote bergstreken enkel van haar af.

De kleine, tevens talrijkste lawinen zijn in den regel onschadelijk, en van de grootere werkt slechts een klein gedeelte, vooral wanneer zij een nieuwen baan betreden, met vernielende kracht. De beveiligingsmiddelen der bergbewoners zijn dan ook zeer onvoldoende, namelijk de verouderde, half verstorven wouden, die dikwijls geheel buiten de nieuwe lawinenbanen liggen, en, omdat zij niet kunstmatig verjongd en aangevuld worden, over het algemeen in verval zijn. In Wallis heerscht in sommige hoogere dalen de vernuftige gewoonte, de lawinen vast te nagelen, waartoe de bewoners zich in het vroege voorjaar naar de plaatsen, waar de lawinen gewoonlijk doorbreken, de bronnen der sneeuwstroomen, begeven, en daar langs de geheele helling een aantal pinnen in den grond slaan, opdat niet de geheele massa bij het smelten in beweging rake. Het nederstorten is vreeselijk, en onbedwingbaar, wanneer het eenmaal aan den gang is; de aanvang er van kan met geringe hulpmiddelen verhinderd worden. Men heeft zelfs reeds opgemerkt, dat lawinen, die anders regelmatig terugkeerden, zich niet vertoonden, wanneer de hooiers in den voorgaanden zomer bij het hooien verhinderd waren enkele grasranden af te maaien, waarop de lange, verdorde grashalmen in de sneeuw vastvroren en deze tegenhielden, zoodat ze niet naar beneden stortte en hierbij de vorming eener lawine teweegbracht. In verscheidene zeer wijde dalen van de Rhetische Alpen beschutten de bewoners hunne huizen door twee aarden of steenen wallen, zoo hoog als hunne gevels, die met een spitsen hoek aan de zijde der lawinen zich vereenigen, waardoor de sneeuwstroom gesplitst wordt, zoodat hij zonder schade langs beide zijden van de woning afvloeit; doch stuiflawinen springen wel eens over den muur en het dak heen: op deze wijze zijn in Davos de Vrouwen-kerk, alsmede vele huizen in het Mayen- en Be-

dretto-dal en elders beschut. Afzonderlijke stallen worden ook eenvoudig door een sneeuwmuur beschermd, welke door begieten met water tot een gletscher overgaat en het uithoudt, tot de tijd van het gevaar voorbij is, terwijl de nieuwere bergwegen dáár, waar het gevaar der lawinen dreigt, beschut worden door galerijen of daken, die op pilaren rusten, welke met den bodem van het bed der lawinen op eene hoogte geplaatst zijn. Tot de plaatsen, door gevaarlijke lawinen berucht, behooren onder anderen de Schöllenen, het Tremvla-dal, de Züga bij Davos, de Platiferpos bij Dazio grando.

DE FÖN.

(Fr. von Tschudi.)

Met geringe uitzondering heerscht over de geheele bergstreek van Zwitserland geen wind zóó algemeen en grootsch in werking als de Fön. Het is geen plaatselijke, maar een algemeene Europeesche of liever Afrikaansche wind. Evenals de streken van het poolijs waarschijnlijk de bronnen zijn van den kouden noordenwind, de Atlantische Oceaán die van de vochtige, regen-aanbrengende westenwinden, zoo zijn de brandende zandwoestijnen van Afrika het van den Fön, een dikwijls gloeiend heete zuidenwind. In schijn worden wij er door den keten der Alpen tegen beveiligd, doch inderdaad versterken deze hem. Is de heete luchtstroom boven de Alpen aangeland, dan kan hij wel in de hoogte over dezen en hunne dalen heenstrijken, doch de sneeuw verkoelt een gedeelte van de uiterste luchtgolven, zoodat hij terstond zwaarder wordt en zich in de dalen stort. Dit is des te meer het geval, wanneer de gletschers het koudst zijn, en de lucht in het dal niet door de zon verwarmd is, waar derhalve de herstelling van het evenwicht van de warmte der lucht met geweld moet plaats grijpen. Hierom komt de Fön volgens nauwkeurige waarnemingen in de dalen der bergen het menigvuldigst in den winter en de lente voor; doch zoodra de zonnestrallen de dalen verwarmen, waait hij nog op de koudere hoog-Alpen. Om dezelfde reden heerscht hij ook des nachts veel heviger dan bij dag. De verschijnselen, die hem vergezellen, zijn recht aardig. Aan den zuidelijken horizon vertoont zich een lichte, zeer bonte wolken-sluier, die op de toppen der bergen rust. Bleek

en glansloos gaat de zon aan den sterk rooden hemel onder. Lang gloeien nog de wolken met de levendigste purpertinten. De nacht blijft zoel, van dauw bevrijd, slechts plaatselijk door enkele koude luchtstroommen doorsneden. De maan heeft eene roodachtige, doffe kroon. De lucht verkrijgt den hoogsten graad van helderheid en doorzichtigheid, zoodat de bergen tot ons schijnen te naderen; de achtergrond neemt eene blauwachtig violette kleur aan. Uit de verte doet het ruischen der hoogere wouden zich hooren: door smeltwater oververzadigd, laten de bergbeken haar bruisen op grooten afstand gedurende de stilte van den nacht vernemen; een onrustig leven schijnt overal opgewekt en het dal te naderen. Door eenige hevige stooten, die vooral des winters, wanneer hij over onmetelijke sneeuwvelden strijkt, in den aanvang koud en ruw zijn, kondigt de Fön zijne komst aan, waarop plotseling de lucht geheel stil wordt. Met te grooter kracht vallen nu de volgende heete Fönstroommen in het dal en groeien dikwijls tot woedende orkanen aan, die den om-trek gedurende twee of drie dagen met afwisselende kracht beheerschen, de geheele natuur in een grenzenloos oproer brengen, boomen breken en in de diepte slingeren, rotsstukken losrukken, de woudbeken vullen, de daken van huizen en stallen aflichten en schrik over het land verspreiden. In die deelen van het dal, welke het dichtst bij den zuidelijken bergmuur liggen, woedt hij gewoonlijk het hevigst: dan breken daar de warme luchtstroommen met de grootste verwarring en kracht door.

Ook het dierlijk organisme lijdt onder den invloed van dien wind, die met zijn droog-warmen stroom eerst de zenuwen overspant en daarna verslapt. Onrustig trekken de gemzen naar de noordzijde van het gebergte of in diepe rotsketels. Koeien, paarden, geiten gevoelen zich onaangenaam en zoeken versche lucht, daar de Fön hun mond en longen uitdroogt. Geen vogel is in woud en veld te zien. Ook de menschen gevoelen zich onaangenaam gestemd, daar de wind op zenuwen en spieren drukt en een drukkende angst het gemoed bezwaart. Terstond zorgt men voor het uitdooven van het vuur van haard of oven. In vele dalen trekken de brandwachten met spoed van huis tot huis, om zich te vergewissen, dat de vuren zijn uitgedoofd, omdat eene enkele vonk door den wind een hevigen brand zou kunnen veroorzaken, daar al het houtwerk uitgedroogd is.

En toch, niettegenstaande de Fön gevaarlijker dan eenige bergwind is, wordt hij in de lente met vreugde begroet. In geheel het gebergtengebied doet hij verbazend veel sneeuw en ijs smelten en verandert hierdoor plotseling de gedaante van het landschap. In het dal van Grindel-

wald doet de Fön dikwijls in twaalf uren eene sneeuwlaag van 2 $\frac{1}{4}$ voet dikte smelten. Hij is een ware lente-bode en werkt in vier en twintig uren evenveel uit als de zon in veertien dagen, daar zelfs de oude, taaië sneeuwlaag, die de zon lang tevergeefs streeft, hem geen weerstand biedt. In vele beschaduwde hoogdalen is hij zelfs de voorwaarde voor de komst van de lente, evenals hij in den herfst voor menige plaats in de vlakke de druiven doet rijpen. Zoo hij niet van tijd tot tijd de wasdomgevende warmte bracht, die de versche sneeuwmassa's wegvaagt, zouden er in menig hoogdal geen zomer en leven, maar waarschijnlijk niets dan altijd wassende ijsvelden zijn. In Uri, waar hij zeer dikwijls en aanhoudend waait, hebben de inwoners het hem te danken, dat de gletschers slechts tot zulk eene geringe diepte in de bergdalen reiken en de Alpen vroeger berijdbaar zijn, dan in de meeste streken met hen op gelijke hoogte gelegen. Daarenboven is de Fön, tot groot geluk van menschen en velden, een voorzichtig sneeuwsmelter en beveiligt de lage landen voor gevaarlijke overstromingen van bergwater, omdat hij door zijne warmte aanhoudend veel waterdeelen doet verdampen. Daarentegen verdroogt hij zeer spoedig den bloesem van den appelboom en vernietigt de hoop op den oogst, verzengt het loof en verbrandt en verkoolt zelfs de brandnetelstruiken, alsof er een vuur overheen getogen ware. Ook de beuk en de boekweit tieren niet op de hellingen, waar de Fön dikwijls langs strijkt.

Gewoonlijk heerscht deze merkwaardige wind slechts gelijktijdig met den noordenwind, wien hij de heerschappij betwist of tot een overwonene maakt. Duidelijk duidt de wólkenhemel de kampplaats dier luchtstroomen aan. Meermalen vlieten zij echter een tijdlang ongestoord boven en onder elkaar. Indien op den Fön weder een noorden- of westenwind volgt, dan vormen zij uit de dampen, door den Fön opgeheven, zware plasregens in het gebergte, twee- tot driemaal dichter dan er in het vlakke land vallen. Doch dikwijls, vooral gedurende den herfst en het vroege voorjaar, heerscht de Fön weken lang, met schoon, zacht weder op de hooge Alpen, terwijl in de dalen een weinig noordenwind of eene volkomene windstilte heerscht. Van hier het zonderlinge verschijnsel, dat de hoogste wouden en enkele gedeelten van het gebergte dikwijls in December en Januari vrij van sneeuw zijn, zoodat de voorjaars-gentiaan er bloeit, de muggen dansen en de hagedissen spelen, terwijl onder in het dal aan den zoom van de beek zware dennetakken onder de sneeuwvrucht zuchten en de bedding van de beek door ijsspiegels glinstert; of dat de hoogere bergstreek heldere lucht en heerlijken zonne-

schijn geniet, terwijl de dalen tot eene zekere, dikwijls scherp begrensde hoogte overstroombd worden door eene dichte, nu eens rustige, dan weder kokende nevelzee, waaruit enkele berg-toppen en ruggen verwonderlijk schoon en helder opduiken. Verheft zich nu de noordenwind, dan ruimt hij den geheelen toestel van dit grootsche schouwspel spoedig weg, rolt het mijlen-lange neveltapijt op en spreidt het over de bergen uit. Het geheele landschap wordt doorschijnend, droog, koud. Of, wat nog meer gewoon is, hij verdicht de waterdampen, in onzichtbaren vorm door den Fön verzameld, in de hooge streken, hecht ze aan den lichten wolken-sluier, doet haar den geheelen horizon bedekken, laat met snelle vaart nevelstrepen langs alle bergen strijken en zendt regen of sneeuw naar het dal.

WINTER EN LENTE IN DE ALPEN.

(Fr. von Tschudi.)

Eenige weken, voordat de winter het vlakke land bezoekt, daalt hij, niet op eens en onafgebroken, maar eerst bij tusschenpoozen als proefsgewijze uit de Alpen-streek in de bergstreek neder. Eerst strooit hij in October en November bij herhaling stroomen sneeuwkorrels in de landstreek, zendt dan harde vorsten uit, vormt aan de beken ijs en aan de struiken rijp en geeft dan weder aan de nog niet geheel gebrokene kracht van de zon toe. Wanneer de dag wijkt, neemt zijne macht toe en bedekt hij dikwijls in eenen nacht de geheele streek voor goed met sneeuw. Slechts aan de zuidzijde der Alpen en op de warme berg-hellingen heeft hij langer met de zon en den Fön te strijden. Eerst hecht de sneeuw zich op de droge weiden en beemden der schaduwzijde, dan op die aan de zonzijde, dringt eindelijk langs weg en steg overal door en vult, stuivende door de dikke takken van het naaldhout, zelfs de wouden met geweldige massa's vlokken. De eigenaardige gedaanten der rotsen en toppen verliezen zich in onbepaalde, algemeene vormen; het dal wordt eene eentonige platte kom, waarbij alle verscheidenheid zich opgelost heeft in volkomene gelijkheid. Bekken worden in ijs veranderd, watervallen stollen als dikke zuilen aan den kouden rotswand; hier en daar, waar de wind bestendig den bergrug treft, blijft een zoogenaamde

stuifhoek vrij van sneeuw. Met moeite baant de herder zich een weg naar den goed voorzienen veestal, en zoeken de wilde hoenders, die gedurende de sneeuwbus dikwijls zeer gelaten op den grond zitten en zich laten insneeuwen, een korreltje om de eenzame hooischoor, terwijl wezels, eekhorentjes, marders, hazen en vossen ternauwernood hunne nesten en holen verlaten. De weeke, diepe, losse en hierom verraderlijke laag is hun ver van welkom, maar reeds in den eersten helderen nacht verandert zij van aard; dan wordt zij vast en hard, of na een warmen dag eene onafgebrokene ijsvlakte, soms hier en daar kristallijn, wanneer er koude winden hebben gewaaid. Als de zon dan weder opgaat, dan vindt zij het donze, bleek-witte gewaad van het landschap vervangen door een hard, glansrijk stalen pantser. Verblindend lichten en weerkaatsen de stralen van millioenen kristallen. De viervoetige bewoners hebben op het krakend veld eene vaste baan verkregen en reizen des avonds en des nachts over bergen en door dalen. Hunne nauwelijks zichtbare sporen doorkruisen woud en veld; doch de eerste scherpe windvlaag heft millioenen sneeuwlichaampjes op, stuift over groote vlakten heen, wischt de voetsporen uit, of vult ze, al spelend, als de sneeuwkrystallen te vast zitten, met dor loof of dennenzaden. Dan ziet men de vlugge windvlaag het lichte sneeuwstof ook wegwischen van de hooge kruinen der rotsen en de kammen der gebergten. De hoogten »rooken”, een gedeelte van de opgewerfelde stuifsnieuw stijgt fonkelend en flikkerend in fijne diamant-wolkjes in de heldere lucht, terwijl de zwaardere massa's, voortgezweept door den wind, in honderd wervelende cascaden om de rotswanden van de bergkroon dansen en als fladderende nevelbanden in de diepte zinken. Dagen, weken lang rust de harde, heldere koude onbeweeglijk, met troostelooze eentonigheid op het gebergte. Het eerst valt de sneeuw van de boomen, waarop hare plaats vervangen wordt door lange rijp-naalden, waar wederom sneeuw en ijs op volgt. Verwonderlijk omhult de rijp het geheele veld met zijn fijngetanden, mat-witten mantel en bedekt de takken der boomen zoowel als de struiken, de pomp bij den stal en de palen in het veld met fantastische vormen, totdat de vochtige nevel hem verteert, en een blik van eene gouden winterzon zijn luchtig weefsel oplost, waarop de volgende nacht alles effen maakt door eene dorre, glasachtige ijskorst. Dan zoeken de bewoners der bergdalen met bijl en slede hunne wouden op, want langs de sneeuwbaan kan er om den halven omtrek van het gebergte hout worden verzameld. Dreunend storten dennen en beuken neder en pijlsnel schieten de stammen, ontdaan van hunne takken, nederwaarts langs

de wanden der rotsen. Met zekeren tred galppeeren sterk gebouwde paarden er mede langs de hellingen en steile afgronden naar de dorpen. Des nachts doet de vos zich in het kreupelhout hooren, des daags blaffen jachthonden diep in het bosch en dreunt het schot door het woeste landschap. Wellicht hoort ge ook den sterken hartklop van den lang vervolgd haas of de logge vlucht van het opgeschrikte korhoen. Aan de beek fluit de watermerel en aan den zoom van het hoogwoud de sneeuwvink of het winterkoninkje zijn helder klinkend lied. Hoe eenzamer en stiller het algemeen voorkomen der natuur is, des te frisscher en vroolijker of scherper zijn de afzonderlijke tonen van het levenslied. Het meest missen wij onder hare leden, door de sneeuw aan het oog onttrokken, haar blauw, lief oog, het heldere, betooverende bergmeer met de wonderen zijner geheimvolle diepte. Eerst stolt het, een wit-groen spiegelvlak bedekt zijne oppervlakte, en weldra is het ook in het algemeen lijkgewaad verzwolgen en vernietigd.

Lauwe en warmere luchtstroomen verkondigen de lente en helpen ijverig de trage zon in haar moeielijk werk, het verscheuren en ont-rafelen van het oude linnen. Reeds is de arbeid half gelukt, en een treurige dag werpt er weder eene hooge laag stuifsnieuw overheen. Doch niet voor lang. Is slechts eenmaal de oude, taaië korst weggeknaagd, dan houdt ook de laatst aangekomene bezending geen stand. Woud- en kreupelbosch schudden onwillig de lastige vracht van zich af, meer en meer begint het groen zich te ontwikkelen en siert zich zoo spoedig mogelijk met witte, gele en blauwe bloemen. Wind en water beginnen het geheele berglandschap te doen suizen en ruischen. Eerst een of twee uren midden op den dag, dan ook des namiddags, weldra gedurende den avond en den nacht en eindelijk hoort men het water onafgebroken dag en nacht stroomen en kletteren, ruischen en bruisen. De rotsen druipen, de beken hebben zich een doortocht gebaad door sneeuwbruggen en ijsblokken, en van elk terras, van elke sneeuwlaag stroomt telkens nieuwe toevoer. De ijszuilen van den waterval, opnieuw overstroemd, kraken langs de steile wanden en storten met donderend gedreun in het diep uitgewoelde bed ineen. Ijsblokken, losgezaagd door versch toegestroomd water, klateren hem over den rotswand heen na en planten door hunne ijsplinters duizenden knetterende tonen door de lucht voort. Voegt zich hier dan nog bij de donder in de hoogte, de dof voortrollende lawinen en krakende gletschers, het geraas der steenen, door de vorst uit de voegen van den rotswand gelicht en door de vocht los gemaakt, het invallen van de ondermijnde sneeuw-

banken, voorzeker, dan kondigt de lente den intocht harer jeugdige levensmachten reeds in de levenlooze natuur met duizenderlei tonen aan. Aan alle zijden van het landschap bonst en kraakt, sist en plast, stroomt en dondert het, als ware er oproer onder de geesten. Ook de wereld der vrije organismen doet zich gelden; slechts het bloemenrijk vertegenwoordigt de eeuwige rust. Specht en meerl, meerkol en ekster, mees en snip, lijster en goudhaantje, adelaar en uil, vink en koekeek, steenhoen en haan, fluiten, schreeuwen, krassen, kloppen, begroeten de lente op allerlei wijzen. Soms vergezellen hen vleermuizen en wezels, eekhoorns en dassen, krekels en vorschen, hommels en bijen, wespen en vliegen, — elk met zijne eigene stem en toon, hier en daar somtijds overstemd door het leven der tamme bergdieren in de laagten, door blatende geiten, hinnikende paarden, brullende stieren, blaffende honden, kakelende hoenders, gepaard met den klank van honderdstemmige klokken en schellen, zingende kinderen en joedelende herders. De lente is het luidruchtige, helderklinkende, duizendstemmige levenstijdperk der atuur.

IN HET DAL CHAMOUNI.

(Joh. Wolfg. von Goethe.)

Wij lieten Salenche in een schoon open dal liggen; de hemel had zich gedurende onze middagrust met witte schaapjeswolken overdekt. Reeds zagen wij de sneeuwgebergten, waarvan zij opstegen, voor ons; het dal liep ten einde; de Arve schoot uit eene rotskloof te voorschijn; wij moesten een berg op, en stegen, de sneeuwbergen rechts voor ons, steeds hooger. Rechts van ons vertoonden zich bij afwisseling bergen en oude dennenwouden, deels in de diepte, deels met ons op gelijke hoogte. Kaal en spits waren de toppen van den berg aan de linkerzijde. Wij gevoelden, dat wij steeds een stouter en uitgestrekter berggroep naderden. Wij kwamen over een breed, droog bed van kiezel en steenen, door de waterstroomen, die langs de berghelling vloeien, beurtelings verwoest en opnieuw gevuld, in een zeer aangenaam, vlak dal, van alle kanten omsloten, waarin het dorpje Serves ligt. Van hier voert de weg langs eenige zeer bonte rotsen weder naar de Arve. Is men deze over-

getrokken, dan bestijgt men een berg; de massa's worden steeds grooter; met zachte hand begon de natuur hier tot het ontzagwekkende voor te bereiden. Het werd donker; wij naderden en bereikten eindelijk het dal Chamouni. Slechts de groote massa's waren voor ons zichtbaar. De sterren gingen achtereenvolgens op, en, rechts voor ons, bemerkten wij boven de toppen der bergen een licht, dat wij niet konden verklaren. Helder, zonder glans, als de melkweg, doch dichter, nagenoeg zooals het zevengesternte, doch grooter, trok het langen tijd onze opmerkzaamheid, tot het eindelijk, toen wij van standpunt veranderden, zich boven de toppen aller bergen verhief als eene piramide, inwendig vervuld van een geheimzinnig licht, op dat van den glimworm gelijkend, en ons de overtuiging schonk, dat wij er den top van den Mont-Blanc in aanschouwden. Onuitsprekelijk schoon was die aanblik; want zijn uitgestrekte lichtgordel, samensmeltend met het sterkere licht der sterren, door welke hij werd omgeven, scheen voor het oog een verschijnsel uit hooger sferen en deed ons bijna vergeten, dat zijn voet in de aarde wortelde. Vóór hem zagen wij als in schemer eene reeks sneeuwbergen op de ruggen van zwarte dennenbergen liggen, terwijl ontzettende gletschers tusschen de zwarte wouden naar het dal afgleden. — Doch mijne beschrijving begint onordelijk en onrustig te worden; er zouden ook eigenlijk altijd twee menschen toe noodig zijn; één, die het zag en één, die het beschreef.

HET MEER VAN GENÈVE.

(Alfr. Müller.)

Het geheele gebied der kantons Genève en Waadtland is eigenlijk slechts een kustland. Wel strekt het zich naar het oosten diep in de Alpen en langs de Rhône uit, en ten noorden over uitgestrekte binnendistricten tot het Neuenburger- en Murtner-meer; doch juist dáár is het hart en het hoofd van het land niet te zoeken. Yverdon, Grandson, Moudon hebben niets te beteekenen. Over de geheele breedte van het binnenste gebied vindt men overigens slechts dorpjes en gehuchtjes, terwijl de kern van het land naar het meer gericht is. Dáár, van het Villeneuve tot het einde van het Genève-meer liggen, als de paarlen

in een diadeem, niet slechts de schoone, rijke steden, brandpunten der beschaving, rustplaatsen voor een uitgebreid verkeer, maar ook de heerlijkste landschappen, de weelderigste plantentooi. Hiertoe draagt vooral de gedaante van den grond bij, door den Jorat of Jurten bepaald, die eenigermate het land in de breedte doorsnijdt en de Jura met het Alpen-district verbindt. Dit is eene zeer flauwe bergreeks, waarvan de gemiddelde hoogte van den kam zich nauwelijks 700 voet boven den spiegel van het meer van Genève verheft, volgens zijne hoofdrichting met tamelijk steile helling langs het noorderstrand van het meer loopt, doch zich noordwaarts met talrijke heuvelgolven, nu eens vaksgewijze, dan met zonderlinge kronkelingen, tot in de lage moerasstreken van het Neuenburger-meer uitstrekt. Deze toestand is voor de geheele bebouwing in dit eertijds voornaamste deel van Klein-Bourgondië (Franchecomté) van belang. Terwijl het kleine tafelland van den Jurten en de altijd vruchtbare heuvels en binnen-dalen van de noordelijke helling, blootgesteld aan den noord-oosten wind, een eenigszins strenger karakter dragen, waardoor weide- en akkerbouw, vee- en houtteelt op de berggruggen begunstigd worden, beschut het geheele oevergebied voor den invloed van den noordenwind, loopt zeer gunstig naar de zuidzijde af en wordt buitendien nog ondersteund door den gelijkmatigen, zachten dampkring van het meer, waardoor aan deze gezegende kuststreken de heerlijkste wijnen rijp worden, kastanjewouden weelderig groeien en granaatappels, amandelen, laurierbessen en vijgen in de opene lucht pronken.

Zoo ligt de heldere, blauwe halve maan, met hare noordelijke zijde gesteund tegen een bloeienden, trapsgewijze oplopenden tuin, met sierlijke steden, heerlijke villa's en sloten, terwijl haar zuidelijke oever zwak bebouwd en bevolkt, zonder wijn en kastanjes, armer, koud, minder bevallig zich uitstrekt, en de winterzijde van het heerlijke tafereel voorstelt. Wat de Zwitsersche kust nog eene bijzondere bekoorlijkheid verleent, is de aanblik op het Savoische bergland, op welks achtergrond de reuzenkoppen van de Mont-Blanc-groep zich in den aether baden. Deze plaatsen het Neuenburger-meer onder alle groote meren van Zwitserland en geheel Europa op den eersten rang. De zuidelijke bekoorlijkheid van het Como-, de stoute Alpenpracht van het Vierwaldstädter-, de verbazende stroomen-rijkdom van het Boden- en de rijkbebouwde oevers van het Züricher-meer — dit alles vereenigt zich hier als in een grootsch, bekoorlijk beeld — wat wonder, dat het ten allen tijde pelgrims naar zijne oevers heeft gelokt, en dat zijne betooveringen duizendvoudig werden geschilderd en bezongen.

Gelijk de natuur van den Savooischen oever afsteekt bij die van den Zwitserschen, zoo verschillen ook beide volken. De Waadtlanders zijn niet slechts wijnboeren, maar ook wijn drinkers, vroolijke, gezellige, lustige lui, die het leven recht genieten, licht opgewonden geraken, aan de bewegingen van onzen tijd deelnemen, en levendig belang stellen in alles, wat de hedendaagsche ontwikkeling betreft. Het zijn vrije, welgestelde lui en protestanten. De Savoijaards der schaduwzijde staan op veel lager trap van ontwikkeling, weinig beweeglijk, ernstig, eischen weinig van den tijd en het leven, keizerlijke onderdanen met beperkte burgerlijke vrijheid, het eerstgeboorterecht huldigend, ijverige katholieken, de nijverheid niet achtend, een arm volk. De Zwitsersche oever wemelt van havens en stapelplaatsen, de Savooische heeft slechts één haven, die van Evian. Toch zijn de Savoijaards goede werklieden en de inwoners van Genève geven aan dit moedig, krachtig slag van menschen als varensgezellen de voorkeur boven hunne landgenooten.

De bovenste hoek van het meer ligt diep verscholen tusschen de Waadtlandsche, Wallische en Savooische Alpen, getooid met de liefelijkste landelijke bekoorlijkheden en den weligsten plantengroei van Zwitserland. Aan zijn oever tiert de olijfboom onbeschut, heerlijke hagen van kastanje- en noteboomen vormen gewelven in de eenzame plooiën der bergen, terwijl mirten en laurieren hun groen loof verspreiden.

De parel van het meer blijft het lieve Vivis (Vevey), het schoonste stadje van dit schoone land, dat moeder natuur zelve als haar lieveling in een uitgezocht plekje van haren schoot heeft geborgen. Daar ligt het zoo bekoorlijk, zoo vreedzaam en jeugdig schoon als een klein paradijs tusschen zijne wijngaarden, perzik- en noteboomen, met zijne opgeruimde, welvarende en beschaafde bewoners.

Nagenoeg in het midden van den noordelijken halvecirkel troont als beheerscheres van het meer op hare drie schilderachtige heuvels het oude Lausanne, eene der oudste Zwitsersche steden, en, ofschoon slechts door ongeveer 17,000 menschen bewoond, een zetel van rijke beschaving, fijnen levenstoon, wetenschappelijke ontwikkeling, algemeene welvaart en vroolijk levensgenot, eene, ofschoon juist niet schoone, dan toch belangrijke, eigenaardige en bovenal opmerkelijk gelegene stad.

Gelegen aan den ingang der Duitsche wereld is het Lausanne, meer dan eenige andere Zwitsersche stad, ten taak gesteld, de Duitsche en Fransche elementen met elkaar in aanraking te brengen. Dikwijls heb

ik met genoeg opgemerkt, hoe de Duitsche taal en literatuur hier bij de beschaafden bekend is. Vele Waadtlanders studeeren aan Duitsche hoogeschoolen en hier aan de academie mag de nieuwere Duitsche wijsbegeerte zich op zeer belangrijke woordvoerders beroemen.

Werpen wij nog een blik op het schouwtooneel, dat het strand tusschen Lausanne en Genève aanbiedt. Nog altijd zijn het dezelfde wijnen en boomtuinen, die wij tot dusverre ontmoetten, doch de oevers liggen aan beide zijden vrijer en opener. Dáár ligt Morges met zijn slot en arsenaal aan den zoom van den golvenden spiegel, opziende naar het oude kasteel van Vuflens; ginds het vlek St. Prex op zijn ouden, gedenkwaardigen grond met den beroemden Savalguin-wijn; hooger op het vriendelijke stadje Aubonne, waar Tavernier den wandelstaf neêrgelegd en de markies Duquesne zijn graf gevonden heeft; aan den oever Allaman met het slot Menthon, half verborgen in een oud kastanje- en eikenwoud, en daarnevens Rolle, waar La Harpe het levenslicht begroette en de uitgewekene Fransche aristocratie zich na de eerste Fransche revolutie vereenigde. Het hooger gelegene Brugy biedt een der schoonste punten aan, vanwaar men het geheele land kan overzien. Van Alleman tot Promenthoux strekt zich de beroemde wijnstreek van La Côte met zijne 2000 morgen wijnstokken uit, wier wijn fijn en duurzaam is, doch door de rijnwijnachtige nectar van Yvorne overtroffen wordt.

Aan den ingang van de wijnoever-streek staat het stedelijk slot van Prangin, eerst eene schuilplaats van Voltaire, later van Joseph Bonaparte. Afdalende van Genthod naar Genève gelijk de oever op eene stad van heerlijke villa's en lieve, eenvoudige landhuisjes en leidt den wandelaar vriendelijk naar het schoone Genève. Ook aan de oostelijke waterzijde strekken zich behoorlijke buitens, als voorposten van elke groote stad, ver uit en onder hen munt als de schoonste de villa Didati of villa Byron uit, waar deze dichter den Manfred geschreven heeft. Genève, het oude *Aurelia Allobrogum*, ligt wonderschoon in den vriendelijken hoek, waar het meer plotseling trechtvormig in een arm der Rhône vliet, de Jura-gebergten zich noordwaarts uitstrekken en met takken van de Savooische Alpen, de Salève en Voiron, een zacht glooiende dalketel vormen. Dit laagland wordt bijna geheel door het kleine kanton gebied ingenomen. Nadert men de stad van de westzijde, dan maken geweldige huizen en de hooggelegene hoofdkerk van St. Peter een krachtigen indruk, die echter weldra verloren gaat, als men zich te midden van dien klomp woningen bevindt; de kern van de stad is, evenals bij alle

oudere zusters, een ordeloos doolhof van straten en de drievoudig getorende hoofdkerk, in schoonen Byzantijnschen stijl aangelegd, is gedeeltelijk onvoltooid gebleven en door smakeloos bijwerk bedorven. Genève heeft iets groot-steedsch, meer dan menige Duitsche stad van 50.000 inwoners. Sedert de hervorming was Genève de hoofdzetel van het hoog-kerkelijk Calvinisme en hierbij eene zeer rijke stad — is het niet vreemd, dat het geene enkele bevallige kerk bezit? Evenmin verdienen het stadhuis, het arsenaal en de overige openbare gebouwen geprezen te worden. De bouwkunde was van oudsher de zwakke zijde van Genève's inwoners, en dit des te meer, naarmate de stad langer binnen hare oude wallen in ringmuren geklemd bleef en overal ruimte ontbrak, waar grootsche werken volvoerd zouden kunnen worden. Wat niet in de breedte geplaatst kon worden, werd, toen een sterke toename van bevolking het eischte, in de hoogte gebouwd, en zoo werden die ongezellige, vijf tot zes verdiepingen hooge huizen opgetrokken, die de straten aan lucht en licht onttrekken. Eindelijk spraken de stormachtige omwentelingen en het dictatorisch bevel van James Fazy na langen tijd het vonnis der vernietiging uit, en de wallen vielen. Evenals de vogel zich haast zijne kooi te ontvluchten, zoo ontworstelt zich het vroolijke Genève aan zijne oude perken, en nieuwe huizen, nieuwe straten vervullen den nieuw aangewonnen grond. Eene groote stad ten volle waardig zijn de schoone Rue de la Corraterie, en de flink aangelegde kaaien langs beide zijden van de spiegelheldere Rhône, die midden in de stad twee bevallige eilanden vormt. Ik voor mij twijfel er niet aan, of Genève zal binnen weinige tientallen jaren met recht den naam van een klein Parijs dragen.

HET KLOOSTER EN DE ALPENPAS VAN DEN ST. BERNHARD.

(G. Meyer von Knonau.)

Vijf uren ver stijgt het Entremonte-dal naar den Bernhards-berg op. Even boven het vlek St. Pierre wordt de streek bijzonder woest. Uit een zijdal stort zich de bergstroom Dranse du St. Bernhard door een vreeselijken afgrond. Het herdersdorpje Proz bestaat uit armoedige hut-

ten, bedreigd door de Proz- en Piodoz-gletscher uit, de eerste van welke de Proz-beek zich met een schoonen, hoogen val over naakte, zwarte rotsen stort. Langzamerhand wordt over de weiden, die hiertoe behooren, elk spoor van leven uitgebluscht. Al werden wij er niet door de namen dier streken aan herinnerd, toch zou men meenen, dat men in de woningen des doods verplaatst ware. Men wandelt door het »doodendal», aanschouwt de kliprotsen van »den doodenberg» en bereikt de »doodenkapel», waar de lijken geplaatst worden van hen, die op reis den dood vinden. Men laat hen de kleederen aanhouden, die zij droegen, opdat ze des te gemakkelijker herkend zouden worden door hen, die hen trachten op te sporen. De zuivere, koude lucht weert het bederf en de lijken krimpen meestal als mummieën in. In de nabijheid bevindt zich een ander klein, gewelfd gebouw, het hospitaal, dat den reizigers tot toevluchtsoord dient. Bij stormachtig weêr, wanneer er het meest vrees voor gevaar bestaat, hetgeen vooral in de lente plaats heeft, zoeken de bewoners van het klooster »Maronniers» hier de reizigers op, of bieden hun, die genoodzaakt zijn te blijven, brood en wijn aan. Door eene engte, naar het noorden gericht, die, weinig aan de zonnestralen blootgesteld, niet elken zomer sneeuwvrij wordt, twee uren van St. Pierre verwijderd, bereikt men langs een steil pad binnen een klein uur de hoogte en het klooster.

De geschiedenis van de stichting van het klooster door Augustiner-Chorheeren ligt in het duister, omdat alle schriftelijke oorkonden door twee branden vernietigd zijn. Deze inrichting is eene van de weldadigste, omdat hier, zonder acht te geven op stand, afkomst en godsdienstig geloof, elk reiziger, zelfs de armste, niet slechts welwillend opgenomen, maar zelfs verzorgd en verpleegd wordt. Wanneer des winters of des nachts alle paden onzichtbaar zijn, worden de hulpbehoevende opgezocht en onder het veilige dak gebracht. Zelfs heeft men den hond, den trouwen metgezel van den mensch, er op afgericht, de verdwaalden of hen, die in de sneeuw gezakt zijn, op te sporen. Deze honden, van een zeer eigenaardig ras, komen den vreemden zonder blaffen kwispelstaartend en liefkoozend te gemoet. Het klooster is een steenen gebouw. Het refectorium, het gastvertrek, wordt altijd verwarmd en in de keuken wordt het vuur voortdurend aangehouden. Een groot aantal bedden is gereed, en tegenover het klooster staat nog een gebouw, waarin koopwaren en pakgoederen geborgen en vrouwen geherbergd worden. In Augustus en September 1822 werd, uit bijdragen van bijzondere personen en toelagen van de regeeringen van Zürich, Bern en

Genève, alsmede van koning Victor Emanuel I van Sardinië nog eene verdieping op het kloostergebouw geplaatst en dit tevens zóó ingericht, dat het meer tegen de koude beschut en minder nadeelig voor de gezondheid werd.

Gemiddeld trekken er jaarlijks acht tot negen duizend menschen over den berg. Door bijzondere omstandigheden worden de vertrekken somtijds gedurende één nacht met honderden aankomelingen gevuld. Op een stormachtigen avond van het jaar 1762 waren hier 560 menschen bijeen. Van de groote bezittingen en inkomsten, die deze gastvrije inrichting vroeger bezat, is vooral sedert de omwenteling van 1798 veel verloren gegaan, waarom zij des te meer behoefte heeft aan de weldadige ondersteuning, die haar van alle zijden wordt verleend. De kleine, lieve kerk is tegen het klooster aangebouwd en wordt versierd door eenige goede schilderstukken en eene graftombe van den generaal Desaix, die bij Marengo sneuvelde. Nauwelijks tien dagen van het jaar is de lucht wolkeloos en zelfs in Augustus staat de thermometer dikwijls onder het vriespunt. Naast het klooster bevindt zich een klein meer, aan welks oever midden in den zomer dubbele viooltjes bloeien, van welke het eene uit het zaad van het andere en in den kelk van het eerste ontwikkeld is.

Deze Alpenpas is zeer oud en werd reeds door de Romeinen gebruikt. Het vermoeden, dat Hannibal de Alpen hier overgetrokken zou zijn, steunt op geene afdoende gronden. Hoewel de Bernhardsberg hooger is dan alle andere punten, waar men over de Alpen kan trekken, diende hij toch den Romeinschen, Lombardischen en Duitschen legers tot eene straat naar en uit Italië. In het barre jaargetijde maakten de keizers, van hunne gemalinnen vergezeld, er evenzeer gebruik van. Van deze hoogte had de beslissende slag plaats, waardoor Oostenrijk's heerschappij in Italië bij Marengo vernietigd werd, nadat de eerste Consul Bonaparte van den 15 tot 21 Mei 1800 met zijn leger van het meer van Genève af door dezen nauwen pas gedrongen was, op gevaar af, dat hij aan den uitgang er van op een tegenstand zou stooten, die naar alle berekening zijn ondergang zou berokkend hebben.

HET BERNER HOOGLAND.

(E. Silesius.)

Wat men te recht van Zwitserland roemt, dat het 't schoonste en aantrekkelijkste land van Europa is, zoowel met betrekking tot het heerlijke zijner natuur als tot zijne gezelligheid, geldt voornamelijk van het Berner-hoogland.

Wij verstaan hieronder het hoogland in engeren zin, namelijk de streek van de bovenste deelen van den Grimsel, het Hasli-dal langs over Meiringen, en de bekoorlijke oorden van het meer van Brienz en Interlaken tot beneden Thun; verder de dalen Grindelwald en Lauterbrunnen, en eindelijk de rijen bergen, die al deze paradijsachtige dalstreken insluiten, waarvan de zuidelijke, die het hoogland van Wallis scheiden, voor zoover de Europeesche gebergten betreft, alleen door de Penninische Alpen, die zich van den Mont-blanc tot Monte-Rosa uitstrekken, in hoogte en grootschheid overtroffen worden. Deze waarlijk hemelsche landschappen, waarmede niets in ons geheele werelddeel te vergelijken is, vereenigen in eene beperkte ruimte, waarvan het uitstekendste in weinige dagen bereisd kan worden, alles, wat het overige Zwitserland schoons en verhevens zou kunnen opleveren, in alle opzichten in de volste mate. Men voelt zich inderdaad genegen het bovenland niet meer voor een meesterstuk der scheppende natuur te houden, maar het te beschouwen als *een Engelschen tuin, aangelegd in den kolossalen stijl der schepping*, uitgedacht en met oneindige natuurkrachten tot stand gebracht door een vernuftig kunstenaar; een kunstproduct, dat, oog en hart betooverend, in den beperkten lijst van een gemakkelijk te overzien schilderstuk al het schoone en heerlijke in zich vereenigt, wat men in de wijde wereld heinde en verre verspreid aantreft. Een weg van weinige uren heeft ons van den met ijs bedekten top van den Sidelhorn, door de doode steenwoestijnen van den Grinsel, over de tooverachtige Handecker-Alpen en langs den wondervollen, tweemaal neerstortenden waterval naar Meiringen gevoerd, waar wijduitgestrekte Alpenweiden, eerwaardige schaduwen van note- en lindeboomen, uitgespreid over ideale boerenhuizen en ideale menschengestalten voor de huisdeuren, en stuivende cascaden onzen geest van alle kanten in een zalig Tempe verplaatsen. Eene bergwandeling, waarbij niets in natuurlijke bekoorlijkheid

en afwisseling te vergelijken is, leidt ons van hier binnen weinige uren naar den zevenvoudigen, bruisenden val van Reichenbach, langs de zilverblanke sneeuwpiramide van den Wetterhorn tot den Faulhorn, waar verhevene kruinen zich van den hoogen Dodi in het noordoosten tot Monte-rosa in het zuidwesten, in rijen naast elkaar verheffen, allen gehuld in hunne verblindende hermelijnen mantels, terwijl tallooze lagere bergen en heuvels als hun gevolg in de richting van noordelijk Zwitserland tot in Duitschland's en Frankrijk's onafzienbare vlakten tegenover hen staan.

Een afdalen van weinige uren langs ruwe rotsen; en wij staan in het Grindelwald-dal, waar verbazingwekkende gletschers zich uitstrekken tot de bloeiende Alpenweiden, en de natuur in eene verwonderlijke luim het liefelijkste en verschrikkelijkste zóó nabij elkaar geplaatst heeft, dat de teedere voet van een verwend dametje zonder gevaar of ongemak van het eene op het andere kan trippelen, en, huiverend voor het eeuwige ijs, op hetzelfde oogenblik weder op het groene tapijt der weiden kan terugtreden.

Eene korte en evenmin vermoeiende wandeling bergopwaarts, en wij liggen op de Wengern-Alp in den schoot der maagdelijke natuur. Kuddes loeien om ons heen; in de diepte schemert de alledaagsche wereld in nevel damp onder onzen voet; vlak tegenover ons, ontzettend schier angstverwekkend nabij, verheft zich de edele Jungfrau, als een spookachtig monster, met hare rotsen en afgronden, hare ijsgewelven en sneeuwijmassa's, van oogenblik tot oogenblik donderende lawinen slingerend in de huiveringwekkende dalkloof, door welke wij van haar gescheiden zijn. — Een kort, gemakkelijk afdalen van den berg, en wij zien ons omgeven door het enge, diepe Lauterbrunner-dal met zijne Alpen, die, oneindig in verscheidenheid en natuurpracht, zich uitstrekken tot het dal, met zijne hutten, verstrooid langs de hellingen der bergen, met zijne kristalheldere watervallen, eene aaneenschakeling van louterbronnen, dat zich van den rustig majestueuzen Staubbach af vier uren ver uitstrekt in de vreeselijke bergwoestenijen van den nog oneindig groot-scher Schmadribach-val. Een tocht van weinige uren door het enge, duistere Lütshinendal, en Interlaken, Helvetia's paradijs, omringt ons, over eene uren ver uitgestrekte weidenvlakte de tinnen zijner sierlijke villa's boven de dichte schaduwen van honderdjarige boomen verheffend. Ter rechterzijde het liefelijke Brienzermeer, dat volmaakt schoone beeld van een landelijk meer, de geelachtige waterspiegel door frisch groene Alpen omkranst, waaruit geen enkel kaal, onbegroeid rotsplekje uit-

steekt, en van den Giessbach-val af toenemend in pracht; aan de linkerzijde het Thunermeer, die schitterendste waterspiegel van Zwitserland, omzoomd door schoone streken en villa's, in wier heerlijk blauwgroen Jungfrau en Mönch zich afspiegelen, als de gedaanten van hoogere geesten in het golvenspel des aardschen levens. En nu, als wij na bezichtiging van het landelijk stille Thun en zijn schoonste gezichtspunt, — de heerlijk gelegene godsakker op dien heuvel boven de stad —, langs de majestueuze reusachtig prachtige piramide, door de afwisselende bekoorlijkheden der natuur van het eenzame Kanderdal, en van Kandersteg over den ruwen, kalen rotskruin van den Gemmi, ons begeven hebben tot dat bewonderingswaardige gezichtspunt op den laatsten bergrug van Berner's bovenland, waar dicht onder onze voeten in een ijselijken afgrond het Leuker-bad, verder op het schemerachtige Rhône-dal en daarboven op den verren achtergrond, de schitterend witte Penninische Alpenketen met de vooruitstekende zilveren koppen van den Monterosa, Montcervin en Montcombin liggen — dan, na zulk een tocht, zullen wij mogen zeggen, dat wij, in nagenoeg eene halve week, het grootste en schoonste hebben aanschouwd en genoten, wat het Berner-hoogland, wat Zwitserland, wat Europa kan schenken.

DE STAUBBACH.

(H. Berlepsch.)

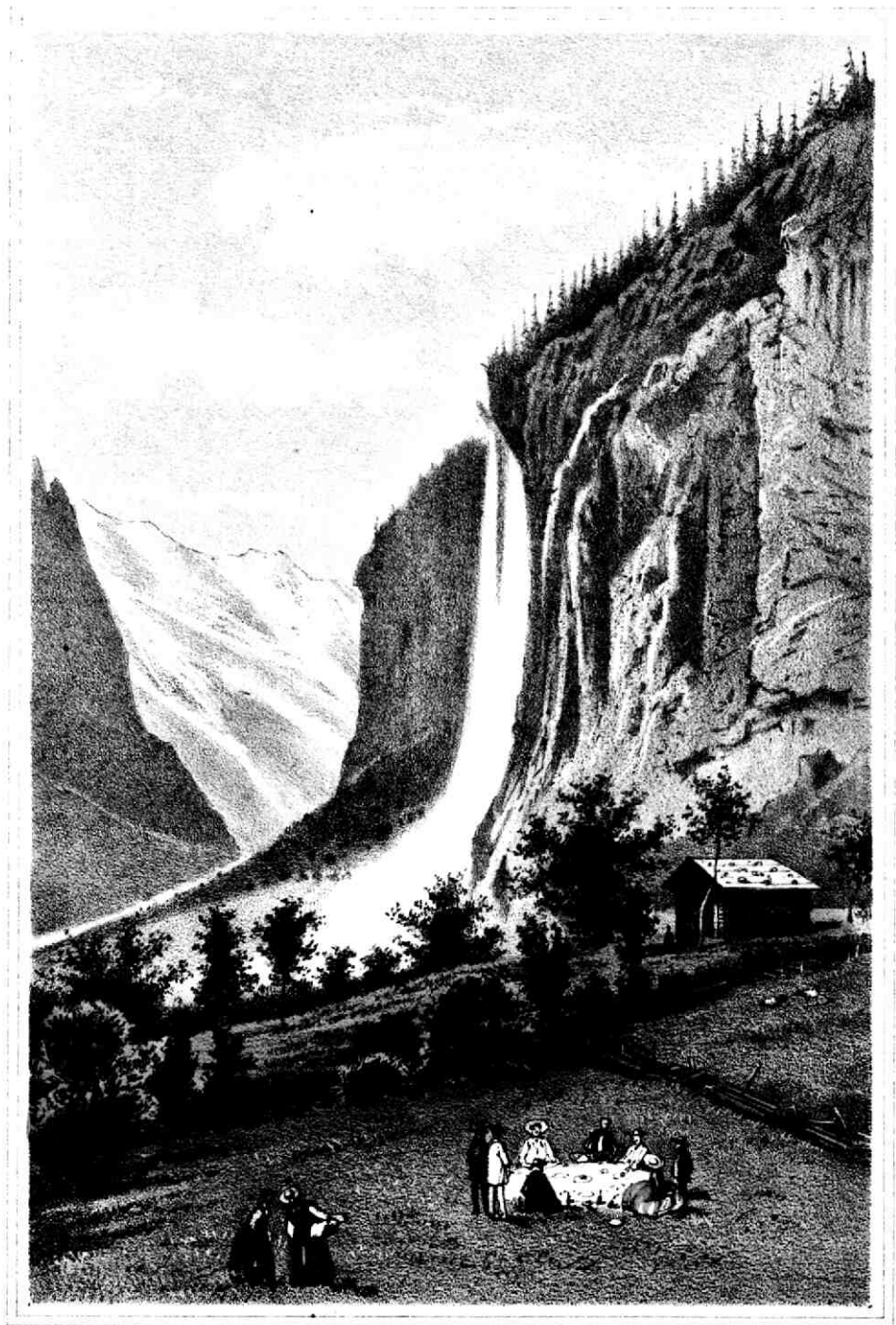
De waterval van Staubbach in het Lauterbrunner-dal van het Berner-hoogland, reeds honderdmaal beschreven en geschilderd, in gedichten bezongen en geprezen, in elk beknopt handboek der aardrijkskunde genoemd, zoodat elk schoolkind den naam er van kent, biedt in verschillende tijden van den dag en het jaar zulke zonderlinge gedaantewisselingen aan, dat hij telkens een andere schijnt te zijn.

»Anders is hij in den vroegen morgen, anders als de middagzon hare regenboog-parelen in de waterwolk borduurt, anders in den gloed van het avondrood, of als hij des nachts spookachtig hol van de rots ruischt, anders wederom in elk jaargetijde, vreeselijk en onaangenaam als de geweldige vloed van het hoog-gebergte, ontreinigd door kreupelhout en steenen, over den rotswand dondert; schitterend met noordsche pracht als de winter de watervallen van de beek breidelt en als onmetelijke kris-

talzuilen langs den wand opstapelt." (Alfr. Müller). Is het echter in het hartje van den zomer na wekenlange droogte, dan gebeurt het reeds, dat men, in plaats van den beroemden Staubbach-val, slechts den hoogen, natten bergwand te zien krijgt, waarover anders de schoone waterschoof pleegt neer te schieten, doch van den eigenlijken waterval geen spoor ontdekt. In den regel is hij echter een verschijnsel van teederen, weemoedigen aard, dat veel meer gevoeld dan aangestaard en bewonderd wil worden.

Op eene hoogte van bijna 900 voet springen twee stroom-armen over den loodrecht neerdalenden rotswand heen en vereenigen zich weldra tot eene beweeglijke waterzuil, waarvan slechts een klein gedeelte tegen eene klip uiteenspat, doch al het overige zich in de ruime lucht in millioenen paarden oplost en ten laatste tot een glinsterenden stuifregen verdeelt, die deels den omtrek tot op grooten afstand met een aanhoudenden dauw bevochtigt, deels zich weder in een diep waterbekken verzamelt, waarin lichtende regenbogen door elkander zweven. De Staubbach is niet grootsch door een ontembaar wilden stroom, die, tegen schilderachtig gekloofde rotsmassa's schuimend, telkens wordt gebroken, noch doordien de donder van zijn val de lucht doet trillen en de kreten van verbazing verdooft, doch hij is verheven door zijn hemelhoogen val, door de watermassa's, die, wit en zacht als melk, onafgebroken uit de hoogte elkaar voortstuwen, door zijn onmerkbaar wegsmelten in nevels en den gloed zijner regenbogen, en inzonderheid door het zachte, teedere geruisch, zoo wondervol overeenstemmend met de zachtheid van het geheel, dat zich niet van eene enkele plaats doet hooren, maar den toeschouwer van alle kanten als geestesstemmen schijnt te omgeven. Hieruit is het te verklaren, wat kunstenaars tegen dit natuurschoon inbrengen; de rechte val schenkt hem te weinig punten, maar de stroom schilderachtig wordt afgebroken; de zachtheid en de opeenvolgende beweging der massa's gaat op het doek in een stijven toestand van rust over, en noch het flonkeren van het water, noch het tooverschijnsel der regenbogen, kunnen zóó door het penseel worden teruggegeven, dat zij werkelijk schoon en doorzichtig schijnen.

De eerste voorwaarde om zijne schoonheid ten volle te genieten, is de glans der zon; deze duurt gedurende de langste zomerdagen van nagenoeg 7 uren in den morgen tot den middag. Niet slechts de regenbogen in den ketel, waar het uiteengestoven water zich verzamelt, maar ook de zwevende watervlokken in de lucht eischen zonnenschijn. In haar licht wordt elk stofje zichtbaar, en dubbel zoo groot schijnt de inhoud der

DE WATERVAL VAN STAUBACH IN HET LAUTERBRUNNER-DAL.

nevelzuil, als de koningin des daags haar vriendelijk met hare gunst bestraalt, terwijl het verrukkelijke van het tooneel verhoogd wordt door de schaduwen der beek, op den rotswand geworpen, die daar een stroom schijnen te vormen, zwart als de wateren van de onderwereld, nederwaarts vlietend met gejaagde drift.

Gewoonlijk begeeft men zich eerst naar de plaats, waar de beek als regen op den grond nederdaalt, als wilde men haar voelen, eer men haar rustig beschouwt. De plek, waar de toeschouwers zich gewoonlijk plaatsen, is een ketel. Men beklimt den heuvel van rotsbrokken, die de beek zich ter linkerzijde van haren val gevormd heeft, en ziet neer in een wijd bekken, wemelend van de witte schuimkoppen van duizenden golven. Ook aan de overzijde liggen hoopen rotsbrokken, die van boven werden neêrge worpen, en tusschen deze beide bolwerken vindt de samengevloei de beek een vrijen doortocht. Duidelijk werd de diepte van haar bekken en deze opening naar de Lütshine teweeggebracht door het geweld der watermassa, die na donderbui en het smelten van groote hoeveelheden sneeuw hier in het middenpunt van den val eene ruimte vormde, zonder afbreuk te doen aan de heuvels, die, rechts en links uit allerlei steenen opgetrokken, met stoute kracht aan den aanvang van de bedding der beek aan een dam het aanzijn schonken.

Aan de rechterzijde kan men gemakkelijk den omtrek van den ketel binnentreden. Weldra wordt men door een dubbelen regenboog omringd, die als een stralenkrans zóó geheel met ons samenvloeit, dat hij, zoolang wij in den zonneglans en dauwnevel ons bevinden, voet voor voet met ons voorwaarts of achterwaarts gaat, waar wij gaan en staan. De waterdruppels hechten zich aan de kleederen en schitteren ieder voor zich weder met onvergelykelijke pracht. Doch de vocht verhindert het langdurig genot van dit feeën-gewaad; een huiverig gevoel jaagt nog des te eer uit de diepte naar den oever, daar het gevaar dreigt door een toevallig afgestooten steen onverwachts, wellicht doodelijk getroffen te worden.

Op eenigen afstand rusten de weiden bekoorlijk en veilig op de hellingen, waar de wandelaar onbekommerd het genot smaakt, dat hem tot dusverre was ontgaan. Met onverzadelijke verbazing heft het oog zich op naar den hoogen donkergrauwen rand, scherp afgeteekend op het blauw van den hemel, waar de stroomnimf haar fladderend gewaad met twee slippen in de lucht doet zweven. — De eene helft van de beek, slechts onmerkbaar van de andere gescheiden, stort bijna loodrecht neêr, en zou zonder eenig vertoon langs den rotswand nederglijden, indien

deze niet van boven af tot over het midden achterwaarts week, en het der waterzuil vergunde vrij voort te zweven. De onderste helft van den bergwand springt echter weder sterk vooruit, en nu verstrooit zich de massa in schuim en stof, dat, zoo luchtig als dauw neerzijgend, aan die stortbeek der Salzburger Alpen herinnert, die het landvolk zoo juist met den naam Sluier-val doopte. Het binnenste gedeelte van de Staubbach valt midden op haar weg neder op een schuin uitspringenden bank van den stroom, als wilde zij zich vastklemmen, en vliet van daar in duizend verblindende schuimstralen langs het donker gesteente nederwaarts naar den ketel, terwijl het buitenste, door snelheid en zwaarte de lucht onder zich samenpersend, telkens meer uiteenstuift in millioenen schuimblaasjes en wijd en zijd om zich heen een altijddurenden dauw over de aarde verspreidt.

Het is een genot het water met zijn oog te volgen, van waar het stroomt daar hoog uit de rotsen, tot waar het in schier onmerkbaar stof wegsmelt. Eerst treedt het zóó woedend te voorschijn, dat zijn vreeselijke val onwillekeurig van schrik doet terugtreden, maar, nauwelijks honderd voet gevallen, verspreidt het zich naar alle kanten. De samengeperste zuil vloeit uit in tal van sneeuw witte wolkjes, die, gelijk raketten, een spoor achterlaten, dat gedurende eene halve seconde hun baan teekent, totdat zij, geheel in watervonken uiteenspattend, onmerkbaar voor het oog verdwijnen.

BEKLIMMING VAN DEN MONT-BLANC.

(W. Pitschner.)

Vriendelijk was den 31 Juli 1859 de morgen van den dag des Heeren. In de heldere aether van het schijnsel der morgenzon rees de majestueuze bergtop in den donkerblauwen hemel op als een geweldige reuzenkoepel, bedekt met een stralend pantser van sneeuw en ijs, en de duizendvoudig gespletene rotsrug met zijne hellingen, beladen met gletschers, zoowel als de rots-oāsen, die eenzaam boven de woeste sneeuwwoestijn uitstaken, werden op dezen morgen bestraald door reiner licht, getooid met feestelijker gewaad, dan waarin ik dien wonderketen voor en namaals ooit mocht aanschouwen.

Mijne gidsen, vier in aantal en vijf dragers, begaven zich eerst met hunne verwanten en vrienden in het huis des Heeren tot het gemeenschappelijk gebed; want zonder den bijstand en hoede op eene gewijde plaats te hebben afgesmeekt, zouden zij nimmer de hunnen verlaten, als de groote reis ondernomen moet worden naar den gevreesden reuzentop, die het leven zoo dikwijls en op zoo velerlei wijzen bedreigt. Hoogst aandoenlijk was het afscheid mijner gidsen van de hunnen, en, overladen met de hartelijkste gelukwenschingen van de vreemdelingen, die zich in Chamouni ophielden, zoowel als van de achterblijvende dalbewoners, verlieten wij des morgens kwartier voor negen uren het dorp Chamouni.

Behalve weer- en sterrenkundige instrumenten, voerden onze dragers ijsbijlen, gletschertouwen, wollen dekens, lantaarns, eene groote menigte alpenstokken, kook- en andere gereedschappen met zich, doch hout en ladders namen zij wegens de moeiten van het vervoer niet uit het dal mede; het noodige hout werd onderweg aan de grenzen, tot waar zich de wasdom der boomen uitstrekt, verzameld, terwijl wij de ladders, onmisbaar om over de breede gletscher-spleten te komen, ter hoogte van ongeveer 8000 Parijsche voeten (2592 Ned. El) onder een groot rotsblok, den zoogenaamden ladder-steen, wel bewaard vonden.

Van levensmiddelen hadden wij ons voor drie dagen voorzien.

Eerst liep de weg over den breeden woudstroom Favrans en half twaalf uren bereikten wij ter hoogte van 5000 voet den Pierre Pointu.

Nauwelijks hadden wij 10 minuten op die véruitziende rots verwijld, toen wij opnieuw oprukten, geplaagd door de brandende stralen der middagzon, die te gevoeliger werkten, naarmate wij het lichte, lage bosch verlieten. Tot de vriendelijkste verschijnselen uit de plantenwereld der hoogere Alpenstreek behoorde op dit gedeelte van onzen weg een geheel woud van Alpenrozen, die geliefkoosde bloemen, die, uit de verte beschouwd, de schitterende hoog-weiden in een purper tapijt veranderen. Hier was hij met vele eenzame bloemen der Alpenflora versierd en zelfs tot nabij den rand van den gletscher, die zich tot hier meestal verbregt, bloeit nog het hemelsblauwe Alpen-vergeet-mij-nietje.

Het klimmen werd hoe langer zoo moeielijker; de steilte van de helling werd bijna met elke schrede sterker; nog slechts weinige minuten en verbaasd traden wij uit den weelderigen rijkdom der bloemrijke flora op de doodsche helling van een plantlozen steen- en gruishoop.

De beladene gidsen en dragers, die aan de grenzen der woudstreek de noodige hoeveelheid hout voor ons voorgenomen driedaagsch verblijf

op de gletschers en sneeuwvelden verzameld en in bundels gebonden hadden, zwoegden in het zweet huns aanschijns onder den last, die hen nu in de middagzon te meer drukte. Intusschen werd de zonnehitte na weinige minuten getemperd door de koele lucht, die over den gletscher heen woei. Zoo bereikten wij ten half een uren aan den grens der Alpen- en sneeuwstreek, ongeveer ter hoogte van den Sinai en St. Gotthard, een zwaar granietblok (den laddersteen), waaronder in eene grotachtige diepte de ladders bewaard worden, die onmisbaar zijn om over de gletschers te trekken.

Hier, beschut voor den gevoelig kouden wind, die over den gletscher heen woei, verwisselden wij de lichte zomerkleeding met een herfstachtig gletschergewaad.

Ternauwernood zal men ergens in de natuur scherper tegenstelling aantreffen, dan hier op dezen smallen rotsrug. Op den bodem van het dal ligt een bekoorlijke luthof met dorpen en gehuchten, weiden en wateren; op de helling van het gebergte vormen de Alpen-hagen eene veilige wering tegen de nederstortende lawinen en, verbonden met de vochtige Alpen-weiden, de eigenlijke woonplaats voor de dierenwereld der Alpen. — Scherp tegenover dit beeld van het rijkste leven staat daar het beeld van den dood. Men behoeft den blik slechts te wenden, en het vriendelijkste levenstooneel, onovertroffen in rijkdom van vormen, verkeert in een ernstig beeld van schrik en ontzetting, want hier ontrolt zich de wereld der levenlooze gletschers, met hare onbeschrijflijke wonderen.

Hoog opgestapeld liggen hier op een plek monsterachtige ijsblokken, vierhoekig van vorm, groenachtig van tint; zij versperren het eenzame pad en vormen, met vernieling dreigend, opene poorten en huiveringwekkende doorgangen, door welke men niet anders dan kruipend heen kan gaan; het zijn ijsstapels, zooals zij onder anderen in het klein in den rotsingang van den Uttewalder bodem van Saksisch Zwitserland voorkomen. Hier buigen zich ondermijnde ijsbruggen, gevormd uit groote, tafelvormige brokken van gletscherlawinen, hoog over de randen van een vreeselijken afgrond heen; dáár ligt een verraderlijk sneeuwveld. Hier gapen de gevreesde gletscher-spletten met onafzienbare afgronden, dáár verheft zich een scherpe ijskam, rechts en links met wijdgeopende klóven, die de gewapende en geoefende voet niet meer kan overspringen, terwijl op talloze plaatsen overhangende ijsklippen dreigen neer te storten op die duizelingwekkende wegen, die, tusschen leven en dood, heenwijzen naar de eenzame rotsoase op den voorgrond, het eerste vurig verlangde doel der reis.

Nauwelijks hadden wij den gletscher betreden, toen onze voorzichtige gids Balmat het noodzakelijk achtte, dat de geheele karavaan zich tot wederkeerige veiligheid met de gletschertouwen aaneenhechte, zóó dat wij allen nagenoeg 10 schreden van elkaar verwijderd waren. Polsend gingen de eerste gidsen, Savojaarden met de ijsstreek vertrouwd, zich met hunne ijsbijlen een weg banend, stap voor stap voorwaarts. Doch nog geen 20 minuten waren er verlopen, sedert onze voet den gletscher had betreden, of eene tamelijk nabijzijnde donderende slaglawine deed de geheele karavaan als verstijven, terwijl de gidsen, bleek van schrik, haar op haren loop naogden. De ontzettende ijsmassa's waren van de 4000 voet hooge rotskruin der Aiguille du Midi neêrgeploft en bedekten wijd en zijd het ijsveld.

Langzaam rukten wij langs een kronkelpad tusschen dreigende ijsblokken voorwaarts, nu eens over smalle ijskammen, dan door diepe afgronden, straks over woest gekloofde ijsmassa's. Vermoeid door inspanning, geprikkeld door gevaren, werd het lichaam zeer gevoelig aangedaan door het verschil in temperatuur, die in de kloven en op de kammen heerschte, doch, na eene worsteling van bijna vier uren, bereikten wij den voet van die rots, welke in die uitgestrekte sneeuwen ijswoestijn als hoofdwegwijzer verkozen werd. Hier traden ons schier onoverkomelijke beletselen in den weg, want bij de ijsblokken van den Buisson-gletscher voegden zich de ijsmassa's van den gletscher van Tacconau, hoog opgestuwd als de gestolde baren van eene onstuimige zee.

Wederom gaat de eerste afdeeling al polsend vooruit, en haar eerste gids bericht, dat eene steile ijshelling beklommen moet worden. Met angstige nauwlettenheid worden er met houweel en bijl trappen in gehakt; de stoutste klautert het eerst op den steilen wand, terwijl de anderen door het optrekken aan de gletschertouwen geholpen worden. Doch nauwelijks op den smallen, puntigen top van den ijsmuur aangeland, openen zich aan den anderen kant vreeselijke diepten voor den blik. Moedig springt de eerste met stouten sprong er overheen, gelijk een vlugge gems, die zich echter, trotsch het aanlokkende der rotsen, in dat IJslabyrint niet meer zou durven wagen.

Nog 2, 3, 4—10 afgronden moeten overgesprongen worden; — eindelijk schijnt het verder voortdringen onmogelijk; zelfs de stoutste schrikt terug voor eene kloof, zóó wijd, dat de sprong niet meer zou gelukken. Nu wordt de gletscherladder over de onafzienbare diepte op het glibberige ijs gelegd en de moedigste, aan een touw vastgebonden, waagt het, kruipende op de knieën en zich vastklemmend aan de sporten van de lad-

der, zich naar het dichtste punt van de overzijde te verplaatsen; de anderen volgen hem. Eindelijk is ook de hoop van waggelende rotsblokken, die de stormen der hooge streken van den top der rotsen-eilanden neêr-geslingerd hebben, beklommen, en tegen 7 uren des avonds werd door het geschutgedonder te Chamouni, waar men de karavanen gewoonlijk met verrekijkers bij het beklimmen dier rotshoopen in het oog houdt, aan de betrekkingen en vrienden mijner gidsen en bedienden, zoowel als aan de bewoners van het dal, onze gelukkige aankomst verkondigd in die nederige planken hut, die, op een vlak uitstek van het verlaten rots-eiland van den »grand mulet" geplaatst is, waar de lawinen haar niet meer kunnen bereiken.

De zwakke, armelijke hut is 20 voet lang, 7 voet breed en 7 voet hoog; een klein venstertje verlicht de enge, lage ruimte en eene 2 voet hooge ijzeren kachel is bestemd om eene zachte warmte te verspreiden en tevens tot gemeenschappelijken kookhaard te dienen. Het geheele, wel bevestigde huisraad bestaat uit eene tafel en twee waggelende banken. Nadat wij ons verkwikt en door ons avondmaal versterkt hadden, besloot ik, door mijne gidsen ondersteund, nog in de avondschemering het rotseiland te onderzoeken. Meer dan 300 voet hoog verheft deze oāse haar rotshoofd boven de sneeuw- en ijsmassa's van haren bree-den voet; hare wauden, die slechts met den hoogen wolkenhemel in aanraking komen, zijn door wind en weêr uitgeknaagd en door diep in-dringende ijswiggen gekliefd. Gewapend met hamer, bijtel en doozen, reusachtig groot voor die dwergbewoners van het aardrijk en zijne bedekt-bloeiende wezens, begint de jacht op de dwergjes van den versteenden reus. Elf zichtbaar-bloeiende planten, van welke op elke rots slechts de kleinste helft bekend was, en een aanmerkelijk aantal bedekt-bloeiende vormen, werden deels op het gesteente, deels in zijne spleten buit gemaakt. Verscheidene microscopische bewoners van die maagdelijke wouden in miniatuur, meestal raderdiertjes, konden nog na drie maanden uit het droge mos weder tot volle levenswerkzaamheid worden gewekt.

Ten half tien begaven wij ons ter rust, om tegen één uur van mid-dernacht de wandeling voort te zetten. Daar het wrakke plankwerk van de hut op meerdere plaatsen den wind vrijen doortocht verleende, en de buitengewone helderheid van den hemel mij bijzonder aantrok, verkoos ik het schuine dak der hut tot mijn leger en sterrentoren. Twee wollen dekens werden ieder van ons ter beschikking gesteld, waar wij ons konden inwikkelen. De gidsen legden zich ineengekrompen in de hut neder en nu nam een waarlijk schrikkelijk schoone nacht een aanvang.

Nauwelijks hadden wij gedurende 20 minuten eene verkwikkende rust genoten, toen wij allen, als door een electrischen slag, door den donder van twee lawinen-vallen werden gewekt, die onder vreeselijk gekraak naar beneden wentelden en eerst na 90 seconden tot rust kwamen. De voet van onzen rotsburg sidderde en beefde; ik vernam de onthutste spraak van mijn gids in de hut, en richtte mij op om de sporen der aangerichte verwoestingen te overzien. Van twee verschillende kanten gleden de lichtende ijsmassa's met toenemende kracht op de hellende gletschers neer en sleurden met onweerstaanbaar geweld alles weg, wat haar op haren weg ontmoette. Als hommen uiteenspattend sprong het geborsten ijs in duizend en nogmaals duizend grootere en kleinere stukken op, die den loop van den stroom als een nevel bedekten. — Nog één lawineslag, door de opkomende windvlaag aan eene naburige zijdelingsche helling teweegebracht, — hij brult door de stilte van den nacht — een majestueuze echo beantwoordt den reeds lang verstomden, ver rollenden donder — dan wordt het angstwekkend stil. — Een grootsch, ontzettend tooneel — hoogst schilderachtig, gezien uit het dal of van eene hoogte op een afstand, maar diep aangrijpend, als men zich, in het duister van den nacht op een min of meer veilig punt, zelf midden op dat tooneel geplaatst ziet.

De ijskolossen zwegen: diep bewogen vleidde ik mij opnieuw op mijn leger neder, niet om te slapen, maar slechts om aan mijn vermoeid lichaam rust te verleenen, want elke ijsval was de inleiding van eene lawinenmuziek, die $2\frac{1}{4}$ uur aanhield. Tot één uur van middernacht telde ik niet minder dan 24 verschillende neerstoringen van ijs en sneeuw, die voor een deel weggeslingerd werden van de rotsen en ijskegels, die de hut omringden.

Mijne gidsen hielden dezen lawinenstorm op grond van hunne ervaring voor gunstig voor den verderen tocht naar den bergtop, voor zover de gevreesde lawinen-pas op den Dôme du Gouté, waarover men bij elke bestijging heen moet, onder deze omstandigheid grooter veiligheid verleende.

Tegenover die schriktooneelen vertelde de hemel intusschen in vlamme trekken zijne wonderen in eene taal zóó eerbiedwekkend, als zij alleen op deze heilige hoogten gesproken en verstaan kan worden. In stille, plechtige kalmte spreidde het helder fonkelende sterrenkleed zich over ons, door lawinen bedreigde rotsbed uit. Ik was verrast en ten hoogste van verwondering en verbazing vervuld, — want ik zag boven mij een vreemden, onbekenden hemel! De sterren van dezen hemel,

dien ik in zijn helder gewaad aanschouwde, bevrijd van dien dikken dampsluier, door welken hij in de vlakke gezien wordt, verspreiden niet slechts een rustiger en zachter licht, maar vertoonden zich aan het ongewapend oog in verdubbeld aantal. Zulke oogenblikken verleenen den hemel in zuiverder dampkring eene onuitsprekelijke bekoorlijkheid.

Toen de woedende lawinen weder volkomen tot rust waren gekomen, werd alles weder geheimzinnig en stil om ons heen! Spookachtig blikten de ijsklippen door het donker van den nacht. Wij stonden van onze legersteden op; een deel mijner kleederen was door den nacht-rijp met sierlijke vormen getooid. Na gebruik van het ontbijt werden de gereedschappen bijeengezocht, die tot een tweeden gletschertocht van 20 uren vereischt werden. De gidsen bedekten hun gelaat met een linnen masker en beschutten hunne oogen door blauwe sneeuwbrillen en groene sluiers. Slechts weinig mond-voorraad werd medegenomen, daar er zich volgens de opmerking van Balmat altijd een groot gebrek aan eetlust openbaart. Daarentegen voorzagen wij ons van verscheidene flesschen ouden wijn en eenige flesschen welriekend water, dat de gidsen te recht tot inwrijven aanbevelen.

Omtrent één uur van middernacht verlieten wij met vastgebonden gletschertouw onze schuilplaats. Twee kleine lantarens wezen de kloven in de rotsblokken aan. Weldra waren de ijsgolven van den gletscher van Tacconay bereikt, en stap voor stap ging het langzamerhand voorwaarts, den pijlenden alpenstok telkens vooruitstrekking. Zwijgend schreden wij, deels loopend, deels kruipend voort door de nachtelijke stilte van deze verhevene natuur, waarin geen schrede weerklinkt, en ieder, als betooverd, zeer zacht fluistert, om de heilige rust niet te ontwijden. Diep treffend is deze eenzame grootschheid en die plechtige, angstwekkende stilte des doods gedurende zulk eene nachtelijke wandeling op den verwoesten gletscher.

Na anderhalf uur naderden wij de eerste van de drie plaatsen van verschrikking, de lawinen-pas aan de helling van den Dôme du Gouté. Met huivering herdenk ik dien hoogst gevaarlijken overtocht. Terwijl wij met den rechterschouder langs den gletscher streken, moesten wij het lichaam naar deze zijde doen overhellen, terwijl de vooruitgestokene puntige alpenstaf de onzekere voeten moest steunen. Wie hier uitgleed, zou in een afgrond van vele duizenden voeten nederstorten. »Pas parler, pas parler!» klonk Balmat's bevel, toen wij ons al kruipend door dien pas van verschrikking heenwerkten, dien wij eindelijk na anderhalf uur in de grootste spanning waren doorgetrokken. Zóó bereikten

wij het kleine plateau (11.500 voet hoog). De nacht was buitengewoon koud, de sneeuw kraakte onder de voeten en een ijskoude, snijdende noordoostenwind stak op. Het kwik daalde des morgens te 4 uren tot — 16° R.

De dag begon aan te breken — de morgenschemering begon zich te vertoonen en weldra was ook het morgenrood daar als de verkondigster van den opgang der zon. Het is onmogelijk den lichtstroom en de kleurenpracht te beschrijven, die hier de bedwelmdo oogen troffen! Een zwak, rooskleurig schijnsel ging langzaam in het schitterendst purper over, gevolgd, door tal van kleurmengsels heen, door een sterk oranje, en dit weder vervangen door een zuiver, zacht uitvloeiend geel. — Nu ontsluiserde zich de aardsche schepping in hare volle majesteit en het eerst verrees de reuzentop met donkerrooden robijnloed. Slechts weinige minuten verliepen — het tooverlicht van den alpengloed zweefde ook over de machtige, 12—13000 voet hooge vasallen, die den Europeeschen Alpenkoning als een grooten kring omringen. — Nog altijd bedekte diepe duisternis de dalen, terwijl een goudglanzend, geheimzinnig schemerlicht zich over de met sneeuw en ijs bedekte hellingen van den onafzienbaren reuzenketen verspreidde, en het rood in het kristal der gletschers zich nabij de weiden in een schemerachtig blauw oploste. Alleen de gletscher-aderen bleven wit, gelijk zilverbanden zich slingerend door het groen der wouden. Eindelijk wierp de zon zich haar verblindend zilver daggewaad om, als dagvorstin hare stralen schietend over ijsvelden, bergen en dalen.

Diep roerend was dit wondervol Alpengloeien en niet minder aangrijpend de blik op die zee van bergen, met hunne hooge rotsnaalden, die daar in het duister onder mij lagen, toen zij achtereenvolgens tot vlammeende toortsen werden ontstoken.

Te 5 uren kwamen wij op het groote plateau, eene kleine ijsvlakte, omgeven door drie met bergsneeuw beladene bergen: den Dôme du Gouté, den Monts Maudits en den Mont-Blanc zelf. Hier zijn de gletscher-lawinen, die nog derdehalf duizend voet verder naar den top van den Mont-Blanc voorkomen, het meest te vreezen. Aan het einde van het ijsplateau namen wij op een veilig rustpunt eenige verkwikking, en sterkten ons om nieuwe gevaren te overwinnen; want twee even gevaarlijke passen voeren van hier naar den voet van den bergkruin. Nadat wij met behulp van zigzagswijze ingegraven trappen en gletschertouwen steile ijshellingen beklommen hadden, bereikten wij te 6 uren den gevreesden Corridor, een sneeuwdal, ter hoogte van

13,500 voet gelegen. De gevaren van dit dal liggen hierin, dat het 't menschelijk organisme in een ziekelijken toestand brengt, die somtijds den verderen voortgang geheel onmogelijk maakt. In den Corridor heerschte bijna volkomen windstilte; de thermometer stond op -6.4° R. (17.6° F.). Nauwelijks waren wij echter 5 minuten voortgeschreden, toen wij allen door eene sterke neiging tot geeuwen en slapen overvallen werden, wat bij mij in den hoogsten graad het geval was; ik haalde zeer zwaar adem; het begon voor mijne oogen te flikkeren, mijne ooren suisden en ik gevoelde hoofdpijn en misselijkheid; hierop begon ik meermalen over te geven, en ofschoon Balmat mij niet wilde toestaan, dat ik mij, door die onoverwinnelijke neiging tot slaap overheerscht, op de bergsneeuw neervlijde, bleef mij toch niets anders over, want ik zonk ineen. »Ik kan niet verder, voor ik een half uur geslapen heb,» zeide ik tot Balmat. De alpenstokken werden bijeengelegd en oogenblikkelijk verzonk ik in een diepen, zeer benauwden slaap, dien Balmat voor zeer gevaarlijk hield, zoodat hij mij aanhoudend heen en weer schudde. Vijftien minuten verliepen — toen riep hij mij op en zei: »Wij mogen hier niet langer blijven, wij moeten voort.» Gedurende dien slaap brak een sterk zweet op mijn voorhoofd en gelaat uit; ik ontdekte mijn overdekt hoofd en aangezicht, wreef mijn voorhoofd, slapen, ooren en bijna mijn geheele hoofd met bergsneeuw in, nam een weinig ijs in den drogen mond, en na ongeveer 20 zeer snelle en diepe ademhalingen gevoelde ik mij als verjongd. Ik kon mij recht overeind houden en zelfs 10 stappen ver gaan. Opnieuw moest ik mij neervlijen — de oogen vielen weder dicht — ik herhaalde de eerste kuur met denzelfden uitslag. Zoo ging het acht malen achtereen, doch ik kon in dien tusschentijd niet meer dan 50 schreden voortgaan. Eindelijk geraakten wij om half acht uit dit schrikkelijke dal. Hier waaide mij wel de frissche koelte van een matigen noordoostenwind opwekkend en versterkend te gemoet, maar verbazing en angst vervulden mij, toen de gidsen op den laatsten hinderpaal wezen, een 300 voet hoog opstijgenden ijsmuur, welks top onmiddellijk naar den voet van den kruin leidde, en die met een hoek van 45° effen en glad tot eene duizelingwekkende hoogte oprijst. Met moeite wordt eene reuzentrap van 300 trappen uitgehouwen. Deze trappen zijn echter niet anders dan kleine gaten van 3—4 duim diepte, gemiddeld ter grootte van eene vuist, zoodat zij ternauwernood aan het voorste derde van den voet een steunpunt verleen. Het opklimmen had met tusschenpoozen plaats, telkens wanneer er 10 trappen gereed waren; bij dezen tocht bewezen de nederwaarts gerichte punten der alpen-

stokken voortreffelijke diensten. Zoo dikwijls wij rust hielden, moest ik van het reeds gemelde middel ter verdrijving van den slaap nog dikwijls gebruik maken. Een enkele misstap kon de aan elkaar verbonden karavaan in een diepen afgrond trekken. Het werd mij meermalen zwart voor de oogen; eindelijk was na anderhalf uur van angst de top van den muur des morgens om 9 uren beklommen en vrij lag daar vóór ons de hemelwaarts gerichte gletscherkruin van den Mont-Blanc, die zich als een eenigszins platgedrukte, 800 voet hooge steen van ijs vertoont.

Ook hier moesten de gidsen een dergelijk trapwerk in zigzag vormen. Vermoeid zeeg de een hier, de ander daar neder; eindelijk bereikten wij des voormiddags te 11 uren op onze knieën den top. Met onweerstaanbaren drang rees hier terstond een dankgebed uit het diep bewegene hart, voor zooveel steun, als ons de Heer verleend had. Door kanonschoten in Chamouni, die telkens na korte tusschenpoozen zóó lang aanhielden, als wij ons hier boven ophielden, werd onze gelukkige aankomst op den verheven top van den Europeeschen Alpenkoning aan de betrekkingen van onze gidsen en de bewoners van het dal bekend gemaakt.

Doch welk een schouwspel wacht den uitgeputten reiziger op dezen heiligen gletscher-troon, wanneer de nevelsluier van de nu dampvormige lichtzee wordt weggevaagd! Hoe verder en langer de blik vorschend rondwaalt, des te belangwekkender en ernstiger wordt de indruk! Hier is geen steen, geen handvol aarde, die in de weinige behoeften van een nederig wier kan voorzien; hier, op deze onbeschaduwde hoogte, is de natuur volkomen levenloos. Langen tijd lag ik neergeknield, weggesleept door stomme bewondering, terwijl mijn blik onafgebroken op dit verhevenste tooneel der Europeesche Alpenwereld rustte!

Hier treedt de natuur in hare ontzaglijkste vormen en verschijnselen te voorschijn en hierom is het panorama op de kruin van den Mont-Blanc als een der verhevenste op het geheele aardrijk bekend. Het omvat eene uitgestrektheid van 4000 vierkante mijlen. Het weder was schoon en zelfs de grootste afstand duidelijk waar te nemen. Aan den zoom van dit tooneel, waarvan ik mij omgeven zag en dat door zijne grootschheid schier bedwelmde, liggen Genua, Nizza, Avignon, Langres, Colmar, Constanz. De bergen van den Elzas en het Schwarzwald, de geheele keten van den Jura, de Alpen tot aan de grenzen van Tirol liggen daar voor het oog bloot. In het noorden zweeft de blik over eene eindelooze zee van bergen, dalen, steden en dorpen; naar Italië's zijde munt het

vergezicht uit door bevalligheid en liefelijkheid. Duidelijk zijn ze te onderscheiden, de wijd uitgestrekte vlakten van Lombardije met de vriendelijkste velden en olijftuinen, waarachter de Apennijnen groote bogen vormen. Een bekoorlijke luthof van dorpen en steden, gehuchten en herdershutten, rivieren, meren en dalen vormen den voorgrond van dit verheven tafereel. Een enge, halvemaanvormige vijver schijnt het meer van Genève en in den kleinen steenhoop aan zijne monding in de Rhône herkent het gewapend oog weldra het bekoorlijke Genève. Een tooverachtig schouwspel leveren de talrijke gletschers, die ver, zeer ver als lange, gestreepte zilveren banden langs de reuzenschouders van den berg afhangen.

Na een uur rust begaven wij ons weder naar omlaag. Met moeite ging het door den Corridor, waar zich dezelfde verschijnselen als bij het bestijgen, ofschoon minder hevig, vertoonden. Tot aan de knieën waaden wij door de week geworden sneeuw. De zon scheen verblindend, zoodat haar glans de oogen pijnlijk stak. Nu nam het ontzettende neerdalen een aanvang! Des namiddags tegen vier uren werden wij tot aan de helft van een ijsmuur van nagenoeg 100 voet hoogte, langs eene helling van 75° neergelaten. Gedurende den geheelen tocht was het gevaar van uitglijden nergens zoo groot als hier. Aan een touw vastgehouden, maakte de stoutste gids ter zijde van dezen met sneeuw beladen wand een trapwerk, om ons op een beteren weg te brengen. Des namiddags te 5 uren zweefden wij allen in het grootste gevaar — de sneeuwmassa's waren niet meer te overweldigen — wij zonken al dieper en dieper — de terugweg was ons afgesneden. De hut lag nog 4 uren verwijderd. Gekweld door een brandenden dorst, door sneeuw en ijs niet te lesschen, wierpen de zonnestrallen, van alle kanten als door brandspiegels teruggekaatst, hun gloed op ons op de onbarmhartigste wijze — ons gelaat verbrandde — elke voet gronds moest veroverd worden.

Nergens vond ik de ijsgestalten zóó fantastisch, romantisch, vreemdsoortig als hier. Daar liggen hutten, huizen, paleizen, forten, geheele ijsdorpen en eene ijsstad met hooge torens, lange straten, nauwe stegen, diepe putten. Zelfs de plantenwereld wordt er vertegenwoordigd; daar staan ijsboomen, hier zijn kleinere ijsplanten, — elders liggen eigenaardige grotten, evenals zalen met tafels en stoelen en lichtkronen van ijs, en op talloze andere plekken hebben de lawinen en het wegknagen door de gletscherzon gebouwen doen verrijzen, die, levenwekkend in de doode, koude wereld, ze vervormd hebben in een lánd vol toovertooneelen, schitterend met fabelachtige pracht.

Eindelijk namen wij, na bijna onafgebroken gedurende 32 uren aangevaren en strijd blootgesteld te zijn geweest, des avonds te half negen voor de tweede maal onzen intrek in de hut. Allen verzonken hier weldra in een diepen slaap. Toen ik den volgenden morgen ontwaakte, ontwaarde ik eene stekende, zeer hevige pijn in het gezicht, dat sterk opgezwollen was — ik opende de gezwollen oogleden en kon niets rondom mij waarnemen — het was geen inbeelding — de gletscherzon had mijne overprikkelde oogen verblind.

Hierover troosteloos, beurde Balmät mij op door te verzekeren, dat die toestand voorbijgaande zou zijn. Na drie uren was er echter nog geen beterschap te bespeuren — wij moesten voort. De sterkste gids leidde mij aan de hand, en zoo trokken wij langzaam over den Tacconaygletscher. Eindelijk begon het mij tusschen een en twee uren, toen de middagzon ons bestraalde, voor het eerst te schemeren, en kon ik de glinsterende sneeuw reeds van de donkere spleten onderscheiden. Te vier uren betraden wij het veilige, gezegende land, met den innigsten dank voor onze verleende redding. — De naaste betrekkingen en vrienden mijner gidsen kwamen hen te gemoet en vielen met de innigste, weemoedigste vreugde in hunne armen; doch het gebrande en opgezwollen gelaat en de rood ontstoken oogen getuigden, wat de gletscherzon had teweeggebracht.

Binnen 10 dagen liet de huid van ons gelaat langzamerhand los, terwijl mijn zwak ziensvermogen slechts zeer langzaam in kracht toenam.

Onbeschrijfelijk was de deelneming, die ons bij onze terugkomst van alle kanten op het levendigst betuigd werd. Kanonschoten, illuminatie, vuurwerk en andere vreugdebedrijven getuigden ten sterkste van de algemeene belangstelling.

Hoe levendig en diep dan ook die grootsche natuurtooneelen van het hooggebergte in mijne ziel gegrift zijn — dat bevallige en liefelijke der zoo romantische berg- en alpenstreek, of die ijzingwekkende woestheid der ijswoestijn, door lawinenstormen in beroering gebracht: toch moesten die geweldige indrukken onderdoen voor het zalig gevoel van teruggekeerd te zijn in den grooteren kring van denkende en gevoelende wezens, van weer te verkeeren in de wereld der menschen.

UIT HET REUSSDAL.

(Christoph Meiners.)

Niet alle beken, dorpen en bergen, die men van het klooster op den St.-Bernhard tot aan Gestinen, een uur van de Duivelsbrug, aantreft, zal ik afzonderlijk noemen; maar dit kan ik verzekeren, dat ik geen weg ken, die zóóveel grootsch en schoons, zooveel liefelijks en verschrikkelijks vereenigt, en juist door die verscheidenheid en vermenging zóó aantrekkelijk en eenig is. Nu eens ziet men helder spiegelende beken, die kalm langs zachte hellingen glijden, waarin men niet de geringste beweging zou bespeuren, indien hare oppervlakte niet door de zon verlicht werd; dan weder schrikkelijk bruisende bergstroomden, wedijverende met den Reuss, die ze inzwelgt, en vaak in hun toorn in weinige oogenblikken geheele dorpen en huizen met onweerstaanbaar geweld voort sleuren. Eensklaps ontdekt men vriendelijke dorpen of aardige kapellen en huizen, plotseling vervangen door ijzingwekkende wildernissen, waar het oog niets ziet dan naakte en verbrokkelde rotsen en het oor niets verneemt dan het vreeselijke woeden van den Reuss, die aanhoudend neerstort van rots op rots en ons trouw op onzen weg vergezelt. Soms wordt men verrast door vette weiden, lachende Alpen, aantlokkende boschjes en net bebouwde akkers, en eensklaps wordt het oog getrokken door verdorde of verdorrende boomen, of pas afgebroken stammen, als dunne rijsjes geknakt door hevige windvlagen of lawinen, of door uitgerukte dennen, wier wortels zich uitstrekken naar den weg, terwijl hunne trotsche kruinen gericht zijn naar den schuimenden Reuss. Meermalen zijn zulke afgeknapte en ontwortelde dennen vermengd met ijsklompen, overblijfselen van verwoestende lawinen, of rotsbrokken, door die zelfde lawinen van hooge rotsen afgescheurd. Eens vonden wij onder die rotsblokken, waarmede de hellingen der bergen en het bed van den Reuss bedekt zijn, er een, waarop men een klein aardappelland had aangelegd.

Vlak achter Gestinen neemt het merkwaardigste en vreeselijkste gedeelte van den geheelen weg een aanvang, dat tot aan de Duivelsbrug loopt en de Schöllenen genoemd wordt. Op dien weg is men voortdurend tusschen onbeklimbare rotsen ingesloten, wier akelige naaktheid en doodsche stilte slechts van tijd tot tijd bedekt en verlevendigd wordt door

beken, die schuimend langs hare zwarte wanden neerstorten. Die rotsen loopen al dichter en dichter naar elkaar toe, en laten op menigen plek nauwelijks plaats genoeg voor den Reuss, die woester wordt, naarmate men hooger stijgt, zoowel als voor het smalle pad, dat dikwijls uit de diepte van den Reuss opstijgt. Meermalen gaat men over het puin der bergstortingen of liever rotsvallen heen, die somtijds den weg gedurende vele dagen zóó bedekken, dat hij geheel onbegaanbaar wordt. Duidelijk kon men aan de brokken onderscheiden, dat twee van deze bergstortingen, die den reiziger elk oogenblik kunnen verpletteren, niet lang geleden hadden plaats gehad; de overige waren veel ouder, en onder deze schenen mij die de merkwaardigste, welker sporen men aan deze zijde van de Vreeselijke-brug aantreft, waar geweldige dennen tusschen monsterachtige rotsblokken waren opgegroeid. Juist aan gene zijde van de Vreeselijke-brug staan nog slechts eenige dwergachtige dennen, die meer het voorkomen van struiken dan van boomen hebben. Verder op vindt men boomen, struiken, noch weiden, doch niets dan dor mos, waar de oude rotsbrokken mede begroeid zijn. Nabij Gestinen ontmoetten ons eenige koeien, klein en armelijk als de weldra verdwijnende dennen, waarschijnlijk omdat de natuur, wegstervend tusschen de kale en naakte rotsen, geen kracht genoeg meer bezat om hare schepselen tot volkomen rijpheid en grootte te brengen. Geen dierlijke stem werd aan gene zijde van de Vreeselijke-brug meer door ons gehoord, en langen tijd ontmoette ons geen mensch. Reeds te vijf uren woei tusschen de hooge rotsen een wind, even doordringend als bij ons slechts in den winter of in den laten herfst, zoodat ik genoodzaakt werd over mijn vest, waarin ik gewoonlijk loop, mijn rok aan te trekken en toe te knoopen. Hoe meer men de Duivelsbrug nadert en de steilte der rotsen toeneemt, met des te meer geweld dringt de Reuss zich door zijn nauw en oneffen bed voort. Nabij de Bangen-brug bevinden zich de twee prachtigste watervallen, die men tusschen Steg en de Duivelsbrug aantreft. Bij den eersten schieten de wateren van den stroom driemaal achtereen van steile rotswanden in diepe afgronden neer, doch worden terstond weder door de golven, die hen achterna storten, opgezweept, om eindelijk over een hoog en geweldig rotsblok gedreven te worden, zoodat stof- en waterstralen naar alle zijden opspatten. Doch al de verschikkingen van den geheelen weg, die men van Gestinen af afzonderlijk heeft aangestaard, zijn dáár, waar de Duivelsbrug over den Reuss gebouwd is, in de hoogste mate vereenigd. Achter zich heeft men vreeselijk overhangende rotsen, die elk oogenblik dreigen neder te storten,

en vóór zich verbazende rotsbrokken, als ware de aarde hier door den arm des Almachtigen vergruisd, waarvan verscheidene zóó groot zijn, dat geen menschelijke kracht ze zou kunnen verplaatsen. Links verheffen zich rotswanden van zulk eene duizelingwekkende hoogte, dat men het niet waagt den blik er heen te wenden, uit vrees van neder te storten in den Reuss, die onder de voeten voortbrult. Rechts verheft zich een andere rotswand tegenover den stroom, door vier of vijf van de prachtigste watervallen opgejaagd, in wiens voet door het aanhoudend golfgeklots reeds diepe gaten zijn uitgehold. Te midden van deze grootsche en vreeselijke monsters, zinkt de kleine, armoedige Duivelsbrug zóó in het niet, dat ik mij niet verwaardigde haar aan te zien, vóór ik mij aan de beschouwing van al het overige van dit majestueus tooneel verzadigd had. Doch zelfs, al stond ze niet op eene plaats, waar zij door de grootschste en stoutste werken der natuur in het niet verzinkt, dan zou ze toch onder de verschillende bruggen, die op den weg van den St. Gotthard over den Reuss gebouwd zijn, hoogstens den vierden rang bekleeden, want zij is noch zoo breed, noch zoo lang, noch zoo hoog gewelfd en boven den Reuss verheven, als de Bange, of de Schoone-brug, of als die bij den Pfaffensprung.

Tusschen de Duivelsbrug en het Urner-hol, een weg van tachtig schreden, door de hardste rotsen gehouwen, heft de weg zich op eens steil en vermoeiend opwaarts. Wanneer men de prachtige watervallen, die de Reuss vormt, en waarvan men op de Duivelsbrug slechts een klein gedeelte bespeurt, recht goed zien wil, dan moet men tegenover den eersten grooten val langs den steilen oever afklimmen, waar men het geheele schouwspel het best kan overzien. Met welk een vreeselijk geweld de Reuss zich hier meermalen achtereen over de rotswanden stort, kan men reeds hiernaar afmeten, dat men zelfs op den weg, waar men minstens eenige honderden voeten boven zijn bed verheven is, de dampen voelt, waarin zijne golven zich voor een deel hebben opgelost. In het Urner-hol, dat ongeveer vier- of vijfhonderd voet van de Duivelsbrug verwijderd zal zijn, trof ons zulk eene doordringende koude, dat ik er bezwaar in gemaakt zou hebben hier eenigen tijd te vertoeven, al ware er ook iets belangrijks te zien geweest. Alle reizigers spraken met verrukking, wanneer zij van beneden kwamen, en met ontzetting, indien zij van den Gotthard afdaalden, over de verstommende verandering der natuurtooneelen bij de intrede en het verlaten van het Urner-dal. Ik geloof dan ook niet, dat er elders op de geheele aarde een enkel plekje gevonden wordt, waar zóó vele en zóó strijdige natuur-

verschijnselen zóó dicht bij elkaar aangetroffen worden als hier in het Urner-hol. Terwijl men eerst tusschen enge en hemelhooge rotswanden beklemd was, rust het oog bij den uitgang van het Urner-hol op een open, vroolijk dal, met schoone dorpen en kerken versierd, dat bij den wandelaar de aangename gedachte wekt, dat hij zich ras onder gelukkige menschen zal bevinden. Zag men eerst niets dan kale klippen en met mos bekleede rotsen, nu weidt het oog langs het verkwikkelijk groen van vruchtbare weiden en Alpen, wier indruk nog versterkt wordt door den glinsterenden St. Annengletscher en de boven alles uitstekende toppen der sneeuwbergen. Werd het oor nog vóór weinige oogenblikken verdoofd door de spattende stroomen van den Reuss, nu ziet men met verwondering hoe hij rustig en bijna onhoorbaar voortstroomt in eene heldere bedding, die door geen rotsgruis is verontreinigd. Zelfs het kleine, wigvormige woud, achter het dorp Urseren op de helling van een berg gelegen, dat, als een beschutting tegen de nederrollende lawine, als een heiligdom ontzien wordt, draagt niet weinig ter verfraaiing van het nieuwe tooneel bij, omdat men gedurende bijna een uur vóór het Urner-hol noch boomen, noch struiken op zijn weg ontmoette.

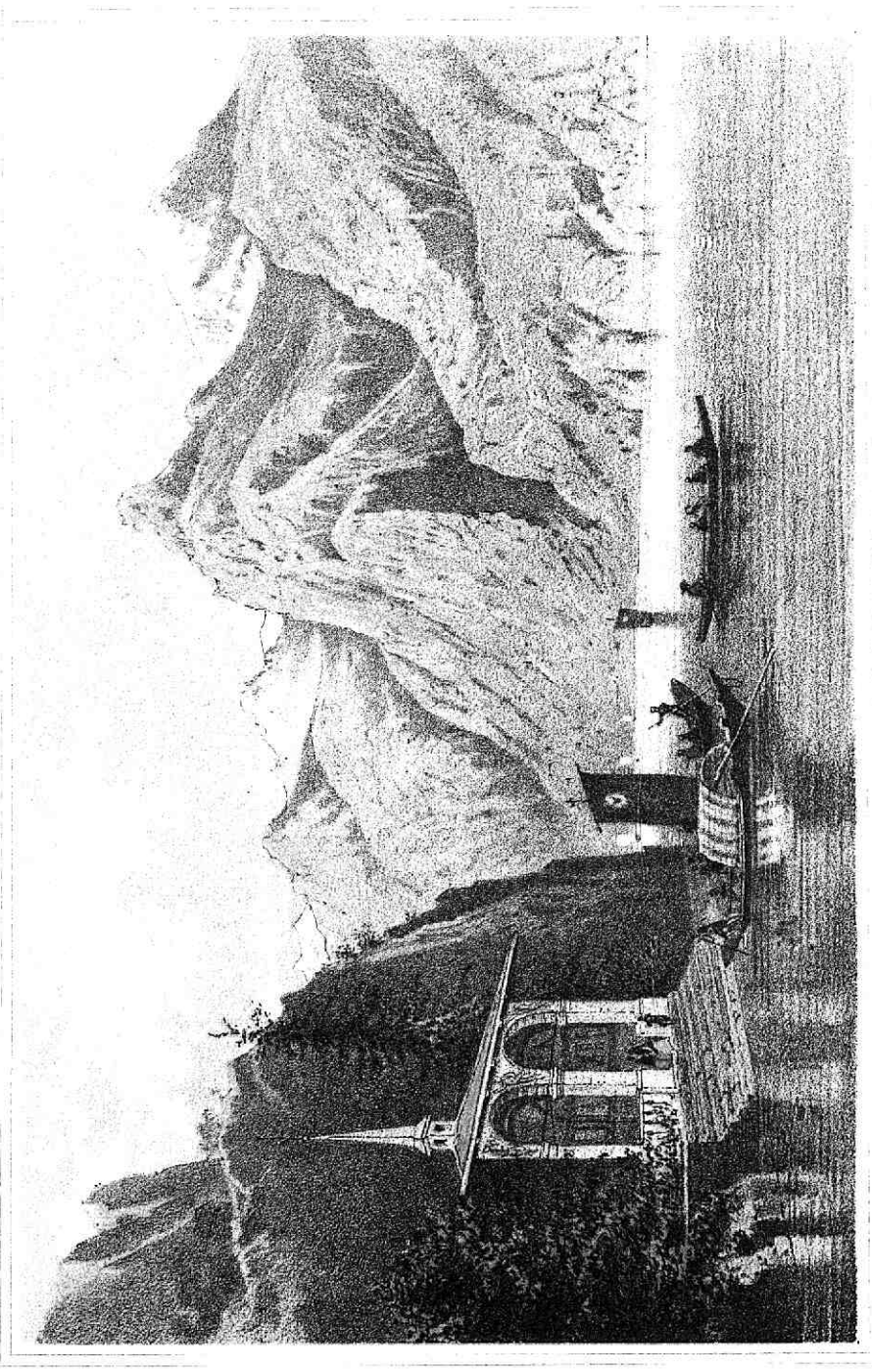
HET VIERWALDSTÄTTER MEER.

(Theod. Mügge.)

Indien een der Zwitsersche meren punten van overeenkomst aanbiedt met de fjorden van Noorwegen, dan is het dit rotsmeer, met zijne diepe bochten, zijne naakte, vaak woest romantische oevers, zijne pijnboomen, die de steile wanden kronen, en zijne schilderachtige eenzaamheid. De stoomboot ruischt boven de golvende diepte, en waarlijk, het mag eene weldaad heeten, dat stoomschepen thans Zwitserlands meren bevaren. Ofschoon de prijzen, inzonderheid op het Waldstätter meer, tamelijk hoog zijn, kan men zich desverkiezende toch met de tweede plaats vergenoegen, en in elk geval zal men goedkoopere reizen, dan toen hij vroeger een zeil- of roeiboort of anders een wagen moest huren. De scheepvaart verkeert in Zwitserland in het algemeen nog altijd in hare kindsheid en is dikwijls niet zonder gevaar. De vaartuigen zijn plomp;

van booten met kielen weet men hier niet; bij het roeien duwt de man staande de riemen met armen en borst van zich af, wat verbazend vermoeiend moet zijn, juist omgekeerd dus als de matrozen, visschers en zeebewoners doen. De booten en zware schepen voeren somtijds een vierhoekig zeil, doch op deze bergmeren moet men er zeer voorzichtig mede omgaan. Dikwijls stooten windvlagen plotseling op spleten en kloven; het meer raakt in beroering en oogenblikkelijk moet men zich trachten te bergen. Evenals alle bergmeren, zijn ook die van Zwitserland zeer diep, omdat zij de diepste dalen vullen. De beide grootste, het meer van Genève, met eene oppervlakte van elf geographische vierkante mijlen, en het Boden-meer van negen en een halve vierkante mijl, zijn tevens de diepste; want het eerste is meer dan 1000 voet diep, terwijl de diepte van het andere 2200 voet zou bedragen. Beide meren, alsmede het 400 voet diepe Züricher, en alle meren van het voorste gedeelte van Zwitserland, liggen ongeveer 1200 voet boven de Noordzee, het Vierwaldstätter meer 1350, de meren van Hoog-Bern 1800 voet. Van hier af treft men in de streek der hoog-gebergten geene meren van beteekenis meer aan, tot men die, aan den voet der Italiaansche Alpen gelegen, nadert: het Lago Maggiore, de meren van Garda, Como en Lugano, die de afstroomende wateren opnemen. Het Vierwaldstätter meer is tot 900 voet diep, zijn breedte is zeer verschillend, doch bedraagt in het algemeen van $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{2}$ mijl. Zóó ligt het tusschen 8000 voet hooge rotsen beklemd en gewikkeld, en hoe verder de stoomboot opvaart, des te woester en prachtiger worden zijne oevers. Aan de zoomen van dit schoone meer scheidt zich ook de bergformatie van nagelfluh (een mengsel van klei- en kiezelaarde) van die van kalk, die aan de zuidelijke oevers in dikke lagen wordt aangetroffen. Het meer ligt hier juist in het middelpunt van Zwitserland en het tooneel van diens historische kindsheid, want om zijne kom strekken zich de vier staten uit, die het eerst een eedgenootschap vormden. Het westelijk gedeelte bezit Lucern; slaat men het oog rechts in den diepen bocht, zoo ontwaart men den toren van Stanz, het voornaamste vlek in Unterwalden; vervolgt men de krommingen van het meer tot aan zijn zuidelijkste punt, dan ligt Uri vóór ons, doch de linkeroever, Küssnacht en de Rigi, behooren tot Schwijz, dat verwonderlijk schoon langs de hellingen zijner gebergten gelegen is.

Geen Zwitsers meer heeft zulke grootsche omstreken, zulk eene verscheidenheid van natuurtooneelen, zulk eene afwisseling van licht. Besneeuwde kruinen en gletschers verrijzen in Uri; liefelijke weiden strek-

VIEW OF THE TOWN AND BAY FROM THE MOUNTAIN

ken zich langs de hellingen uit; het donkere groen der bergweiden wisselt af met woud en naakte klip, met loodrechte rotsmuren en vruchtbare zoomen van dalen en oevers, vriendelijk glinsterend in het zonlicht, rijk gezegend door eene liefdevolle hemelhand.

Doch dit is juist het eigenaardige van Zwitserlands natuur. Dicht bij ijs en sneeuw bloeien dikwijls de vruchtboomen; dicht onder de ontzettende reuzen liggen welige weiden, waar het vette vee tot aan de gletschers graast. De woestheid en het ruïneachtige van Noorwegen, de ontzettende, grenzenlooze wildernissen van Skandinavië, die nauwe, huisveringwekkende fjorden, die, in de spleten gedrongen, somtijds als met Rolands zwaard gekloofd, tusschen 4000 voet hooge, met ijsbedekte wouden gelegen zijn — zulke wonderen van eene trotsche natuur treft men in Zwitserland niet aan. Hier vermengt zich altijd eene aantrekkelijke zachtheid met het verschrikkelijke; uit ijs en sneeuw geraakt men na weinige uren weder te midden van vruchtboomen en velden, en na een vermoeienden tocht is men zeker, altijd weder eene herberg, en wel meestal eene goede te vinden. Evenals in Zwitserland al dat klimmen en klauteren meestal in weinige uren afloopt, zoo zijn ook de kleine herdersstaten meestal onbeduidende landjes, waarvan men in de verte zich nauwelijks kan voorstellen, hoe zij den Oostenrijkschen hertogen weerstand konden bieden. Maar ziet men in de nabijheid die steile rotspaden, die nauwe passen, die smalle dalen en gladde wanden, dan verwondert men er zich evenmin over als over den hardnekkigen strijd der Unterwalders en Schwijzers tegen de Franschen in 1798. Een paar honderd buksjagers kan hier tegen vele duizenden den strijd volhouden. Op deze steile rotshoogten, die niemand snel beklimmen kan, is de korte buks het beste wapen. Achter de rotsen verborgen, kan de schutter bedaard aanleggen en weder laden; het laat zich dan ook verklaren, hoe b. v. bij den aanval op Stanz een grijsaard met zijne beide schoonzonen, geholpen door hunne vrouwen en kinderen, die de buksen voor hen laadden, meer dan honderd Franschen nederschoot, eer hij langs een zijpad omsingeld werd door vijanden, die de geheele familie door bajonetten en sabels ombrachten.

DE RIGI.

(Alfr. Müller.)

Het duurt elken dag tamelijk lang, voor ik een vrij kwartiertje vind om een paar regels te schrijven, en toch sta ik reeds vóór vier uren op en begeef mij niet vóór tien uren ter ruste. Toen ik nog in Kulm-hause woonde, ging het nog slimmer; hier bij de koude baden is het gewemel nog beter uit te houden. Ik kan juist niet zeggen, dat dit verbazend af- en aanstroomen van vreemdelingen bijzonder prettig was, integendeel zouden mij zelfs langzamerhand deze bekoorlijkste der bergtjen beginnen tegen te staan. Al wekt ook die afwisseling van gezichten, figuren en drachten de aandacht, toch zijn gesprekken, uitroepen en vragen altijd door dezelfde — altijd dezelfde door ouden en jongen, aanzienlijken en geringen, in het Duitsch, Engelsch, Fransch, Italiaansch, en dat is toch wat te erg voor een bedaard enthousiast. Ware de Rigi niet zoo eeuwig schoon, zoo rijk en verscheiden, dat hij waarlijk trekt en boeit, dan had ik hem reeds lang adieu gezegd.

Wat ik u over het gewoel geschreven heb, zult ge wel kunnen begripen, als ik er bijvoeg, dat hier jaarlijks gemiddeld 10,000 dikwijls zelfs 12,000 vreemdelingen een bergtocht ondernemen — en dat nog wel in enkele goede zomermaanden. Hierdoor is de Rigi de beroemdste berg der wereld geworden. Zijne ligging doet alles af. Stond hij een paar uren naar het zuiden of een anderen hemelstreek, dan zou hij misschien even zeldzaam bezocht en onbekend zijn als de Stauzerhorn of de Wallenstock. Doch het is alsof de lieve God zelf dit gelukkige plaatsje voor hem had uitgekozen, om hem tot het schoonste belvedère van de schoonste bergen der aarde te maken. Hij is een voorpost van de hoogalpen; met zijn breeden voet, welks omgeving een aardigen dagtoer oplevert en in welks plooiën en hoeken 12 aardige dorpen verzezen zijn, staat hij als op een eiland tusschen de meren van Waldstädte, Zug en Lowerz. De eigenlijke Rigi (de Zwitsers zeggen de Rigi) is slechts de voorste, noordelijkste top van dezen geheel op zich zelf staanden bergketen, die zich tusschen Schwijz en Brunnen uitstrekt. Slechts 5550 voet boven den spiegel der zee en slechts 4200 voet boven dien van het meer, vormt hij een zachtglooienden, groenen top, die zonder eenig gevaar of groote inspanning te beklimmen is, en

waartoe niet minder dan zeven gebaande wegen leiden. Om het beklimmen gemakkelijk te maken, heeft de Schwijzersche industrie nog veel bijgedragen; dragers, gidsen, rustplaatsen, paarden in overvloed en thans spreekt men er zelfs over het aanleggen van een rijweg. Bovendien zijn er overal ververschingen te verkrijgen en aan gezelschap ontbreekt het nooit. De weg over het »Klösterli" is zeer aangenaam. Vroeger eene Alpen-kapel voor de godsdienstoefening der herders, werd de stichting door de genade van den paus tot eene aflatplaats en »Maria ter Sneeuw" tot eene heilige voor bedevaartgangers. Er kwam een Kapucijnerklooster bij en langzamerhand eene kleine kolonie van landelijke herbergen, bijzonder aantrekkelijk in eene kom ter halverwege van den top gelegen. Tusschen afgeronde heuvels en berghellingen, langs het druipsteenhol Bruderbalm, loopt de weg naar Staffelwirthshause, een rustpunt aan de oostelijke zijde van den berg, rijk aan vergezichten, waar al de verschillende wegen naar den top samenloopen. Die top ligt een klein half uurtje hooger en verheft zich zacht boven de noordoostelijke helling van het gebergte. Twee hotels, een ruimer, nieuwerwetscher, en een kleiner, meer landelijk en goedkooper, zijn vlak onder den trap van het hoogste punt gebouwd.

Gewoonlijk komen de reizigers tegen zonsondergang boven, smaken het genot hiervan en zoeken rust in hunne kleine, doch nette kamers, of brengen den korten nacht wakende onder het genot van een glas wijn of punch door. Een uur vóór zonsopgang wekt de Alpenhoorn de gasten Warm aangekleed, in een mantel of deken gehuld, komen zij langzamerhand allen op den top om het verhevenste schouwspel te genieten.

Wegens de buitengewoon gunstige ligging reikt de blik van Appenzell tot Wallis, van Graubündten tot ver in Frankrijk en Würtemberg, over uitgestrektheden van 40—45 mijlen. Hij omvat meer dan een dozijn van de schoonste Zwitsersehe meren en beroemdste pieks van den midden-Europeeschen Alpenketen, terwijl rondom aan den voet het lachendste, heerlijkste berglandschap zich uitstrekt. Onmiddellijk vóór en na zonsondergang ligt de wereld helder voor ons; doch weldra stijgen hier en daar nevels uit de spiegels der meren en de hollen der bergen, en werpen uren lang een sluier over sommige partijen. Verwonderlijk schoon is het morgengezicht der Berner-Alpen, en dat, oostelijk naar de Appenzeller-, Glarner- en Urner-bergen, doch des avonds is het helderder. Kleur en begrenzing van de omtrekken der bergen wisselen elk uur, en het uitzicht op den Rigi levert, in alle bijzonderheden beschouwd, het onderwerp tot eene uitgestrekte studie. Bij het naderen van den morgen

verbleeken in het oosten eerst de sterren, die anders aan den donkerblauwen hemel helder fonkelen, voor eene onmerkbaar uitvloeiende schemering, die langzamerhand tot gouden, enger begrensde strepen samenvloeit. De hoogste Alpentoppen gloeien reeds met een licht rose, dat eerst in donker, eindelijk in licht geel overgaat, terwijl fonkelende sneeuwvelden en gletschers het licht verblindend weerkaatsen. Groot en donkerrood treedt de zon te voorschijn, en de duizendvoudige overgangen en schakeeringen van het licht, dat steeds krachtiger zich doet gelden, vormen een verrukkelijk tafereel. De Rigi is buitendien beroemd om zijne nevelbeelden, en wie zoo gelukkig was het genot er van te smaken, verhaalt wonderen van deze zonderlinge luchtspiegelingen.

DE INSTORTING VAN DEN GOLDAUER BERG.

(H. Herlepsch.)

De jaren 1804 en 1805 waren echte regentijden geweest, en hun opvolger 1806 ging onverdroten voort, water in overvloed en in ongewone hoeveelheid op 't Alpenland te doen neerdalen. Vooral kenmerkte zich in dit opzicht de zomer door aanhoudenden regen, welke bij 't eind van de maand Augustus en vooral op den eersten September letterlijk in wolkbreuken scheen te ontaarden.

Geheel onverwachts hield op den voormiddag van 2 September 't regenweer plotseling op, terwijl de horizon eentonig met sombere wolken bedekt bleef. 's Morgens vroeg bespeurden eenige landlieden, die op de hoogte van den Guyenberg (het oostelijk deel van den Rossberg) stallen hadden, pas ontstane, wijdgapende scheuren in 't aardrijk en aan de rotswanden. De graszoden waren op verscheidene plaatsen over elkaar geschoven en in de naburige wouden hoorde men van tijd tot tijd een dof geknal, niet ongelijk aan tirailleursvuur, alsof men met geweld een onderaardsch werk deed springen. Voortdurend stortten er stenen van de rots, doch daar zulke afbrokkelingen in den regel in 't voorjaar, na 't smelten der sneeuw, en altijd na hevige regens plaats hadden, en de bewoners dier bergen dus sedert lang aan zulk kraken en vallen gewoon waren, sloegen zij ook ditmaal weinig acht op die voorboden en vermoedden, dat in eene dieper inliggende, een vrij

woeste streek, hoogstens eene breuk ontstaan of een brok aarde zich wat verder losmaken zou. Dit neerstorten van rotsbrokken onder voortdurend opstijgen van stofniveaus nam intusschen van uur tot uur toe, de lucht trilde aanhoudend, en de bewoners in den omtrek van den Rossberg werden zelfs op verren afstand telkens het schokken van den grond gewaar. Liederen, met het rooien van aardappelen, het hakken van hout of het weiden van hun vee op 't veld of de omliggende berghoogten bezig, richtten, gedurig opnieuw ontsteld, telkens weer den blik naar den Rossberg.

Laat in den namiddag, — 't had op den kerktoren te Arth kwart voor vijven geslagen, — opende zich plotseling, ter halver hoogte van den zacht hellenden berg aan de Rùthi-weide, eene groote aardspleet, die zichtbaar wijder, dieper, breeder en langer werd. De grond der naburige weiden werd omgewend, zoodat de bruinzwarte aarde even als bij een omgeploegden akker voor den dag kwam. Op gelijke hoogte gelegen, begon te gelijker tijd het Zanswald onheilspellend in beweging te geraken. Eerst wiegelden de hooge, slanke, volwassen dennen, als door eene onzichtbare hand bewogen, zacht heen en weer, gelijk 't half rijpe koren, wanneer des zomers de wind er over strijkt, zich al golvend schijnt te bewegen. Deze golvende beweging nam toe in kracht en onregelmatigheid, zoodat de stammen en hunne kronen, onregelmatig en heftig slingerend, door en tegen elkaar sloegen. Met krassend geschreeuw vlogen raven, kraaien en andere woudvogels, die daar hunne nesten gebouwd hadden, op, en ijlden met vluchtende zwermen naar het zuidwesten, om eene schuilplaats te zoeken in de wouden langs de hellingen van den Rigi. Nu deelde zich 't schuivende stooten en schommelen, 't golvend stijgen en vallen ook aan de weilanden mede; 't zag er uit alsof reusachtige waterratten den grond hadden omwoeld. Langzaam begon de geheele bovenstreek hoe langer zoo meer te glijden en steeds merkbaarder en sneller naar beneden te schuiven. De dennenwouden verzetten zich tegen die snelle beweging en zagen — naar 't zeggen van hen, die 't geheele vreeselijke verschijnsel van 't begin tot het einde met de angstigste oplettendheid gadesloegen — er uit, alsof men haren tegen de richting van hun natuurlijken groei en wortel kamt.

In steeds heviger mate nam het angstwekkend verschijnsel toe; telkens verwijde zich de kring en groeide de omvang aan, waarbinnen aangrenzende weilanden, boomgaarden en hoeven, met hunne stallen, menschen en vee in de verbazingwekkende beweging werden meegesleurd.

't Volk, dat den grond en bodem, waarop het geboren en groot geworden was, onder zijne voeten voelde wijken, sprong op van schrik

en haastte zich zijn geboortegrond te verlaten. Hoor — donderslagen en knallen! — alsof de diepste fondamenteu der aardkorst vaneen gespleten waren, een ratelend, rammelend gekraak, een knetterend sissen, alsof een duizendvoudige bliksembundel uit de onheildreigende wolken met één slag vernielend in de grondvesten der bergen gedrongen ware en 't binnenste van den berg uit elkaar had doen springen en vernield. De »Steinbergerfluh," eene rotsmassa van verscheidene millioenen kubiekvadem, was met het daarop rustende woud, te gelijk met den meer dan honderd voet hoogen wand van den »Gemeinde Märlcht," die zich daar terrassgewijze onder haar uitstrecte, ingestort. Dit was het teeken tot eene algemeene verwoesting; want nu had er een schouwspel plaats, dat in ontzagwekkende grootschheid nauwelijks met iets anders te vergelijken is.

In de grootste wanorde joegen rotsblokken en steenmassa's, slijk en brokken weiland, struikgewas en geboomte, alles in nu eens hoog opdwarrelende, dan weer vallende stofwolken gehuld, over de bergen, naar het dal van Goldau.

Het scheen, alsof de steenklompen elkaar in snelheid wilden overtreffen; 't was letterlijk een wedren der ruwe materie. De zich chaotisch ophoepende massa's, de jagende snelheid, de algemeene verwarring groeiden van oogenblik tot oogenblik aan. Huizenhooge bergbrokken met recht daarop staande dennen suisden, gelijk vliegende vogels zwevend, hoog door de lucht, als werden zij door demonische vuisten geslingerd; andere rotsscherven ketsten als schoten eener reusachtige kanonade, die van tijd tot tijd toenam, zich telkens met hooge bogen verheffend; nog anderen bonsden op de baan tegen hunne stormgenooten aan en barstten uiteen als de vonken van witgloeiende ijzeren stangen onder 't gewicht van den hamer. 't Was een tafereel uit den Titanenstrijd der Grieksche Mythe.

Binnen weinig minuten waren er over de honderd woonhuizen en even zooveel stallen en schuren verwoest; want de geheele helling van den Rossberg, tot bijna op den Guypentop, welks uiterste spits door een groot houten kruis bekrond is, was toen met bewoonde huizen bedekt, en beneden in 't dal lagen tusschen het Zuger- en Lowerzermeer de welvarende gehuchten Goldau, Busingen en Lowerz. Vier honderd zeven en vijftig menschen vonden een groot gemeenzaam graf onder de onafzienbare puinhoopen.

HET RUNDVEE DER ALPEN.

(Fr. von Tschudi.)

In de stille, wijduitgestrekte streken onzer hooggebergten wordt het tooneel van het vrije dierenleven opgevroot en eerst voltooid door dat van die dierenwereld, die door den mensch getemd en in zijn dienst gesteld is. Het is merkwaardig, hoe beiden tegenover elkaar staan en worstelen om het genot dier berghoogten, welke de natuur oorspronkelijk voor hare trouwe lievelingen scheen te bewaren. Tot op de steilste klippen, tot op de breede gewelfde sneeuwvelden, die tot de schrale zoden der hoogst gelegene weiden reiken, zelfs tot de armzalige oäsen der gletscherwereld, wordt in stilte de strijd gevoerd om het bezitsrecht van het geurige alpenkruid en den nederigen klipstruik. De vrije, grazende dieren, die wijk nemend voor de openlijke overmacht der tamme, maken zich met list van hun voedsel meester gedurende de nachtelijke uren of op de eenzaamste plekken, en worden eerst dan door geen vrees gejaagd, als de dieren uit het dal de vermeesterde hoogten nog niet hebben bezet of die weder hebben verlaten. Zelden komen zij vriendschappelijk bijeen en deelen vreedzaam het gemeenschappelijke goed. Zelden begeeft zich een gems, nimmer een das of marmot, een steenbok of berghaas onder het klauterende en snoepende volk der geiten. Er is iets van den vervolgenden, doodenden mensch overgegaan op zijne dierlijke levensgezellen, die hierom over het vrije dierenleven eene schuwheid en schrik brengen gelijk aan die van den mensch zelf, wanneer deze met zijn juist treffende wapenen de bewoners 'der hooge Alpen beangstigt. Ternauwernood vliegt de rotsleuwerik of de waterspreeuw onbedachtzaam tusschen de kudden; met groote behoedzaamheid verschuilen zich de berghoenders, als zij den grond door den naderenden tred van het vee voelen trillen. De reizende Alpenbewoner levert het daarentegen dikwijls, zoo er slechts gelegenheid toe is, een vaak voordeelig gevecht. Wolf en beer achtervolgen de onbewaakte schapen en kalven; de losch loert aan de bron op het dorstige vee, en de lammergier zoekt in dollen overmoed zelfs den grazenden stier van den smallen rotsboord in de diepte te jagen. De mensch verdedigt zijn eigendom tegen deze heerschers in een eeuwigen verdelingskrijg en zegeviert ten laatste door list over den koninklijken buit.

Voor ons vormen de tamme Alpendieren een des te onmisbaarder stoffeering van de Alpentoeenen, die door hunne kolossale grootte schier verpletteren, omdat de wilde te spaarzaam en te wisselvallig worden aangetroffen, dan dat zij genen zouden kunnen vervangen. De bergen zouden niet half zoo aantrekkelijk zijn, zoo de mensch er niet in zijne kleine hutten een teeken had opgericht, dat hij heer is zelfs van de meest ongebreidelde wereld, ook dan, wanneer zij hem te gemoet treedt met al het stoutste en verschrikkelijkste, waarover zij te beschikken heeft, zoo hij dáár zijne kudde niet voor zich uitdreef, zoo de rook van zijn haard daar niet opsteeg en zijne jubelende herderszangen de rotsen niet deden weergalmen. Daar brengt de klauterende, blatende, bont gevlekte geitenkudde beweging op de hellingen, met taai Alpenrozenstruiken bedekt; de herdersknaap, blazende op zijne wilgenfluit, de helderklinkende klokjes, die de runderen tot aan de sneeuwvelden met zich voeren; de veulens, die met stoute sprongen over de weide dertelen, zoo trotsch en vriendelijk door de blinkende, spiegelgladde merries nagestaard, zelfs de rustig wachthoudende herdershond of de kleine keffer, die de altijd geopende deur der hut bewaakt, en de knorrende biggenfamilie, die behaaglijk in de stalmest in het zonnetje ligt, of de spinnende, grijze kat, die zelfs hier nog de huismuis, de eeuwige metgezel van den mensch, haar vermeend eigendomsrecht aan gemeenschap aan het karig brood nadrukkelijk bestrijdt; — daar boven is alles weder een welkom, verzoenend, levenwekkend element, een teeken van eene zegevierende beschaving, die slechts met de grootsche natuur strijd voert om haar te veredelen. Gij weet het immers, Alpenbezoeker, welk eene zwaarmoedige, drukkende tint in den herfst over deze rotsweiden ligt, als menschen en kudden, paard en hond, vuur, brood en zout de wijk namen naar het dal; wanneer gij langs de verlatene, geslotene en daklooze hutten opstijgt en alles al eenzamer en eenzamer wordt, als sloeg de oude berggeest den majestueuzen mantel van zijn vreeselijken ernst over zijn geheele gebied. Mijlen ver waait u geen vriendelijke ademtocht, klinkt u geen vertrouwelijke toon te gemoet — slechts het krasen van den hongerigen roofvogel, het piepen van den schuwen mar-mot paart zich aan het dreunen der gletschers en het entonig ruischen van het koude ijswater. De kaal afgeweide gronden, waarop kleine groepen vergiftige kruiden aangewezen worden door hunne ongeschonden graskransen, die het vee onaangeroerd liet, hebben de laatste bekoorlijke tinten van het landelijk schoon verloren; de zwarte salamander en de trage alpenschildpad nemen de volgeslibte drinkbronnen

der runderen weder in bezit en de late bergvlinders zweven met half-verscheurde en verbleekte vleugels over de streek, waaruit beweeglijke vorschende joedelzangen der herders van den zomer in troostlooze koren al spottend schijnen te herhalen.

Wanneer de mensch deze onherbergzame en ruwe streken aan den dienst der beschaving wil onderwerpen, dan vermag hij dit slechts door zijne trouwe, nuttige huisdieren, door zijn »lief vee», dat op dit gedeelte der menschheid, op haar geluk, levenswijze, zelfs hare beperkte wereldbeschouwing meer invloed uitoefent, dan alle wereldberoerende gebeurtenissen der beschaafde politiek, doch die hem zoo ver bleven. Het vee maakt een geheel uit met zijn gansche leven, veel meer en inniger dan de akker met dat der landbouwers, en de koopwaren met dat der handelaars. De alpenherder leeft in en met zijn veestapel; deze is zijn rijkdom, zijn geluk, zijn hartsvriend, zijn trots, zijn verzorger — zijn alles. Wanneer hij van zijn »have» spreekt, dan verstaat hij hieronder vrouw en kind en vee te gader.

Welk een omvang de gebruikte Alpen naar omhoog hebben, kan men niet zoo maar met een enkel woord bepalen, daar deze van de natuurlijke ligging afhangt. In het algemeen kan men aannemen, dat de bruikbare grond tot 4000 voet boven de zee voor weiden en andere bouwery flink gebouwd wordt, en in de betere, Rhaetische streken tot over de 5000 voet. Van hier af strekken zich de Alpen, die alleen als zomerweide bruikbaar zijn, dikwijls als ontzettend uitgestrekte en breede grasbeemden, de eigenlijke Pampas van Zwitserland, zóó hoog uit, als de aard van het gebergte dit toelaat, hoewel die grenzen gewoonlijk lager gesteld zijn, dan dáár waar geen plantengroei meer mogelijk zou zijn. Als gemiddelde hoogste grens van de Zwitsersche koe-alpen kan men moeielijk veel hooger lijn dan 6500 voet boven de zee aannemen, daar zij van hier af tot aan de sneeuwgrens gewoonlijk aan gescheurde rotsen, woeste ruïnen of steile hellingen palen. De schaaps-alpen omvatten daarentegen ook dit terrein, en reiken gemiddeld tot boven 7000, dikwijls zelfs hooger dan 7800 voet boven de zee. Enkele groene plekken, die in goede jaren regelmatig tot schaapsweiden dienen, treffen wij hier en daar als oäsen tot 8500 voet, zelfs op den Mont-Rosa nog tot 9000 voet boven de zee aan.

Wat de veeteelt voor Zwitserland beteekent, kan men uit de volgende benaderde opgaven volgens de laatste telling afleiden. Men schat den rundveestapel in het gebied der Centraal-Alpen op 300,000 stuks, in geheel Zwitserland op 850,000 stuks. Hierbij komen nog 104,000

paarden, ezels en muil dieren, 469,000 schapen, 347,000 geiten en 318,000 varkens, zoodat (1 stuk groot vee = $1\frac{1}{2}$ rund of = 10 schapen, geiten, varkens gerekend) op Zwitserland 1 millioen stuk rundvee gerekend kan worden, wat eene nationale bezitting van nagenoeg 140 millioen franken voorstelt. In de vlakkere streken, waar de stalvoeding ingevoerd en het trekken naar de gemeene weiden afgeschaft is, is de veeteelt zeer toegenomen; in de Alpen daarentegen, waar eene verstandige houwerij maar zelden boven den ouden slender gesteld en de weiden langzamerhand beperkt en minder deugdelijk geworden zijn, is de veestapel over het geheel afgenomen.

Overigens kunnen wij weinig aangenaams omtrent den toestand der kudden op de Alpen vertellen. Meestal ontbreekt een doelmatige, somtijds zelfs elke stal. De koeien trekken door de streken hunner Alpen en weiden het korte, stugge gras af, dat noch hoog, noch overvloedig groeit. Valt er in het voor- of najaar plotseling sneeuw, dan verzamelen de brullende kudden zich voor de hutten, waar zij nauwelijks onder dak kunnen komen, en de herder hen soms niet eens een handvol hooi kan geven. Bij aanhoudenden, kouden regen zoeken zij zich onder rotsen of in wouden te beschutten, waarbij hun opbrengst aan melk zeer afneemt. In sommige kantons heeft men eindelijk in den jongsten tijd het bouwen van behoorlijke stallen doorgezet. Doch het gezegde is voldoende om den geachten lezer te doen zien, dat hij zich het leven der »schoone breedkoppige runderen" op de »vrije hoogten" niet al te liefelijk en bekoorlijk moet voorstellen. Dikwijls hebben wij opgemerkt, dat dezelfde herder, die in het dal zijne koe met bijna teedere zorg behandelt, er toch niet toe gebracht kan worden, er zelfs een gebrekkigen stal ter beschutting tegen het weder op de Alpen voor te bouwen of haar door het uit den weg ruimen van onkruid en steenen een rijkelijker voedsel te verschaffen.

En toch is zelfs voor dit slecht beschutte vee, de schoone, rustige tijd van zijn verblijf op de Alpen het hoogste genot. Zoodra men de groote voorbel, die bij den tocht naar en den terugkeer van de Alpen hare ver klinkende stem doet weergalmen, in het voorjaar onder de veekudden in het dal brengt, trekt ze terstond de algemeene opmerkzaamheid. Loeiend verzamelen de koeien zich met vroolijke sprongen en meenen het teeken van den aftocht te vernemen. En, als deze werkelijk een aanvang genomen heeft; als de schoonste koe, met de grootste klok aan een gekleurd lint behangen en somtijds met een pluim tusschen de hoornen versierd wordt; als het gezadelde paard met den kaasketel

en voorraad beladen is; de melkstoeltjes tusschen de hoornen der runderen zijn gebonden; de vroolijke herders hunne alpenliedjes aanheffen en de jubelende joedel ver door het dal klinkt, dan ziet men hoe vroolijk de goedge en dikwijls dartele dieren zich scharen en al loeiend naar de bergen trekken. Koeien, die in het dal achtergelaten werden, volgen dikwijls onvoorziens zonder geleiding de tochtgenooten naar verlegene Alpen. Ook voor eene koe is het bij schoon weder recht heerlijk op het hooge gebergte. Leeuwenklauwtje, madeliefje en andere kruiden bieden het snuivende dier het heerlijkste en geurigste voedsel. De zon brandt niet zoo heet als in het dal. De lastige vliegen plagen het dier niet gedurende zijn middagslaapje. De goede, vrije lucht smaakt hem ook beter dan de stinkende wazems der duffe stallen, en de aanhoude beweging, de natuurlijke levenswijs, eten wanneer en wat het lust, dit alles draagt er toe bij, het vee vroolijk, frisch en gezond te houden. Het is dan ook een feit, dat de stalvoeding, die in menig opzicht voordelig mag heeten, den grond legt tot eene menigte ziekten, waaraan het Alpenvee niet onderhevig is.

Niet ten onrechte meent men, dat het vee van het hooggebergte sterker en vroolijker is dan dat van het dal. Het dier, dat bijna geheel voor zich zelve moet zorgen, denkt meer na dan dat, wat voortdurend verzorgd wordt. De Alpenkoe kent elken struik, elke waterplas; de betere grasplekken zijn haar nauwkeurig bekend, zij weet den tijd van het melken, onderscheidt van verre de stem van haar hoeder en gaat hem vertrouwelijk te gemoet; zij weet, wanneer zij zout krijgt en wanneer het tijd is om naar de hut te gaan of gedrenkt te worden. Zij bespeurt het naderen van den storm, onderscheidt nauwkeurig de planten, die haar niet dienstig zijn; bewaakt en beveiligt hare jongen en mijdt zorgvuldig de gevaarlijke plaatsen. Dit laatste gaat haar, ondanks alle voorzichtigheid, toch niet altijd goed af. Dikwijls drijft de honger haar tot nog onbezochte, vette, maar gevaarlijke weiden, en terwijl de koe over de verbrokkelde hellingen voortgaat, wijkt de losse grond en begint af te glijden. Zoodra het dier bemerkt, dat het zich zelve niet meer kan helpen, gaat het op de buik liggen, sluit de oogen en geeft zich gedwee aan zijn noodlot over, terwijl het langzaam voortglijdt, tot het in een afgrond stort of tegen een boomwortel stuit, waartegen het gelaten de hulp der herders afwacht.

Bij het Alpen-rundvee is die eierzucht, die het recht der sterksten met onverbiddelijke strengheid handhaaft en hiernaar de wet stelt, waaraan allen zich onderwerpen, zeer ontwikkeld. De aanvoerster »heerkoe,»

die de grootste schel draagt, is niet slechts de schoonste, maar ook de sterkste der kudde, en neemt bij elken tocht bepaald de eerste plaats in, daar geen andere koe het waagt haar voor te gaan. Haar volgen de sterkste »hoofden," als de adel der kudde. Wordt er een nieuw stuk vee bijgekocht, dan is er niets aan te doen, dat hij niet met elk lid van het genootschap een strijd met de hoornen moet voeren, naar welks uitslag zijne plaats in de kudde geregeld wordt. Bij gelijke sterkte hebben er soms kwaadaardige, hardnekkige tweegevechten plaats, daar de dieren uren lang niet van hunne plaats wijken. De heerkoe leidt de weidende kudde in het volle gevoel harer waardigheid, zij treedt vooruit naar de hut, en dikwijls heeft men opgemerkt, dat zij, wanneer zij van haar rang of voorrecht beroofd werd, in eene ontroostbare treurigheid verviel en geheel en al ziek werd.

Ook tegenover de aanvallen der verscheurende dieren, vooral tegen beren, die nog maar al te veel in de Zuidelijke Alpen voorkomen, toont het rundvee van het gebergte fijn instinct en vasten moed. Komt een beer zoo in stilte op zijne zachte, breede pooten aansluipen, dan bespeuren de koeien, bij goed, rustig weder, den moordenaar reeds van verre, gaan hevig brullen, ijlen naar de hutten, of rammelen, wanneer zij vastgebonden zijn, zóó hevig en aanhoudend met hare ketens, dat de herders op het gevaar opmerkzaam worden. Het roofdier tracht altijd van achter aan te vallen, daar zelfs het half volwassen rund bij naderend gevaar op de kracht zijner hoornen vertrouwt. Is het den beer echter gelukt eene koe neer te werpen en te verscheuren, dan verzamelen zij zich dicht om den roover, en zien met nederwaarts gerichtte horens, hevig snuivend, van tijd tot tijd dof brullend, op den vraat neder, alsof zij lust hadden den vijand onbevreesd aan te vallen. Volgens het zeggen van geloofwaardige lieden, zou de beer zich in dit geval niet al te lang bij zijn maal ophouden, en nooit zou het gebeurd zijn, dat hij zich aan eene tweede koe gewaagd had. Bij aanhoudenden regen en dichten nevel bemerkt het rundvee de roofdieren echter volstrekt niet, en er zijn voorbeelden bekend, waarbij beren in de nabijheid van het vee en de hutten rondloerden en zelfs een rund aanpakten, verscheurden of medevoerden, zonder dat de overige kudde er iets van merkte en de geringste beweging maakte.

Hoe vertrouwd de herders ook met hun vee zijn, en elke koe gaarne op het roepen van haar naam volgt, toch breken er bijna elken zomer uren van volkomen regeeringloosheid aan, waarin alle orde in de kudde verbroken wordt, en de herder ze bijna niet meer weet te houden.

Dit zijn de uren der nachtelijke donders in de hoogten, uren van gevaar en schrik voor de Alpenbewoners. Nog ligt de kudde in de nabijheid der hut, en, vermoeid door de hitte en vermoeienissen van den dag, rusten de herders in hun eersten slaap. Daar licht het aan den verren horizon en eenige minuten schijnt het naburige sneeuwveld met gloeiende lava overgoten. Zwart hangen de zware, wijd uitgestrekte wolkenstapels boven de toppen, en van uit het westen vangt eene dolle jacht van geelachtige wolkgevaarten met kort schietende stralen aan. Doodstil rust heel in de verte het zwarte land. De koeien ontwaken en worden onrustig; warme windvlagen strijken langs de koppen der rotsen en ruischen zacht in de boschjes van Alpenrozen en de lage bergdennen. Het water van de gletschers komt in beweging; dof begint het in de verte te rollen, een strijd ontwaakt tusschen de hoogste wolken, die levendig en vurig over de hoogste Alpentoppen trekken. De koeien staan op en verzamelen zich; dof brullend geeft de heerkoe het teeken om op te breken, en weldra is de kudde dicht om de hut geschaard. Eene drukkende zoelte ligt nog over het plateau uitgespreid: enkele zware druppels vallen schuin op het dak van de hut, waaronder de herders nog rustig voortsnorren. Daar schiet uit de naaste lichte wolk de zwavelgele bliksem als eene vurige slang tusschen de rotsen; — als vergif steekt hij de oogen — een luide knal ratelt achterna, aan alle kanten ontvlammen de wolken, de eene donderslag rolt over den anderen, de hemel dreunt, de hut waggelt, de gletschers trillen, dichte hagel ruischt in lichte strepen over de weide. Omhoog brullen de getroffene dieren; den staart omhoog, de oogen gesloten, rennen zij sidderend naar de richting van den stormwind uit elkander. Nu springen de herders, half naakt, met de melk-emmers over het hoofd, onder de uit elkaar stuivende schaar, joedelend, vloekend, lokkend, onder aanroeping van de heilige maagd. Maar het dolle dier hoort en ziet niets meer. Onder het uitstooten van vreeselijke geluiden, half steunend, half brullend, rent het met den kop vooruit, den staart in de lucht, in het blinde voort. Dit is het uur van schrik en onheil. De herders weten geen raad; nu nachtelijke duisternis, straks verblindend licht; de hagel klettert op den emmer en geeselt de naakte armen en beenen met scherpe slagen, terwijl alle elementen op het hevigst beroerd zijn.

Eindelijk is een gedeelte van de kudde verzameld; de winden hebben de gevaarlijkste wolken over de weerscheiding gedreven; de hagel wordt door een dichten regen achtervolgd, de koeien staan tot de knieën in modder, hagelsteen en water rondom de hut, en van rots tot rots weergal-

men donderslagen in de verte — doch een of twee der schoonste koeien liggen stuiptrekkend, half verpletterd in den afgrond. Voorbeelden van dergelijke onheilen zouden gemakkelijk elk jaar zijn aan te wijzen; het laatst bekende geval betrof den Werdenbergen Alp Raus, waar bij een storm, den 1sten Augustus 1854, tien stuks hoornvee met de jongens, die hen hoedden, over de rotsen geworpen en verpletterd werden. Komt de storm in de hoogte niet zoo onverwachts, dan doen de herders hun best het vee zorgvuldig te verzamelen. Het bedaren der dieren levert een eigenaardig schouwspel. Met strakke blikken en hangende koppen staan de dieren, hevig sidderend, op hoopen. De herders loopen overal rond, spreken ze vriendelijk toe, prijzen en vleien, en dan mag het nog zoo hevig bliksemen en kraken, en de hagel nog zoo sterk op de kudde neêrstorten — geen koe zal dan weer van haar plaats wijken. Het is, of deze arme, goedge die ren zich voor alle onheil beveiligd achten, indien zij de stem des herders slechts mogen hooren.

HET WEVEN EN BORDUREN VAN MOUSSELIEN IN APPENZELL EN ST. GALLEN.

(A. W. Grube.)

Wie zou zich niet van harte verblijden, als hij in de groene, zonnige streken van de voorste bergen van den Sântis (ik bedoel van Appenzell- ausser- Rhoden) rondwaalt, en de groepen huizen beschouwt, zooals zij in bonte verscheidenheid zijn uitgestrooid over berg en dal, overal zoo keurig en rein, versierd met het pantservormige dak en voorzien van vele ruime vensters, van binnen zóó blank geschuurd en zóó gemakkelijk ingericht, dat men den wandelstaf haast zou willen neêrleggen, en bij deze vroolijke, opgeruimde menschen, die even open zijn als hunne huizen, zijn intrek gaan nemen. Overal frisch, stroomend water, een lief tuintje met ooftboomen, groene weiden, hier en daar afgewisseld met een boschje — men zou waarlijk meenen, dat hier enkel zomerverblijven waren, wier bewoners voor hun genoegen naar deze heuvelen trokken. En toch bevinden wij ons in een echt land van industrie, te midden van een der dichtst bevolkte streken, waar de vierkante mijl door meer dan 10,000 menschen bewoond wordt, en dui-

zenden wevers leven in kelderkamers, wier vensters uitkomen op den beganen grond. Doch zij zijn vroolijk, die mousseliën-wevers, want zij ademen de frissche, zuivere berglucht toch meer dan de bewoners van het vlakke land; zij zijn in geen industrie-kazernen opgesloten, doch alles arbeidt in den familiekring. Zoo iets ons met de schaduwzijde der industrie kan verzoenen, dan is het de zegen, dien zij over de bergbewoners uitstort, wie zonder haar geen ander middel tot levensonderhoud zou overblijven, dan het verlaten van hun geboortegrond. Deze Appenzellers bezitten in hunne bergen en landerijen, hunne weiden en boomen, hoe goed ze ook in de huishouding tot hulp strekken, geen voldoende bronnen van bestaan; doch in hunne nijverheid hebben zij den tooverstaf gevonden, die hun geld en goed uit verafgelegen streken bezorgt. In de eenvoudige huizen der Appenzellers, die vroeger op herdershutten geleken, vindt men in de onderste verdieping, half onder den grond, de weef- en drinkkelders, op de tweede het woonvertrek met een bijvertrek (vroeger tot slaapvertrek voor edellieden bestemd, doch niet altijd hiertoe gebezigd) en de keuken; op de derde verdieping de bovenkamer met de voorste slaapkamer en den zolder. Wie eens die heldere en blinkende vloeren, houten wanden en banken, het nette keukengoed en de schoone orde en zindelijkheid in zulk eene arbeiderswoning gezien heeft, zal dit aangename beeld nimmer meer vergeten. De meer gegoeden hebben nog een voorportaal boven de steenen huistrap gebouwd, terwijl torentjes aan de hoeken het huis niet zelden het deftig voorkomen van een klein slot geven. Doch de eigenlijke werkgevers en fabrikanten, van welke velen van zeer klein opgekomen zijn, wonen in ware paleizen; de vreemdeling, die het bergdorp Haiden bezoekt, meent hier en overal in de nijvere dorpen en vlekken der Appenzellers, de villa's en buitenplaatsen te zien van eene groote, rijke naburige stad.

Dit kleine kanton Ausser-Rhoden, welks oppervlakte nog geen 5 vierkante mijlen bedraagt, telde in het jaar 1850 niet minder dan 607 fabrikanten, 9984 wevers en weverinnen, 2972 spoelers en spoelerinnen en 1261 naaisters en machinewerksters. Er zijn fabrikanten, die op de plaats zelve meerderen honderden wevers en elders meer dan 5000 borduursters werk verschaffen. De ranke boschbewoonsters, die in de dalen van de Bregenzer Ach stil en vlijtig aan haar borduurraam werken, en de schoone bewoonsters van Appenzell Inner-Rhoden, die, aan den voet van den Säntis, niet minder vlijtig maar luidruchtiger en vroolijker haar werk verrichten en den arbeid met den bloemen-bordurenden naald met harmonisch gezang begeleiden, staan in dienst van de onderne-

mende, nijvere huizen van Ausser-Rhoden. Appenzell en St. Gallen laten zelfs de arme dorpers tot ver in Württemberg en Baden deelnemen aan deze industrie, die, zooals de borduursters met zekeren trots den vreemdeling melden, welke hun naar de aflevering vraagt »hare waren ver over zee verzendt." Het begin had, zooals overall, weinig te beduiden. Eerst werd de linnenweverij door St. Gallen gesteund en aangemoedigd, doch deze werd door de katoen-industrie verdrongen. 11,000 personen houden zich tegenwoordig, alleen in Ausser-Rhoden, met de mousselien-weverij bezig; het fijnste, witte katoengaren wordt als zijde in gordijnen en halsdoeken, huiven en sluiers geborduurd, doch de gekleurde katoen tot schorten, tulbanden, tapijten, koorkleeden, manchetten, beddekens, doopkleeden, shawls enz. verwerkt.

Evenals de Neuenburger dalen Locle en La chauxdefonds zich naast Genève tot eene bloeiende uurwerk-industrie hebben opgeheven, hoewel Genève de moederstad van smaak en fijne byouteriewaren blijft, zoo heeft Appenzell zich aan de hand van St. Gallen opgericht, waar het de rijke firma's vindt, die den groothandel drijven, zich met den uitvoer belasten, en de vlijtige handen der Appenzellers in beweging houden. In St. Gallen vindt men de rijkste winkels, waar men de smaakvolste zakdoeken met het fijnste wit-borduursel, prachtige tulen gordijnen met gekleurde zijde opgewerkt, luchtige sluiers en kanten kleedingsstukken kan bewonderen. De paleizen van Petersburg en Parijs vinden hier evenzeer keus voor hunne pronkvertrekken, als de dames, die daar met hunne toiletten schitteren. Ook de gekleurde stoffen, waaruit de Muselmann zijn tulband plooit en de voorhangsels, schitterend door gouden en zilveren strepen, bestemd om in de staatsvertrekken van het Oosten te schitteren, zijn daar te zien naast de potsierlijk opgeschikte kleedren, waarop Mulatten en de schoonen der negers trotsch zijn. Zulk een winkel te St. Gallen is niet minder belangrijk en bezienswaardig dan de huizen van Appenzell en hunne rustige bewoners.

ZIJDEWEVERIJ IN ZÜRICH EN BASEL.

(A. W. Grube.)

Wie van Wallenstadt over het woest romantisch meer naar Weesen vaart en de prachtige rotsmuren beschouwt, die het Wallenstädter meer eng omsluiten, vindt het zeer verklaarbaar, dat hij eerst geen huis, veel minder een dorp aan de oevers ziet. Doch nauwelijks heeft de zoom een kleine ruimte opengelaten, of er vertoonen zich niet slechts huisjes, beschaduwd door het lommer van noteboomen, maar biedt een groot fabrieksgebouw zich aan den zuidelijken oever bij Murg plotseling aan den verbaasden blik aan. Het is een katoenspinnerij, zooals het kanton Glarus er naast zijne Turks-roodververijen zeer groote bezit. In het kanton Zürich speelt de katoenspinnerij, weverij en ververij eene niet minder aanzienlijke rol; in Uster is de heer Kunz, die alleen 11 spinnerijen met 140,000 spillen bezit, de bekende koning der spinners, doch aan het Züricher-meer is de zijdeweverij de meest kenmerkende tak van industrie.

Men vaart langs het Linth-kanaal uit het Wallen- in het Züricher-meer, dat in zijn hooger gelegene deelen door de Glarner- en Schwijzer-Alpen nog geheel het Alpen-karakter vertoont; doch hoe meer men Zürich nadert, des te levendiger wordt het door de groote, schoone dorpen aan zijn oevers en de stoombooten, die onophoudelijk reizigers afzetten en opnemen. Van jaar tot jaar nemen de huizen en fabrieken aan de met wijngaarden versierde oevers toe en vormt eene lange rij van voorsteden één geheel met de hoofdstad Zürich. Al deze dorpen met hunne witte, steenen huizen en groene vensters hebben iets steedsch, iets gegoeds, gepaard met het lachende der zonnige wijnbergstreken, bloem- en ooftuinen, door welke zij omringd worden. Deze tuinen en heuvels noodigen in de lente en den zomer de menschen naar buiten in Gods vrije natuur, om van het langdurig zitten aan spoelrad en weefstoel uit te rusten; want bijna in elk huis snorren de raderen der jacquards met hun tooverachtig snel over elkaar schietende spoeltjes, en dit werk vormt in den langen wintertijd de voordeelige bezigheid der Zürichers, die ook des zomers, wanneer geen arbeid hen naar veld of tuin roept, zich ijverig naar den weefstoel spoeden, om elk uur van den dag ten nutte te gebruiken.

Zulk een vereeniging van nijverheid en landbouw is zeker niet in

alle plaatsen mogelijk, doch waar ze plaats heeft, werkt zij hoogst weldadig op het lichamelijk en zedelijk bestaan der menschen. Dat er overigens ook groote fabrieksinrichtingen zijn, die zich uitsluitend en met al haar vermogen op de bewerking der zijde toeleggen, behoeft nauwelijks herinnerd te worden. Over het algemeen kunnen schoonere zaken slechts voortgebracht, wanneer men over een samenwerken van een aantal weefstoelen en eene ruimte kan beschikken, die in bijzondere woningen ontbreken.

Reeds in het jaar 1835 bezat het kanton Zürich 10,000 weefstoelen, die voor ongeveer $7\frac{1}{2}$ millioen francs waren voortbrachten. Sedert is de zijde-industrie steeds toegenomen; op het einde van het jaar 1855 telde men 13 huizen, die in ruwe zijde handelden, 102 fabrieken, die voor den uitvoer werkten, 8 zijde-twijnderijen, 10 zijde-ververijen, 6 zijde-glanzerijen, 5 perserijen. Het aantal weefstoelen bedroeg 25,291; en in het jaar 1855 bedroeg de uitvoer van Zwitsersche zijde-waren (het Baselsche band er onder begrepen) 14,375 centenaars! — Het kanton Tessin voert al zijn gewonnen ruwzijde naar Zürich, doch deze hoeveelheid is veel te gering, en in de groote behoefte wordt door Lombardije voorzien; in tijd van nood, wanneer een ziekte onder de zijwormen heerscht, verschaft men zich Chineesche en Indische ruwzijde uit Engeland.

De stoffen, die vervaardigd worden, dragen zeer verschillende namen, en wisselen naar de eischen der mode af, zoodat, wat in een vorig jaar nog vervaardigd werd, heden nauwelijks meer bewerkt wordt. Zwarte en lichte effene, gewerkte en gekeperde, schoon bedrukte stoffen, in heel- en halfzijde, kan men in de rijkste verscheidenheid zien. Op de laatste tentoonstelling van nijverheid in Bern, had de zijde-fabrikant Staub in Horgen, die een zijweverschool aan zijne fabriek verbonden heeft, de stoffen ten toon gesteld, zooals zij achterevolgens door zijne kweekelingen geweven werden. De prijs der Züricher zijden stoffen is lager dan die van de Franschen, terwijl ze, wat deugdzaamheid betreft, de vergelijking zeer goed kunnen doorstaan. De zijden linten van Bazél hebben de Franschen mededinging reeds sedert lang overvleugeld; volharding en een gelukkige samenloop van omstandigheden hebben tot dezen gelukkigen uitslag medegewerkt. Reeds in de 13de eeuw trokken Züricher kooplieden naar Lombardije, om zich de ruwe zijde te verschaffen, waarvan ze geweven goederen, linten en sluiers vervaardigden. In de beide volgende eeuwen werkten echter de talloze veeten, waarin ook Zwitserland betrokken werd, niet gunstig op de zijde-industrie, totdat de protestantsche Lombarden, die uit Locarno verdreven en in Zürich

welwillend opgenomen werden, in het midden van de 16de eeuw, deze industrie opnieuw aanwakkerden. De Zürichers leerden van hen het verven der zijde, het twijnen op molens, het vervaardigen van fluweel en zijden krip. Deze waren vonden vooral aftrek in Duitschland; doch toen het groote rijk gedurende den dertigjarigen oorlog verwoest en uitgeplunderd werd, wendden de Zürichers zich naar Frankrijk. Nu legde de minister Colbert een hoog inkomend recht op zijden goederen, zoodat de Zwitsers zich dezen weg ook afgesloten zagen, doch zij vonden rijke vergoeding door de geweldadige maatregelen door Lodewijk XIV omtrent de Hugenootten genomen, daar velen toen de wijk naar Zwitserland namen. Zürich ontving in deze vlijtige en bekwame vluchtelingen welkome leermeesters, daar zij in het bezit waren van alle nieuwe uitvindingen en verbeteringen, die tot dusverre in de zijde-fabrikatie bekend waren en nu de betere methoden ook bij het Zürichermeer in toepassing brachten.

DE UURWERKMAKERS IN DEN JURA.

(Heinrich Zschokke.)

Hoe dieper men, van Neuenburg, de hoofdstad van het kanton af, steeds hooger stijgend, zich landwaarts in begeeft, des te onvruchtbaarder of woester wordt de bodem. De vruchtboomen verdwijnen. Midden in den zomer vindt men aan de woonhuizen de dubbelramen van den winter, die door de dochter des huizes tot eene kweekplaats gebruik wordt van hare bloemen, welke de nachtvorst in de opene lucht zou dooden. Het tuintje naast de woonhuizen is slechts voldoende om de keuken van het noodige te voorzien; soms staan er als eenig sieraad nog slechts een paar gewone populieren in, wier wasdom dan nog gebrekkig en arm moet heeten. In deze valeien ademt men de lucht in, 3000 voet boven de zee. Dikwijls zijn zij met eene zware sneeuwlaag bedekt, terwijl er wijnoogst gehouden wordt langs de oevers van het Neuenburgermeer. De woningen zijn door haren bouw tegen het gure weder bestand, doch uiterlijk vertoonen zij echter eene aangename welvaart en openbaren een diep gevoel voor smaakvolle veraangenaming van het leven. Het huisraad is sierlijk, soms zeer kunstrijk, meermalen zelfs prachtig. Eene nationale dracht, zooals in

de overige kantons, treft men bij deze landlieden niet aan. Bijna ieder gaat hier steedsch gekleed en toont zich voorkomend, aanvallig, met steedsche manieren. De dorpen van deze Jura-hoogten worden deels door familiën bewoond, die, van veehouderij leven, deels door die van talentvolle kunstenaars, handwerkslieden, fabrikanten en handelaars, die in vreemde landen magazijnen en handelshuizen bezitten. Velen houden zich gedurende den zomer met landbouw en veeteelt bezig, des winters met het vervaardigen van uurwerken en het weven van de fijnste waren, het vervaardigen van kanten, kousen enz.

Op zekeren dag, het was in het jaar 1680, keerde iemand, na eene lange reis, in zijne kleine geboorteplaats La Sagne terug. Hij had uit Engeland een zakhorloge medegebracht. Zulk een wonderwerk had het geheele vorstendom, nog veel minder het dorp, ooit gezien. Men kwam vele uren ver aanstroomen om het merkwaardige ding te bekijken. Maar helaas! de vreugde duurde niet lang; weldra was het uurwerk bedorven. Wie kon dit tooverstuk weder in orde brengen? Ieder beklaagde den bezitter, dien men te voren benijd had. Daar bood zich een jong mensch, Daniel Jean Richard aan en gaf den troost, dat hij het kunstgewrocht wel zou herstellen. Hij was een dorpeling. Zijne bekwaamheid tot allerlei soort van werk in hout, steen en metaal was goed bekend. Zelfs had hij, zonder ooit in zijn leven een uurwerk gezien te hebben, er een uitgevonden. Het mechanisme was echter vrij ruw; een houten kast, een paar rollen met stiften en koorden, een lei tot wijzerplaat, een stuk ijzer tot wijzer. Toch begreep hij het horloge uit Engeland en de gebreken er van terstond, doch, om het in orde te brengen, moest hij behoorlijke werktuigen bezitten. Hij vond ze uit, had ze binnen een jaar gereed en na weinige maanden liep het uurwerk volkomen goed. Nu beproefde hij zelf horlogemaker te worden. Hij hoorde, dat men de radertjes in Genève met behulp van eene eenvoudige machine van tanden voorzag. Terstond begaf hij zich op weg naar den uitvinder van de machine, doch deze wilde hem het belangrijke geheim niet openbaren. Nu begon hij het tandwerk der horloges op allerlei wijzen te onderzoeken, tot hij de inrichting op het spoor kwam, door welke hij zijn doel het gemakkelijkst bereiken kon. Hij nam een proef en — het gelukte. Nu was hij horlogemaker. Later gaf hij zijne vijf zonen onderricht en nam andere jonge lieden uit La Sagne bij zich, die hem behulpzaam moesten zijn. Richard was de grondlegger van de welvaart in deze valleien en de bebouwing hunner hoogste streken. De tak van nijverheid, dóór hem ingevoerd, verspreidde zich snel. Richard bevorderde dit met al zijne macht.

Later vestigde hij zich in Locle. Toen hij in het jaar 1741 stierf, was zijn vernuftig vak reeds verbazend uitgebreid. Jaarlijks worden er nog nagenoeg 130,000 horloges en 1000 pendules uitgevoerd, verschillende van prijs, onderscheiden van bewerking: zilveren, stevige, groote voor de landlieden van Zwitserland en Duitschland; platte, keurig bewerkte voor Frankrijk en Italië; eenvoudige, degelijke gouden voor kooplieden van Holland en Engeland, andere, met parelen versierd en geëmailleerd voor Madrid en Lissabon, en nog andere met zonderlinge arabesken en opschik voor den Levant, van waar zij tot diep in Azië haren weg vinden.

De vrouwen houden zich met het vervaardigen van kanten bezig. In het begin van de vorige eeuw maakte men slechts grove soorten in Val Travers, en liet ze door reizende kooplieden naar Frankrijk bezorgen. In het midden van die eeuw telde men reeds 3000, thans ongeveer 8000 kantwerksters van allerlei leeftijd.

Doch het volk van Neuenburg leeft volstrekt niet alleen van het vervaardigen van uurwerken en kanten. Men vindt er nog eene menigte werkplaatsen, waar werktuigkundige instrumenten, gespen, knoppen, messen enz. gemaakt worden. Alpenlandbouw, veehandel en mesten van vee worden met evenveel ijver als geluk gedreven. Vier tot vijf duizend morgen wijngaardland, in de lagere streken langs de oevers van het meer, leveren bij de drie millioen maat voortreffelijken wijn, waarvan jaarlijks voor meer dan een half millioen francs buitenslands verkocht wordt.

HET KLOOSTER EINSIEDELN EN ZIJNE BEDEVAARTEN.

(Naar J. G. Kohl, Meijer v. Knonau en anderen.)

Deze verwonderlijke bedevaartplaats, wijd en zijd in de christenwereld beroemd, ligt aan den ingang van het Alpendal en eene uitgestrekte weidestreek, bijna even hoog boven de zee gelegen als de top van den Noord-Duitschen Brochen, namelijk nagenoeg 3000 voet. Het ruime en gemakkelijke, maar kale en koele bekken, dat bijna niets aantrekkelijks bezit, welks midden door het klooster wordt ingenomen, is rondom door tamelijk hooge bergen omgeven, over welker passen in alle richtingen straten naar het klooster leiden. Het geheele dal is als het ware kloosterachtig ingericht en als eene kerk opgesierd. Uren ver zijn

de wegen met heiligenbeelden, kruisen en kapellen bezet en op de hoogte van elken pas staan kleine kerken, die door zes kloosters onderhouden worden en den pelgrim herinneren, dat hij het eerwaardige dal van Einsiedeln binnentreedt. Met elke schrede nemen de voorwerpen van vereering toe, tot men eindelijk het groote, heerlijke klooster zelf, en het gouden, stralende beeld der hemelkoningin, op den hoogen voor-gevel opgericht, in het gezicht krijgt.

Voor duizend jaren was dit geheele lichte dal een woest, ondoordringbaar woud. De godvreesende Meinrad, zoon van een graaf van Sulgen, zocht in dit woud de eenzaamheid. Zijne houten hut stond op dezelfde plaats, waar thans het klooster zich verheft. Zijn vroom bloed heeft den grond gemest. Twee goddelooze mannen vermoordden den pelgrim. Doch de raven van het woud vervolgden de moordenaars en verrieden hen door hun geschreeuw aan het volk, zoooals eens de kraanvogels van Ibykus. Thans is op deze plek de woestenij overal verdwenen. Er staan in het dal evenveel kruisen als eertijds oude dennen en pijnboomen, en waar eens de houten hut van Meinrad stond, verheffen zich prachtige kathedralen en een paleis, door vorstelijke abten bewoond. Zelfs hertogen (b. v. een hertog Thietland von Schwaben) en een koningszoon (b. v. Gregorius, zoon van koning Eduard den derden van Engeland en zwager van keizer Otto) rekenden het niet beneden zich, abten van Einsiedeln te worden, en de roem dezer plaats verbreidde zich niet slechts door geheel Duitschland, maar zelfs naar Hongarije, Italië en Frankrijk. En nog tot op den huidigen dag stroomden de vromen naar onze pelgrimsplaats ten gebede, en talloze weldaden vloeiden gedurende een duizend jaren van deze heilige plek uit over de geheele christenheid en de menschheid.

Er zouden hier jaarlijks niet minder dan driehonderd duizend pelgrims verschijnen, zoodat men zou mogen vragen of Einsiedeln niet de drukst bezochte pelgrimsplaats van de Europeesche christenheid is. Slechts Loretto in Italië en St. Jajo in Spanje zouden nog meer pelgrims aantrekken dan Einsiedeln. De meeste van hen komen uit Zwitserland, de aangrenzende Deutsche landen Baden, Wurtemberg, Tirol, vervolgens uit Frankrijk en eindelijk velen uit Italië. Men treft er onder hen uit alle klassen van de maatschappij aan, en zelfs velen, die door hoogen rang en beschaving uitmunten.

Evenals de Rector Magnificus het oppertoezicht en de politie over de geheele stad Oxford heeft, om daar alles ter bevordering van de studie der jonge lieden te regelen, zoo gaat ook het oog van den

Abbas Einsiedlensis hier over alles; hij oefent politie uit over het vlek, dat naast het klooster ontstaan is, over de talrijke herbergen, de wegen en straten, die naar het klooster voeren, let buitendien nog op alles, wat verder in verwijderde landen plaats heeft, en zoekt alles zóó te regelen, dat de pelgrimstochten steeds gaande blijven en er geen ergernis aan de wereld gegeven wordt. Kruistochten of processies van geheele gemeenten naar Einsiedeln hebben in den loop van het jaar bij honderden plaats. Eertijds vaardigden somtijds groote steden, wanneer zij door pest of oorlog in nood verkeerden, zooals b. v. Bazel eens deed, de geheele burgerij met hare hoofden naar Maria Einsiedeln af. De raad en burgemeester van Zürich verordende ook een jaarlijkschen tocht van de burgerij naar Einsiedeln »ter eere van den almachtigen God, van zijne eerwaarde moeder, de maagd Maria, en het geheele hemelsche heirleger, alsmede ter vertroosting van alle christelijk-geloovige zielen, opdat de eeuwige God ons, onze stad Zürich en ons land eeuwig zijn goddelijke, genadige bescherming verleene, goed weder geve, de vruchten behoeve en ons tegen alle onheil beveilige." Zelfs Duitsche keizers (b v Karel de vierde) hebben, vergezeld van vele vorsten en bisschoppen, pelgrimstochten naar Einsiedeln ondernomen. Ten tijde van de Fransche omwenteling was Einsiedeln het punt van vereeniging voor de hooge, Fransche geestelijkheid, zooals Coblenz het was voor den adel, de hertogen en vorsten. Hier hielden de primaten van Frankrijk, de aartsbisschop van Parijs en honderd andere Fransche geestelijken hun verblijf. Toen de Franschen later, in 1798, Zwitserland binnenrukten, behandelden zij het klooster allesbehalve malsch. De kloosterbroeders werden verdreven, vele rijkdommen toegeëigend en het duizend jaren lang vereerde Mariabeeld naar Parijs gezonden. Later werd alles weder zoo goed mogelijk hersteld.

Het klooster vormt een grooten vierhoek van 476 voet lang en 1400 voet breed; aan de zuidzijde liggen buitendien verscheidene bouwhoeven. Alles te zamen, met de tuinen, waarvan er een eene oppervlakte van vier en een half morgen heeft, wordt door een hoogen muur omringd, die zich aan elken kant 784 voet ver uitstrekt. Het midden van den voorgevel wordt door de kerk ingenomen. Zij is, evenals het geheele kloostergebouw, uit gehouwen steen opgetrokken en draagt op haar hoogste punt tusschen twee torens een kolossaal beeld van de Maria Einsiedlensis met den knaap op haar arm. De beide torens zijn regelmatig, bevallig en eenvoudig gebouwd, en geheel aan elkander gelijk. Het gelui der elf klokken, waarvan de grootste 110 centenaars

weegt, is harmonisch gestemd en laat zich op verren afstand hooren. Bovendien bevindt zich nog een klokkenspel in een klein torentje op de kerk. De heilige kapel is in de kerk, op zestig voet afstand van den ingang, geplaatst. Evenals de oudere, die voor den pelgrim openstond, doch na den intocht der Franschen er van beroofd werd, is zij met afwisselend zwart en grijs marmer bekleed. Rijk versierd en met kronen op de hoofden staan daar de beelden der heilige maagd met het goddelijke kind op hare armen, de aangezichten schitterend zwart, omringd door de flikkerende stralen van een gloriekrans, omgeven door brandende waskaarsen, met het eeuwige licht vóór zich. De kerk heeft tien zijaltaren. Drie en twintig voet boven den grond bevinden zich aan elke zijde van het schip vier galerijen met ijzeren balustraden. Het hoogaltaar in het koor, uit fijn marmer gehouwen, werd te Mailand vervaardigd. Hierop ziet men een schoon avondmaal, uit één stuk bewerkt. In de kerk bevinden zich twee orgels. De lengte der kerk, die in den vorm van een kruis gebouwd is, bedraagt met het onderste bidkoor 337 voet, de grootste breedte 116 voet. In het biechthuis, links naast het koor, dat zelf een kerk schijnt te zijn, bevinden zich 28 biechtstoelen, boven welke geschreven staat, in welke taal men hierin de biecht afneemt. Dit geschiedt in de Duitsche, Fransche, Italiaansche en Romaansche taal. Tegen de kerktorens rusten de beide vleugels, die de voorzijde van het klooster vormen en in kleine torens uitloopen. De hoofdgevel heeft, evenals de andere zijden, drie verdiepingen, doch aan de uitspringende hoeken en bij de eetzalen zijn er vier. De gangen zijn met schilderwerk en allerlei schilderijen behangen, belangrijk voor de kenners der geschiedenis van kerken, geleerden en kloosters, waarvan sommigen niet van kunstwaarde ontbloot zijn. Tot op de Zwitsersche staatsomwenteling was de kerk ontzettend rijk; giften van het Oostenrijksche keizershuis, Frankrijk en Spanje waren hier te vinden, doch de talrijkste kwamen van het huis der markgraven van Baden-Baden, welks laatste echtpaar door vele bedevaarten en rijke geschenken, onder welke zich een groot zilveren gebakerd kind bevond, een erfgenaam hoopte af te bidden. De bibliotheek bevindt zich in eene groote, gewelfde zaal, die, door zuilen gesteund en van eene galerij voorzien, in een der achterste vierhoeken van het klooster gebouwd is. Evenals het vlek, leed ook het klooster meermalen door brand, waarbij de heilige kapel altijd nagenoeg ongedeerd bleef. Het sticht Einsiedeln telt een aanzienlijk aantal kloosterbroeders, aan wie deels de zielenzorg, deels het hoogere onderwijs der jeugd is opgedragen. Nergens is minder reden dan te Einsiedeln om van de luiheid der

kloosterlingen te spreken; want niet slechts bestaat er eene zeer bekende school, maar zijn de broeders bijna onafgebroken werkzaam voor het verbazend aantal pelgrimstochten. In het jaar 1834 gebruikten niet minder dan 36,000 personen, in den loop van 14 dagen, de heilige communie. De beelden, ten gevolge van geloften geschonken, die in de nabijheid van de heilige kapel dicht bij den ingang in de kerk zijn opgehangen, getuigen van de vele uitreddingen aan de voorbede van de heilige maagd toegeschreven. Vele kostbare handschriften zijn uit de vier branden, waaraan het klooster blootgesteld geweest is, gered. De bibliotheek is talrijk, een kabinet van mineralen uitstekend gerangschikt, en de verzameling van natuurkundige instrumenten uitstekend. Vóór de omwenteling bevatte de schatkamer groote rijkdommen, en werd toen een gewaad van de heilige maagd vertoond, waaraan zich 10,000 paarlen bevonden zouden hebben; doch veel van dit alles is door de omwenteling en hare gevolgen te zoek geraakt. De kloosterschool is talrijk bezocht, wordt — daar het Einsiedeln nimmer aan kundige mannen, zelfs aan ware geleerden ontbroken heeft, — met zorg bestuurd en geniet een welverdienden roem.

EEN TOCHT DOOR OPPER-ENGADIN.

(Jak. Pápon).

Het is een oogenblik van de aangenaamste verrassing, die onze ziel treft, als wij het laatste, grotachtige gedeelte van het dal bij Capella doorgetrokken zijn en dan plotseling het hooge, lichte Opper-Engadin in de richting van Scanfs voor ons ligt uitgebreid. Het is niet meer een van die kleine, van alle kanten omsloten dalketels, dien wij hier betreden. In de verte breidt zich een open dalgrond naar den helderen westelijken hemel uit, en ontrolt zich een panorama van majestueuze gletscherbergten. Zoo ver het oog de vlakke kan volgen, vertoont zij zich in een onbeschrijflijk zacht en toch krachtig groen gekleed. Vreedzaam en zacht voortglijdend, trekt de Inn als een glinsterend zilverkoord door het weideveld: zich hier aansluitend, rijzen talrijke buurtschappen in het verschiet, wier rijen van verblindend witte huizen, die reeds van verre van rijkdom getuigen, zich onmiddellijk uit de smaragdgroene weiden

verheffen. Eene smalle streep donker naaldwoud bedekt de onderste berg-hellingen; boven deze ontwikkelt zich een breede gordel van Alpenweiden, wier zacht groen naar boven onmerkbaar voor het roodachtig grijs van de naakte rots en het rotsgruis wijkt, dáár, waar de getande kammen der gebergten zich onder een eeuwig kleed van bergsneeuw verheffen. Reusachtige piramiden, naalden en koppen van talrijke toppen, die de wolken doorklieven, stijgen steil en donkerkleurig reeds in de nabijheid van het dal vooruit en springen op uit den stralenden krans der gletscherhoogten, die zich rondom het dal slingeren. De laatste lichtgroene boschjes, die ons tot dusverre op onzen weg vergezelden, rozen en berberissen, zijn geweken; de gele koornvelden, het kostbare sieraad van het kleine bebouwde gebied van Opper-Engadin, komen reeds zóó spaarzaam voor, dat wij hun spoedig verdwijnen reeds moeten vermoeden. Planten uit het hooge Noorden, het vaderland van den natuurkenner Wahlenberg, vormen het bonte gewaad der beemden en weiden, en wij gevoelen de frissche, droge, veerkrachtige Alpenlucht zóó krachtig om ons waaien, dat wij zonder eenige verbazing den wasdom van het woud slechts weinig boven ons zien verdwijnen, en onzen blik doen rusten op het eeuwige ijs, waarvan wij van alle kanten omringd worden, en dat zoo menige blinkende sneeuwvlek als een voorpost op de lagere hellingen der Alpen voortschuift. En boven dit alles welft zich een hemel, zóó helder en donkerblauw, zóó vurig in zijn licht, als wij zoo gaarne bewonderen aan de oevers der Middellandsche Zee. Op dezen bodem leeft een volk, welks lichaam, geest en taal het zuidelijke karakter ademt.

Koud, ernstig en plechtig, indrukwekkend verheven, rijzen dal en berg voor ons oog; krachtig bezielend wekt de heldere Alpenlucht ons op tot wandelen, zien, genieten, en met blijde vreugd vervult ons het opgewekte, lustige leven, dat op heerlijke paden in heldere, schoone, rijke landouwen om ons ruischt.

Scanf's, het eerste en tevens laagst gelegene vlek van Opper-Engadin, waar wij nu binnegaan, ligt aan de weidenterrassen van de noordelijke zijde van het dal, die, met zachte glooiing naar de Inn gericht, door vette bergweiden en enkele gerstvelden omgeven, 5480 voet boven de zee gelegen zijn. Wie zou, als hij van zulk een hoogte hoorde, niet aan Alpenhutten, aan woeste Alpenweiden op vrije berghellingen, aan kudden en herders denken? — In plaats hiervan wandelen wij hier op een sierlijk, uiterst rein gehouden plaveisel langs lange huizenrijen, die ons overal de voorgevels van hooge huizen te aanschouwen geven, symme-

trisch gebouwd naar moderneren, of den ouderen, inheemschen stijl; terwijl wij tevens, niet zonder eenige bevreemding, waarnemen, dat dikwijls juist de aanzienlijkste gebouwen onbewoond en gesloten zijn. Op berg-hoogten, waar de mensch anders overal in Europa slechts gedurende weinige maanden zijn verblijf houdt, de verschrikkingen van een bijna eeuwigen winter ontwijkend, treffen wij hier in Opper-Engadin niet slechts volkrijke plaatsen aan, tot eene lange keten aaneengesnoerd, maar ontwaren overal de bewijzen van rijkdom en verfijnd levensgenot. Toch heeft het klimaat nog altijd zeer duidelijken invloed uitgeoefend op de bouwwijze en inrichting der huizen. Al bezit ook Engadin in het algemeen en Opper-Engadin in het bijzonder, vergeleken met alle andere, zelfs lager gelegene hoogstreken van den Bond en Zwitserland, een opmerkelijk zacht klimaat, toch stelt een lange winter van zeven tot acht maanden strenge eischen aan de woonsteden der menschen: een gevolg hiervan zijn de kleine vensters, die, diep in de muren ingelaten, bijna op schietgaten gelijken.

Een echt Engadiner huis beantwoordt recht practisch aan de behoeften, de behaagzucht en de lievelingsbezigheid zijner bewoners. Het is altijd van steen opgetrokken, lang en smal van vorm en in den regel niet met zijne breedte, maar met een zijner smalle zijden naar de straat gekeerd. Hier in zijn voorgevel opent zich eene buitenmate wijde en hooge voordeur, waarbij de kleine vensters ter wederzijde bijna in het niet verzincken, zoo zij niet, gelijk doorgaans het geval is, door rijk versierde balustraden een grooter en schooner aanzien krijgen. De ingang van de deur leidt tot een ruim voorhuis, waarop de deuren der woonkamers uitkomen en vanwaar de trap naar de bovenverdiepingen voert. — Achter dit schijnbaar al te ruime voorhuis sluit zich de hooischoor aan, waarom juist het huis zoo eigenaardig geplaatst en ingericht is. Half onder den grond, want de meeste Engadiner-dorpen zijn langs zacht hellende weiden gelegen, zijn de veestallen onder de woonvertrekken aangelegd. De Engadiner is een hartstochtelijk liefhebber van vee en het opzicht over zijne koeien, ossen en kalven verschaft hem eene geliefde en voordeelige bezigheid. De ruwe gestrengheid van het klimaat heeft er hem van zelf toe gebracht, zijn woonhuis zóó in te richten, dat het alles in zich vereenigt, wat tot het verrichten van zijne dagelijksche bezigheden noodig is, en hij niet gedwongen wordt tot verre wandelingen naar afgelegen stallen en schuren.

Ook de woonkamers zien er recht vriendelijk uit, en bevatten veel van die kleine geriefelijkheden, die alleen de bewoner van zulk een kli-

maat op prijs weet te stellen. De gemeenschappelijke huiskamer — in Engadin bewoont zelden meer dan eene familie een huis — is meestal klein en niet al te hoog, noch ook benauwend laag. Ze is in den regel met het hout van den Siberischen pijnboom beschoten, nu eens eenvoudig en zonder opschik, dan weder, vooral in oudere huizen, met houtsnijwerk versierd. De beide voorwerpen, die ons het meest in het oog vallen, zijn de oven en de groote muurkast, die in geene Engadiner huishouding mag ontbreken. De eerste verdient als hoofdbron van warmte en gezelligheid, als middelpunt van het Engadinsche huis- en familieleven bijzondere opmerkzaamheid.

Wanneer buiten de sneeuwstorm met razend geweld zijn vlokkenge-wemel door straten en over velden zweept; wanneer, bij wolkenloozen hemel, de koude een graad bereikt, die den adem des menschen terstond tot ijs verdicht en waarbij het kwik in den thermometer nog slechts weinige graden boven zijn vriespunt (— 32° R. of — 40° F.) staat, dan straalt deze weldadige, schoon soms wel wat al te gezette huisvriend zijne levenwekkende warmte door het rustige vertrek. De haard is altijd zóó ingericht, dat hij van buiten in den huisgang of de keuken gestookt moet worden. Hij vormt eene langwerpige, vierhoekige kast met een plat dek; meestal is hij met verglaasde kleiplaten belegd, nu en dan van teekeningen voorzien; in enkele huizen van meergegoeden is hij gemetseld en gewit. Tusschen hem en den zijmuur van het vertrek loopt eene trap door eene opening van de zoldering van de kamer naar het slaapvertrek van de familie, waarheen ook hier en daar kleine openingen, die door schuiven gesloten kunnen worden, de kamerwarmte doen doordringen. De ruimte tusschen het bovenvlak van den oven en de zoldering van de kamer vormt een geheel afgezonderde ruimte, rondom afgesloten door gordijnen, of somtijds door een blinkend verlakt traliwerk, zeer smaakvol in hout gesneden. Overdag strekt hij in zijn duister binnenste tot bewaarplaats van kleedingstukken of tot drogen van de wasch. Doch des morgens ontdekt de nieuwsgierige blik van den vroeg opgestanen gast daarin geheel andere voorwerpen, tot de vrouwen des huizes, plotseling uit dit eigenaardig kabinetje te voorschijn tredend, hem met een morgengroet verrassen. Langs de andere zijde van den oven strekt zich een ander hoofdbestanddeel er van uit, een niet minder belangrijk element van het kamerleven, namelijk: de met kussens bedekte ovenbank. Ze is de zorgstoel, sofa, het rustbed van den huisvader; de vrouwen zitten er op te keuvelen; de wieg en speeltafel der kinderen vinden er hare plaats. Hier brengt de bergman zijne vrije uren

door, terwijl hij gemakkelijk uitgestrekt de rookwolkjes doet opstijgen uit zijn pijpje, zooals er velen van hout, porselein of meerschuur met zijn tabakszak den muur boven zijn hoofd bekleeden.

De groote muurkast, die de geheele zijde van de kamer naast de deur inneemt, geeft iets eigenaardigs aan het vertrek. Ze ontbreekt evenmin ergens als de oven. Bij minder gegoeden is zij van dennenhout, ruw getimmerd en ongeverfd. In de kamer der rijken dikwijls van kostbaar hard hout, met ingelegde versierselen of half verheven snijwerk getooid. Naar doel en inrichting is ze te gelijk bewaardster van alle mogelijke huishoudelijke voorwerpen en schrijftafel, en dient tot het te pronkstellen van porseleinwaren. Eene menigte kleine praktische inrichtingen, voor de gezelligheid van een Engadiner vertrek van belang, zouden nog vermeld kunnen worden, doch onze vriendelijke gastheer verlangt zeer ons zijn vee te laten zien, waarom wij moeten toegeven met hem in de onderste ruimte af te dalen. De vochtig heete lucht van den koestal dampd ons reeds door de geopende deur te gemoet. Niettegenstaande het licht zeer door schaduw getemperd is, zouden wij, zoo wij kenners en liefhebbers van vee waren, aan elk dezer gehoornde viervoeters, die hier, langs eene rij aan de krib verbonden, het geurige berghooi nuttigen, bijzondere voortreffelijkheden moeten ontdekken; doch bovenal wordt onze opmerkzaamheid voorzeker getrokken door de in het oog loopende reinheid en orde, die hier wordt aangetroffen op eene plaats, waar men anders bij eene gewone boerderij slechts morsigheid en wanorde vindt. De grond van den stal is schoon opgeveegd en met fijn zand bestrooid.

In elken hoek staat een tafel naast een rustbank met kussens. Boeken en speelkaarten, schaak- en dambord liggen er op, ten bewijze, dat een koestal, leeskabinet en gezelschapszaal zich zeer goed laten vereenigen.

Zacht opstijgend kwamen wij van Scans naar Zuz, dat niet minder schoon gelegen is en zoowel door ouderwetsche stevige, als door nieuwerwetsche sierlijke gebouwen uitmunt. Wij nemen onzen intrek in het logement »de Zwitsersche bond,» dat onder een minder gunstig uiterlijk twee schatten bergt, kostbaar voor elken bezoeker; eene vriendelijke en welgemeend welwillende ontvangst, en een eenvoudig, maar over het geheel degelijk en goedkoop onthaal. Door zijne bijzonder aangename ligging, alsmede door de omstandigheid, dat het 't middelpunt uitmaakt van eene menigte plaatsen, die voor reizigers en natuuronderzoekers hoogst belangrijk zijn, is Zuz een uitnemend rust- en uitgangspunt tot tochten in allerlei richtingen.

De lichte morgennevel, na een koelen, helderen nacht, bij den opgang van het gesternte des daags over de dichtbedauwde weidevlakte opgerezzen, is reeds na eenige minuten in de heldere, frissche lucht verspreid. Het zachte, bloemige gras der weiden golft tintelend door den lichten morgenwind, en wie zou, nadat hij den blik heeft geworpen op de lichte berghoogten, omstraald door een rooskleurigen glans, waarop het donkere hemelgewelf schijnt te rusten, de verzoeking kunnen weerstaan om die zacht afgeronde koppen en bergruggen te bestijgen, waarheen een onafgebroken tapijt van Alpenweiden, slechts weinig door voren doorsneden, ons met zachten tred over Zus schijnt te leiden? Een klein kwartier westwaarts van het dorp lokt een bekoorlijke vooruitspringende heuvel ons reeds van onzen weg, want stellig — en wij bedriegen ons niet — moet hij een veelomvattend uitzicht bieden over het vroolijke dal, dat zich aan zijn voet uitstrekt.

Door de rustige lucht klimt het geluid van het ratelen der wagens en het luidruchtig drijven in de dorpen en op de straten tot ons op. Verwonderlijk scherp zien wij alles, wat daar beneden gaat en staat, arbeid en rust, voertuigen en wandelaars met haastigen tred, maaiers en hooiers op alle weiden met hunne witte hemdsmouwen en blinkende zeisen — Doch hooger richt zich onze blik, en met rustig afgemeten, wijden bergstap stijgen wij schier onmerkbaar naar den »Mayensässen» met hunne blinkende berghuisjes op, tot wij aan den hoek van het Alpendal van Esschia de diepe, rotsige gronden ontwaren. Hier klimmen wij langs een tamelijk steile, met gras begroeide helling op, tot wij, iets meer dan 7000 voet boven de oppervlakte der zee, een zacht afgeronden kop bereiken, in de landstaal »Belvair,» (schoonzicht) genoemd. Met welgevallen strekken wij ons op het fijne, zachte grastapijt uit, bedwelmd door een aanblik, welks verhevene schoonheid de diepe stilte der omgevende natuur en den stralenglans van het ruime vóór ons liggende bergdal, overweldigend plechtig maken. Waarop zal het oog het eerst rusten? — Op de berggevaarten in het westen, in een wijd ijsgewaad gehuld? Op den schitterenden krans van bergsneeuw en de slanke koppen en naalden, die er uit opstijgen? — Op de massieve rotswanden en de schaduwwrijke wouden, door gletscherbeekjes door-kronkeld, of op de weidevlakte, bezaaid met fraaie woonsteden?

Zeer ver in het Oosten strekt zich, dwars door het dal, de machtige, over geheel Opper-Engadin zichtbare hoogte van den Munt della Basaglia ob Zernez uit, met scherp getande kammen oprijzend uit de diepte, die door een blauw waas is overtoegen. Die slanke, donker grijze rots-

obelisk, die Zuidoostwaarts uit rotsbrokken en gletschers opstijgt, is de Piz d' Esen (10,433 voet) tegenover Cinuskel. Voor ons oog verbergt hij de schrikkelijk verbrokkelde dolomiëtgebergten van den Piz Quater Vals (11,523 voet), en laat langs zich heen onzen blik naar de niet minder troostlooze rotsvallen en puinvelden op den achtergrond van de bijdalen van Val Trupchum afwijken. Niet ver van het hoofddal vereenigt zich dit met het schoone Alpental van Casanna, over welks achterste bergjuk men in 5 uren tijds van Scans naar Livigno trekt. Hoogtelijnen, met wouden begroeid, kronkelend met flauwe bogen, omringen den smallen ingang van dit rijk-vertakte zijdal. Tegenover ons verheft zich een machtige, breede kop, met den scherpen, dreigend oostwaarts gericht adelaarsbek neerblikkend over de loodrechte rotswanden. — Het is de Piz Mezzem. Zoowel zijn 9883 voet hooge top, als de afgeronde, met Alpenrozen en weiden bedekte bergkoppen, die zich uit de neergestorte rotsen opheffen, bieden een heerlijk uitzicht aan, dat het geheele Opper-Engadin en het laatste doorsneden dal van Onder-Engadin tot Zernes omvat.

De breede, boschrijke, weinig ingesneden bergwand, die van den ingang van het Camogasker dal westwaarts den zuidelijken wand van het dal vormt, stijgt eerst zacht met terrassen, die met weiden bedekt zijn, doch dan steil en rotsachtig naar de vergletscherde hoogte-lijn van den Piz Vadret (een gletschertop op 10,570 voet) op. Zijne ijsmassa's, naar het westen steeds krachtiger wassend, en zijn spitse, piramiedvormig oprijzende top, die zich steeds majestueuzer ontwikkelt, vormen een natuurlijken overgang tot de kolossale gletscherbergen van den Bernina, wiens stralenschietende gletscherkrans ons uitzicht in het westen begrenst. Met welgevallen laten wij, eer wij, verblind door den glans der ijsvelden, die zich rondom ons uitbreiden, onze waarneming van den omtrek besluiten, het oog nog eenmaal rusten op het zachte groen van het dal en op de woningen der menschen, die daar in de laagte van vreedzaam welbehagen getuigen.

De korte wandeling van Zuz naar Samaden langs den nieuwen kunstweg, zóó heerlijk als men in geen anderen Alpenstreek zou kunnen aanwijzen, ontrolt een beeld van een bedrijvig, beweeglijk leven.

Naar Samaden heen ontwikkelt het karakter van het landschap zich in al zijne grootschheid. Het dal verkrijgt hier eene breedte van nagenoeg een uur, terwijl de gebergten aan beide zijden evenzeer steeds kolossaler vormen aannemen. Hier (ongeveer halfweg tusschen Bevers en Samaden) wordt de hoogste top zichtbaar van den Bernina, die zich steeds

krachtiger ontplooit uit een opeenhooping van verblindend witte ijs-piramiden. Met Samaden hebben wij het middelpunt van Opper-Engadin bereikt. Evenals Zus, neergeveleid langs de buitenste hellingen van de noordelijke bergzijde, die onmerkbaar in den bodem van het dal overgaan, beheerscht dit schoone vlek het geheele dalgebied der weidevlakte juist dáár, waar het Bernina-dal de hoogste massa's van het gebergte doorsnijdt, en tusschen zijne gletschers en afgronden een uitgestrekt vergezicht naar den verren, zuidelijken hemel openlaat. Westwaarts wordt de weidevlakte achter haar laatste buurschap Celerina, dat vriendelijk in de nabijheid uitblinkt, door een boschrijken dwarsdam van het gebied der meren afgesloten. Daarboven verrijst de donkere Rosatsch met roodachtige rotsterassen, en ver in het westen strekt zich blauw nevelachtig de Piz della Margna over de breedte van het dal uit, ofschoon de edele vormen zich helder en krachtig van den hemel onderscheiden. De ligging van Samaden, te midden van Opper-Engadin en diens rijke, levendige buurschappen, en de nabijheid van het voornaamste en schitterendste punt van zulk eene grootsche bergwereld, heeft deze schoone plaats niet slechts tot het middenpunt van het Engadiner verkeer maar ook met het volste recht tot de lievelingsplek gemaakt van den vreemdeling, die Engadin bezoekt. De behoefte aan een hotel, meer geschikt voor de fijnere levenswijze van vreemde gasten, heeft dan ook hier het eerst bevrediging gevonden. Het hotel »Zur Bernina-Aussicht," aan het oostelijk uiteinde van het vlek vrij tusschen welige weiden gelegen, paart aan de meest gewenschte doelmatigheid eene vriendelijke, degelijke en naar omstandigheden goedkoope bediening. De vreemdeling mag evenwel niet vergeten, dat hier ter hoogte van 5690 voet, alle voedingsmiddelen, uit het plantenrijk afkomstig: koorn en wijn, ooft en groenten, eerst uit Italië of het vruchtbare Rijndal van Chur aangevoerd moeten worden; het dal zelve kan slechts de voortbrengselen der vee-teelt: vleesch, melk en boter leveren; doch al moet men zich ook eenige ontbering getroosten, ruimschoots wordt dit vergoed, doordien de lastige industrie-ridderschap, die den vreemdeling zoo vaak het geheele genot der Alpenwereld in andere hoogstreken verbittert, haar zetel hier nog niet heeft opgeslagen.

HET BODENMEER.

(A. W. Grube.)

Het Bodenmeer is de vriendelijke overgang van Zwitserland tot Duitschland; het behoort niet meer uitsluitend tot Zwitserland, doch wordt met recht de Schwabische of Duitsche Zee genoemd, want het opent zijne armen om Duitschland aan zijn boezem te drukken en wijst den bewoners uit het zuiden, die over den Splügenpas trekken, den weg naar Beieren, Württemberg, Baden. Het vormt te gelijker tijd de grenzen en den band tusschen deze landen en de Oostenrijksche provincie Vorarlberg eenerzijds en de Zwitschersche kantons St. Gallen en Thurgau ter andere zijde. Van het Oost-zuidoosten naar het West-noordwesten strekt het zich met een grooten boog, die noordwaarts een weinig afwijkt, tot eene heerlijke watervlakte uit, wier grootte, het ondermeer (Untersee) er onder begrepen, ongeveer 9½ vierkante mijl bedraagt. Den naam Boden-meer heeft het waarschijnlijk ontvangen van het oude slot »Bodmann,» een burg aan den noordelijken oever van het meer, die tijdens de Karolingers eene koninklijke bezitting en de gewone verblijfplaats der gevolmachtigden was.

De Romeinen noemden het meer *lacus brigantinus*, naar de stad *Brigantium* (Bregenz), waar zij eene legerplaats hadden. Het hoogste gedeelte noemt men nog heden het Bregenzer-meer; het noordwestelijk gedeelte, het Zellermeer (zoo genoemd naar Radolfzell), wordt gewoonlijk als een deel van het Bodenmeer beschouwd. De diepte van het meer is zeer verschillend; zij is het grootst tusschen Friedrichshafen en Romanshorn; het dieplood heeft hier 904 voet gemeten. Het ongelijkst schijnt de grond van het meer tusschen Rorschach en Lindau, waar hij eerst 20, dan 232, hierop nabij de monding van den Rijn slechts nog 79, dan zelfs slechts 30, wat verder weder 110, dan weder slechts 36, op het midden van den weg 61 en nabij Lindau tusschen 200 en 300 voet diepte heeft. Het is dus te voorzien, dat de vaart tusschen Rorschach naar Lindau na een betrekkelijk kort tijdsverloop niet meer de rechte lijn zal kunnen volgen, maar de toenemende verzandingen van den Rijn zal moeten ontwijken.

Wegens de groote diepte en den sterken golfslag van het Boven-meer (Obersee) is er natuurlijk eene sterke koude noodig om het te doen be-

vriezen. Terwijl het Ondermeer bijna jaarlijks toevriest, heeft dit geval zich bij het Bovenmeer sedert vier eeuwen slechts vijfmalen voorgedaan, namelijk: 1477, 1572, 1596, 1695 en 1830. De omwoners van het meer vierden deze gebeurtenis in het jaar 1830 als een feest, dat zij geen van allen voor de tweede maal zouden beleven. Des winters zijn de lage waterstand en de dichte nevels, die soms weken lang duren, hinderlijk voor de vaart van stoombooten, doch des zomers is het verkeer des te levendiger.

Daar het Bodenmeer een zeer voordeelig punt aanbiedt ter verbinding van de naburige staten, en buitendien twee spoorwegen (de Stuttgarter bij Friedrichshafen en de Augsburgser bij Lindau) op zijne oevers uitloopen, is het handelsverkeer er zeer levendig. Het zijn deels voortbrengselen van het land, die van de eene plaats van de kust naar de andere worden gevaren: graan, wijn, ooft, groenten, hout, vee; deels fabriekswaaren en handelsproducten, van het noorden naar het zuiden, van het zuiden naar het noorden verzonden. Het levert een bekoorlijk gezicht op, wanneer men op een helderen, vroegen zomermorgen de zeilschepen met opgezwollen witte zeilen nabij en van verre over de blauwe zonnige watervlakte ziet trekken, zooals zij, in de verte op kleine notedoppen gelijkend, naast de zwarte stoombooten met hare lange rookzuilen, die deze over het meer uitbreiden, deze waterwereld bijzonder verlevendigen en er iets zeer eigenaardigs aan mededeelen. Wat de levendigheid van scheepvaart betreft, heeft het Bodenmeer het van oudsher van het meer van Genève gewonnen. Tegenwoordig wordt het Bodenmeer door nagenoeg 18 stoomschepen bevaaren.

Aan de visschen schijnt overigens de nieuwe uitvinding der stoomschepen niet erg te bevallen; de visschers beweren, dat de teelt niet meer zoo goed slaagt, sedert de bruisende raderen de watervlakte doorwoelen. Buitendien is het een groot bezwaar, dat de vischvangst op het Bovenmeer niet zoo geregeld is als op het Ondermeer; de ongeregelde visscherij is voor de toename der visch stellig nadeelig. Het Bodenmeer levert zeer lekkere visch, waaronder vooral forellen en andere vertegenwoordigers van het geslacht der zalmen in de eerste plaats verdienen genoemd te worden.

Om het Bodenmeer zijn de zonnige heuvels met wijnstok beplant. Kan de »meerwijn" al niet met den eigenlijken »Rijnwijn" wedijveren, toch is het in goede jaren een wel wat wrange, maar gezonde drank. Een groot gedeelte van den rijken oogst wordt tot most verwerkt. De Duitsche oevers zijn vooral rijk aan kerse- en pruimeboomen, de Zwitsersche

aan appel- en pereboomen, en in het voorjaar biedt vooral het Thurgauer landschap een bekoorlijk gezicht aan. Het woud van ooftboomen, waarin het land als het ware gehuld is, is dan versierd met een wit-roodachtig tooisel van peren- en appelbloesem, zooals geen schilder dat door zijne kunst weet weer te geven en dat zich alleen onder den invloed der warme voorjaarszon ten volle laat genieten.

Wat het Bodenmeer van alle andere Zwitsersche meren onderscheidt, is, dat het minder een berg- en Alpenmeer is dan dat van Genève, en eenigszins op een zee gelijk; het vrije, opene uitzicht van een landmeer gaat gepaard met prachtige bergtooneelen, tot welke het bovendeel van het meer zeer stout nadert, maar waarvan het toch genoegzaam verwijderd blijft, om den blik niet tot de zeer verschillende, tragsgewijze elkaar opvolgende berggroepen te beperken. Van Bregenz naar Constanz verliest de blik zich in de blauwe verte, waar lucht en water in elkaar schijnen over te vloeien. Als de zon in de golven onderduikt en het meer zich als een bekken van gesmolten goud vertoont, en zich dan met telkens donkerder tinten tooit, een zonderling mengsel van purperrood, geel gestreept en bruin, tot eindelijk weder het rustige, vroolijke blauw van den hemel zijn evenbeeld vindt in den waterspiegel, dan is dit een waarlijk prachtig gezicht. Wie op den dijk van den haven van Constanz gaat wandelen en vervolgens het oog richt naar het Pfänder-gebergte bij Bregenz, ziet dan den schoonen weerschijn der ondergaande zon op de bergen in het Oosten, en den geheelen Vorarlberg met violet en rood bekleed. De omtrek van Constanz is rijk aan verrukkelijke vergezichten.

Ofschoon de haven van Bregenz zich in den besten toestand bevindt en met veel kosten uitgebouwd is, is de plaats toch, ondanks hare gunstige ligging, evenals Lindau en Constanz, een tamelijk stil landstadje gebleven. Daarentegen is Friedrichshaven in korten tijd zeer toegenomen. Vroeger Buchhorn genaamd, zooals het oudere gedeelte van de stad nog heet, was het, ofschoon een rijksstad, eigenlijk het onbeduidendste plaatsje van het Bodenmeer; tegenwoordig, sedert de kloostertuin in een zomerpaleis van den Koning van Württemberg veranderd, de stad door een nieuwen straat met dit slot verbonden, de haven uitgebouwd en de spoorweg in werking is, is het stadje een waar juweel in den Würtbergischen kroon en eene belangrijke-handelsplaats geworden. Nog levendiger is Rorschach, op den tegenovergestelden, Zwitserschen oever gelegen, in welk marktvlak de stoombootvaart zich als in een middelpunt vereenigt en waar elken Donderdag de levendigste koorntmarkt gehouden wordt.

Wat echter, behoudens de voordeelen, die deze oude stadjes van eene nieuwe uitbreiding van het handelsverkeer nog mogen verwachten, haar door geen tijdsomstandigheden kan ontroofd worden, is de heerlijke natuur, die haar omringt. De vruchtbare beemden bij Constanz herinneren reeds geheel aan de Italiaansche landschappen; de vergezichten op de Zwitsersche en Tiroler-Alpen, zoowel als in Schwabenland, zijn bekoorlijk, en het liefelijke eiland Meinau is de schoonste idylle, in de lijst van het Bodenmeer gevat. Van Lindau uit, vertoont zich de berggroepeerig om het Bovenmeer het stoutst. Indien men staat op de 290 schreden lange brug, die de Eilandstad met het vastland verbindt, of liever nog, voor de bekoorlijke villa van Gruber, iets meer westwaarts van het meer, dan wordt men verrast door een natuurtooneel, dat met het schoonste van het meer van Genève kan wedijveren. Naar het noordwesten de heerlijke waterspiegel, eindeloos ver zich uitstrekkend; in het zuiden de bekoorlijke hoogten van Thurgau, zich steeds hooger opeenstapelend tot den 7700 voet hoogen Säntis, die aan de eene zijde met rotsachtige, steile wanden stout nederwaarts schiet, terwijl hem aan de andere over eene uitgestrekte vlakke een sneeuwkleed om de schouders is gelegd; aan zijne zijde staan de »Oude Man, de Kamor, de Hohenkasten,» en hoe de vasallen verder mogen heeten, waardoor deze koning van het Bodenmeer, die trotsch boven hen uitsteekt, zich laat huldigen: — in het Oosten de piramiden en massieve rotsen der Dornbirner en Hohenemser-Alpen, achter welke de hoogere toppen van het Bregenserwoud uitkijken; links en zeer nabij het Pfändergebegte, dat uitloopt in een schilderachtig uitstek, waarop de St. Gebhards-kapel zetelt. Het meer schijnt den voet van het tegenover liggend Zwitsersch gebegte te bespoelen en zelfs opwaarts in het Rijndal door te dringen, wat voor den verrasten blik een grootschen achtergrond vormt; want het wordt gesloten door den grijzen Hörner (achter Ragaz), waarboven de 9900 voet hooge Ringelkopf nog uitsteekt: een trapsgewijze overgang van de zachtste tot de stoutste, steilste vormen, eene afwisseling van het verhevene en lieflijke, zooals nauwelijks op eenig ander punt in het lieve Duitsche vaderland zóó rijk te vinden is!

Van Lindau wandele men te voet naar Bregenz, dat een goede mijl verder ligt. Zoodra men de Oostenrijksche grenzen bereikt heeft, betreedt men een goed onderhouden voetpad, dat een halfuur vóór Bregenz met breed en gehouwen steen geplaveid is. De straat voert rechtstreeks naar het met steile wanden oprijzende Pfändergebegte; rechts blinkt het meer, dat, door storm gezweept, zijne golven tot op het voet-

pad doet spatten; recht vóór zich heeft men de heerlijke golf, waarvan reizigers mij verzekerd hebben, dat zij nauwelijks wisten te zeggen, wat schooner is, de golf van Napels of de Bregenzer golf in het Bodensee. De huizen van Bregenz en de kleine villa's stijgen amphitheatergewijze op; tegenover den haven blinkt achter een populierlaan het klooster Mehrerau uit, dat aan den heiligen Kolumbau wordt toegeschreven; het St. Gebhardskerkje ziet van den steilen rots naar omhoog, terwijl de Alpen van Tirol en Zwitserland als de tonen van een harmonisch accoord ten hemel stijgen. Om evenwel dit tooneel in zijne volle schoonheid te genieten, moet een recht zonnige zomerdag ons begunstigen.

Men verzuime niet den St. Gebhardsberg te bestijgen, waar een wel wat steil, maar toch niet lastig pad heenvoert. Van hier overziet men de geheele vlakte van het meer met zijn Oostenrijksch, Beiersch, Würtembergisch, Badisch en Zwitsersch grensgebied tot Constanz toe. Als eene landkaart ligt het meer uitgestrekt. Aan zijn voet heeft men het steenachtige, breede bed van de Aach, die bij Kennelbach uit het Bregenzerwoud treedt en tusschen Hard en Rieden uitmondt. Zuidwaarts, naar Feldkirch en Altstetten, strekt zich de vruchtbare beemd met zijn talrijke dorpen uit, welke geheele vlakte eertijds de bodem van een meer vormde en waarin de Rijn zich nu als een zilveren band kronkelt. De Vorarlberger, St. Gallen en Appenzeller-Alpen stapelen zich opeen, met omtrekken zóó scherp, als men zou kunnen teekenen. Wat de natuur verhevens en schoons heeft voortgebracht, is onderling met verheven afwisseling vereenigd. Wordt het meer door storm beroerd, dan kan men reeds van verre zijne wit gekuifde golven zien aanrollen als baren der zee, die over elkaar tuimelend, zich met machtig gedruis breken tegen de kust. Op deze vlakte hebben vooral de winden vrij spel, zoodat zij zelfs den regen soms door de dubbelramen drijven in woningen, die aan den meerkant gelegen zijn.

Een bijzonder driftige gast is de Fön (favonius), die zich als hevige zuidenwind uit de Alpen in het Rijndal en op de vlakte van het Bodensee werpt, met eene kracht, waarvan de bewoners van midden-Duitschland nauwelijks eenig begrip hebben. De golven van de »Duitsche Zee,» stapelen zich werkelijk als zeegolven opeen; geen zeilschip waagt het dan uit te varen en wee de boot, die zich al te ver van de kust verwijderd heeft! Zelfs de stoomschepen moeten somtijds hunnen tocht staken. Die Fön is iets zonderlings. Reeds een of twee dagen eer hij uitbreekt, hullen de bergen zich in een nevel, niet ongelijk aan heibrand; wind-

stille, eene angstige spanning van den dampkring ontstaan. Dan ontbrandt er soms een strijd met een kouden Noordooster, en voelt men zich, vooral aan den oever van het meer, de eene minuut door een zeer warmen, en terstond hierop door een kouden luchtstroom overvallen, tot eindelijk de snelle Alpen-Sirocco de overwinning behaalt, en den waterspiegel van het meer tot op eene groote diepte in beroering brengt. Eer de wind uitbreekt, wordt de kleur van den waterspiegel licht groen, gelijk gewoonlijk bij onweders, hagelbuien en andere electriche werkingen in den dampkring de blauwe kleur van het meer eerst in licht-groen, daarna in zee-groen en donkerblauw overgaat.

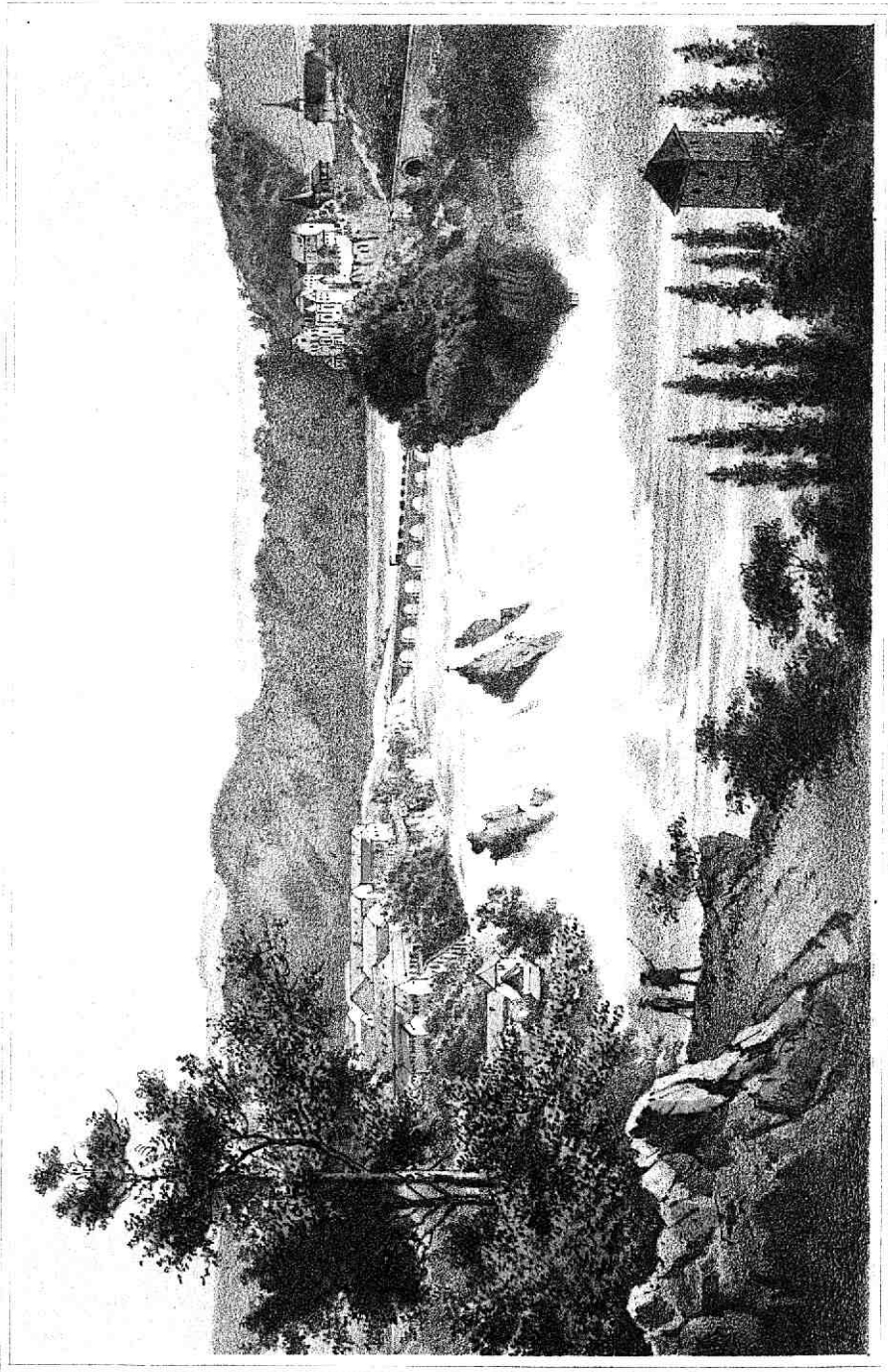
Deze wind oefent op de zenuwen volkomen dezelfde werking uit als de Sirocco van Italië; hij bedwelmt, maakt mat en werkt vooral op de hoofdzenuwen. Na eenige dagen keert de Fön; eerst volgt er regen, dan koude, op de hoogere bergen gewoonlijk sneeuw. Buitendien kent men ook een kouden Fön, die weer uit het Zuid-zuidoosten waait, minder hevig is in zijne vlagen en meermalen gaat liggen, zonder regen aan te brengen; dan blijft het weër nog twee of drie weken goed.

DE RIJNVAL BIJ SCHAFFHAUSEN.

(Karl. Simrock.)

De val van den Rijn bij Schaffhausen heeft den naam dezer stad niet slechts in de geheele wereld beroemd gemaakt, maar aan hem heeft deze plaats werkelijk haar ontstaan en bloei te danken; niet zoo zeer door het bezoek van vreemdelingen, die in menigte hierheen snellen om dit eenig natuurtooneel te beschouwen, als omdat deze waterval het natuurlijk stapelrecht der stad op hechter gronden vestigde, dan een keizerlijk privilegie had kunnen uitwerken.

Daar geen schip den Rijnval zou kunnen afzakken, zonder in duizend stukken geslagen te worden, moeten alle goederen, die uit het Bodenmeer en van elders hierheen komen, boven Schaffhausen gelost, per as door de stad gevoerd, en beneden den waterval weder aan boord gebracht worden. Vermoedelijk lag hierin de aanleiding tot de eerste vestiging van bewoners, waaruit Schaffhausen is voortgekomen. Vreemd schijnt het wellicht, dat Schaffhausen een goed eind boven den waterval ligt, doch wij moe-

DE STADT VAN SCHAGEN

ten hierbij in aanmerking nemen, dat de scheepvaart, reeds eer men de stad nadert, gestremd wordt door een rotsdam, die bij laag-water zichtbaar is. Deze dam bestaat, evenals de rotswand en de klippen van den waterval, uit kalksteen, waaruit blijkt, dat beide steenmassa's in verband staan met het Jura-gebergte, dat zich hier uitstrekt.

Reeds bij Schaffhausen hoort men den Rijnval woelen en bruisen, doch hij ontstaat eerst bij het kleine Züricher slot Laufen, op een hoogen rots aan de linkerzijde van den Rijn gelegen. Deze rots vormde zeker eens een doorlopenden bergwand met den steendam, door welke de Rijn hierheen moet breken, en waarvan de rotsblokken, die zich thans midden in den stroom tegen den val verzetten, slechts de overblijfsels zijn.

De hoogte van den rotswand, waarvan de Rijn moet nederstorten, bedraagt nagenoeg 70 tot 80 voet. Maar juist dáár, waar hij op het punt is er af te springen, verheffen zich drie rotsblokken, die buiten den wand uitsteken, tegen hem. Een er van wordt geheel, de beide andere slechts bij den hoogsten waterstand overstroomd; de eerste bevindt zich het dichtst bij het slot Laufen, aan welks voet een houten balkon, dat over den afgrond uitsteekt, de gelukkigste plaats aanbiedt om den vollen indruk van het verheven schouwspel op eens te ontvangen.

Reeds boven den val moest de stroom zich laten dringen in eene enge rotsbedding, waaruit talloze klippen oprijzen. Traag, zich al schuimend daarover voortbewegend, nadert hij met een sterken val de rots wanden, waar de grond reeds onder hem wijkt en de val, schoon eerst langzaam, een aanvang neemt. Met geweldigen vaart schiet hij neder tegen de rotsblokken, door welke zijne vaart, die hier eerst recht begint, gebroken wordt. Bij het ketsen tegen de rotsen verstuift een deel van het water en stijgt als eene dichte nevelwolk op; een ander deel vormt ziedende, schuimende gist, terwijl het overige in groote massa's over de rotsen heenrolt en aanlandt in den ketel, waar het koken, schuimen en wentelen opnieuw plaats grijpt. Stelt men zich voor, dat dit zoo snel mogelijk na en tevens naast elkaar plaats heeft, daar een gedeelte van het water reeds in den ketel sist en brandt, als het andere eerst tegen en over de rotsen heenspat; denkt men zich dit schouwspel bij elk rotsblok op dezelfde wijze herhaald, behalve dat alleen de eerste rots overstroomd wordt, en laat men dan de zon zich ontsluiëren, om de rijkste, heerlijkste afwisseling van kleuren teweeg te brengen, terwijl ze de oppervlakte van het schuim, door de wind gekroesd, verguldt, een glans over den waterspiegel verspreidt, en in opstijgende, snel bewogen nevel

den vluchtigen regenboog te voorschijn toover, welks bovenste rand door de lucht her- en derwaarts gedreven, door nieuw ontwikkelde nevels uitgewischt en terstond weder opnieuw gevormd wordt, terwijl de voet rustig en onbeweeglijk in het gist en schuim van den ketel staat; — vat men dit alles in eene voorstelling bijeen, dan heeft men een zwak beeld van dit prachtig verschijnsel. Het ontzettend gerol van den donder van den val werkt te gelijker tijd zóó geweldig op het oor, dat men het gedurende de stilte van den nacht twee mijlen ver hoort, terwijl niemand in de nabijheid zijne eigen spraak kan vernemen, waarbij hij zich door luchttrilling en stofregen ook voor het gevoel merkbaar maakt, daar de toeschouwer, die onbedachtzaam voorttreedt, in een oogenblik doornat wordt.

HET HOUTSNIJWERK VAN BERNER-BOVENLAND.

(Walter Senn.)

Naast veeteelt, zuivelbereiding en de ruime verdiensten, die het bezoek van vreemdelingen des zomers in de romantische dalen van het Berner-boveiland oplevert, is de houtsnijkunst in den laatsten tijd voor deze streken de belangrijkste tak van nijverheid geworden. Duizenden mannen, vrouwen en kinderen houden zich jaar uit jaar in bezig met aan het hout, dat hier vroeger bijna geene waarde bezat, door bewonderenswaardige kunstvljijt eene verbazende waarde te schenken en zich hierdoor tot een hoogen trap van welvaart te verheffen. Met rechtmatigen trots ziet men hier op dit verschijnsel neder, vooral, omdat deze tak van nijverheid uit de eigene, innerlijke kracht van het volk voortgekomen en uitsluitend door deze aangekweekt is, zoodat zij reeds na zulk een kort tijdsverloop als een frissche, sterke boom in alle richtingen hare volle bloesems verspreidt. Terwijl elders de vorsten alle hefboomen in beweging brengen, om nieuwe takken van nijverheid naar hunne landen te lokken of reeds bestaande te doen toenemen, moest de bovenlander door eigen vernuft, natuurlijke kunstzin en prijzenswaardige vlijjt den tegenwoordigen trap van deze kunst-industrie bestijgen. Om echter tegen de steeds toenemende mededinging van het buitenland (Schwarzwald, Oostenrijk, Noord-Duitschland), waar ervaren kunstenaars den houtsnij-

ders met raad en daad ter zijde staan, op den duur bestand te zijn, stelden mannen met helder doorzicht, vooral na de eenigszins pijnlijke ondervinding bij de laatste internationale tentoonstelling, het zich tot een heiligen plicht, de inlandsche nijverheid door het stichten van teekenen modelleerscholen, het houden van tentoonstellingen, het aanleggen van verzamelingen van kunstvoorwerpen betreffende het vak, enz., geheel belangloos krachtig te ondersteunen. Naast het Berner kunstgezelschap is het vooral de kantons-architect F. Salvisberg, die zich met liefde, kennis en volharding aan deze schoone zaak wijdt.

Het werk van den houtsnijder heeft dan ook vooral in de laatste jaren zulk eene verbazende vlucht genomen, dat het 't volgende oordeel van een Duitsch deskundige volkomen rechtvaardigt. »De voortbrengselen der door de kunst bestuurde Zwitsersche hout-beeldhouwerij overtreffen alles, wat ooit in dit werk geleverd is.» De verscheidenheid der vervaardigde voorwerpen is werkelijk verbazend. Wie kent niet die lieve Zwitsersche huisjes, vervaardigd in verschillende grootte en naar alle historische vormen, die de landschappen, waar zij thuis behooren, aanbieden: de kokers, klokkenkasten, speeldoozen, étagères, spiegels en portretlijsten, konsoles, het honderderlei tafelgerei, de kostbaar versierde tafels, stoelen, tabouretten enz. Wie kent niet die sierlijke wijze van bewerking, die alle plantenvormen uit veld en woud en tuin vereenigt, tot sierlijke bouquets schikt en deze tot geestige sieraden van voorwerpen bezigt? Nu eens is het de roos, straks de lelie, dan weer het viooltje, het vergeet-mij-nietje, soms het klimop, de druif, de bes, de pit- of steenvrucht, die nu eens afzonderlijk in bevallige ranken en slingeringen oprijzen, dan zich tot lieve kransen en bouquets vereenigen. Doch de houtsnijder is niet tot de inlandsche bloemenwereld beperkt, ook over het historische ornament strekt hij zijne keus uit. Meermalen verleenen Grieksche, Romeinsche of Gothische kunst hem hare vormen en leggen deze voorbeelden den grond, waarop eigen vindingskracht zich begint te openbaren, die dan uit den geest van den ervaren werkmans bloesems doet ontplooiën, die van het streven naar zelfstandigheid eene eervolle getuigenis afleggen.

Tot ornamenten heeft de houtsnijkunst reeds sedert lang van dierlijke en menschelijke gedaanten gebruik gemaakt. Mag deze proef ook moeielijk zijn, toch kan men op menige goed geslaagde poging wijzen. De vogels in de lucht, of zooals zij op bloemen en struiken, op de weiden, de toppen der boomen of den donkeren grond van het woud neerstrijken, of de lichtstralende zon te gemoet zweven, het pluimgedierte,

dat zich in huis en hof beweegt — dit alles werd den snijder tot voorbeeld. Hij kiest ze, om zijn ornament leven bij te zetten. Van den vluchtigen vlinder tot den stouten adelaar, allen zien wij ze in honderderlei groepen voorgesteld. De trotsche huishaan, de bezige hen, de schaar van pikkende kiekens, de eenden trekken deftig voort. De koekoek staat op den nok van het klokkenhuis en roept, hoe laat het is; op het deksel van het versierde geldkistje fladdert de bezorgde oude over het nest van de kweelende jonge vogels en houdt het veroverde voedsel in den bek of broedt de kleine eieren. De arend heeft zich neergezet op den hoogen rots en loert op zijn buit. Doch niet slechts, wat zich door de lucht beweegt, ook alles, wat kruipt op den bodem, omvat hij in den kring zijner voorstelling. In het donker loof en het gras, aan den oever der beek en het riet, bewegen zich allerlei kruipende gedaanten. Het lievelingsdenkbeeld van den snijder is de voorstelling van wild. Gemzen en hazen, eekhorens en vossen, het wilde gevogelte, dit alles levert eindelooze stof voor jachtooneelen. Vooral is het de gems, die hem aantrekt; want hij leeft in het gebergte en zelf is hij meermalen jager. Dagen lang doorkruist hij dan onder gevaar en ontbering de diepten en hoogten der gebergten, tot hij met een gems beladen naar zijn dal, zijne werkplaats terugkeert. Jachtooneelen in beelden voor te stellen heeft voor hem iets bijzonder aantrekkelijks. Ook het huiselijk en gezellige leven, den herder en zijne kudde, den gids en den landman vergeet hij niet. Want ook de herder en de herderin met hun gereedschap op het veld en in den stal bij hun vee; de berggids, toegerust voor den moeilijken tocht, de landman, met den rug gekromd onder den zwaren korf, leveren de stof voor menig kunststuk, waar het oog met welgevallen op rust. Ook tooneelen uit het openbare leven, geschiedkundige tafereelen, volksspelen, bijbelsche voorstellingen treffen wij somtijds aan; bij deze laatste dient het kruis, vernuftig op allerlei wijzen bekransd, door historisch-godsdienstige figuren omringd; terwijl aan scherts, spotlust en zucht naar caricaturen eene ruime plaats wordt verleend. Hierbij speelt bovenal de figuur van den beer uit nationalen trots eene hoofdrol. De koddige snaak moet declameeren, muziek maken, allerlei bezigheden verrichten, zelfs regeeren, alsof in elk mensch in het kanton Bern de belichaamde beer moest spoken. De natuur in hare eindeloos vele gedaanten en het leven, dat zich in haar openbaart, beschouwt de snijder met opmerkzaamheid, en tracht het waargenomene weer te geven; en dit doet hij naar zijne eigene, natuurlijke opvatting, zijn talent, terwijl de natuur zijne eenige leermeesteres is.

De aflevering van zulk houtsnijwerk is zóó aanzienlijk, dat er wel geen bekend land bestaat, waar wij niet een of ander in gebruik zien, dat aan de kunstvaardige hand van een Berner-bovenlander het bestaan te danken heeft. De rijke Amerikaan, herwaarts gekomen om de bewonderenswaardige Hoog-Alpen te bezichtigen, voert geheele kisten vol gesnedene voorwerpen mede, om zijne kamers op te sieren, en zeker zou geen bezoeker den Rozenlauigletscher of Staubbach willen verlaten, zonder servetring, naaldenkokertje of andere kleinigheid tot aandenken.

Tegenwoordig zijn er meer dan 2000 snijders, verre de meesten in de beide ambten Interlaken en Oberhasle, in de dorpen Brienz en Meiringen. De verkoopprijs der jaarlijks vervaardigde waren bedraagt niet ten volle anderhalf millioen francs, terwijl het arbeidsloon een millioen francs te boven gaat.

Deze tak van nijverheid is ongeveer eene halve eeuw oud en had zijn ontstaan waarschijnlijk te danken aan de houtbewerking van het land. Wat ligt meer voor de hand, dan dat het dagelijksch voorbeeld van het Zwitsersche huis met zijne houten, versierde wanden, gesneden vensters en lijsten, ver uitstekende, vaak schoon gevormde consolen, die het vooruitspringend dak ondersteunen; dat de beschouwing der geschilderde ornamenten en allerlei figuren en bloemen in de paneelen en onder het dak — dat, met een woord, het voorbeeld van deze schilderachtige bont en sierlijk getooide bruine huisjes op den witgepleisterden, helderen grondslag, in de schaduw der boomen, het groen der weiden, omgeven door de majestueuze rotsen van het gebergte, den kunstzin dier vervaardigers van deze huisjes wekte, ontwikkelde en tot de vervaardiging van andere kleine voorwerpen bracht, die aan den vorm der lieve woningen herinneren? Bij den aanvang dezer industrie werden de huizen dan ook nauwkeurig in hout nagebootst; de beschilderde en gesnedene bouquetten der voorgevels gaven aanleiding tot de voorstelling van kleinere afzonderlijke ruikers; de zuilen en kapiteelen der prieelen, de losse galerijen en guirlandes dienden onwillekeurig ten voorbeeld bij de vervaardiging van huisraad, zoodat door dit alles een vaste grond gelegd werd, waarop zich de nieuwe kunst vrij snel kon ontwikkelen. Hierbij mag niet vergeten worden, dat de herder in het gebergte alles in een persoon vereenigt; hij is zijn eigen kok en bediende, zijn schrijnwerker, kuiper, schoen- en kleermaker. Arm aan behoeften en afgezonderd levende, moet hij zijne geringe nooddrift zich zelf verschaffen; en daar de herders eertijds tevens de gidsen der Alpenreizigers waren en menig toerist gaarne een aandenken aan die schoone dagen met zich huiswaarts bracht,

waartoe de kleine huishoudelijke zaken der Albewoners, als: houten lepels, Borden of bekers, geschikte voorwerpen waren, kwamen de herders weldra op de gedachte, des winters, in plaats van uitgestrekt op het vuilen vacht op den ovenbank te liggen, een voorraad van dergelijke artikelen te snijden en hierbij meer op sierlijkheid dan op duurzaamheid te zien; en wat kon den vreemdeling welgevalliger zijn, dan in die kleine voorwerpen eene trouwe afbeelding dier sierlijke houten huisjes zelve, als een beeld van de streek te kunnen medenemen? Dit hadden de wakkere Albewoners weldra ingezien. De onderneming slaagde uitstekend; weldra waagde men zich aan het nabootsen van gemzen, jachttooneelen enz., en zoo bracht elk jaar iets nieuws te voorschijn. In den beginne was dit alles wel slaafs gevolgd, doch weldra leverde het de stof voor eene rijke afwisseling.

Onder deze omstandigheden was het een eenvoudig man, Christian Fischer van Brienz mogelijk, een begin met de houtsnijkunst te maken. Hij begon met de vervaardiging van messenscheden en eierdoppen, die hij van eenvoudig loofwerk voorzag. Terstond wist hij jonge lieden voor dit werk te winnen en smaakte de voldoening, dat hij weldra door hen werd overtroffen. Zijne veranderlijkheid was wellicht oorzaak, dat hij weinig dank inoogstte en in kommervolle omstandigheden stierf. Maar al moge men de plek niet meer weten aan te wijzen, waar zijn lijk ter ruste werd gelegd, toch zal de nakomelingschap hem dankbaar blijven gedenken, want elke moeder, die hier haar kind het eerst den vader-naam leert uitspreken, zal ook den naam zegenen van den man, die vele duizenden aan dagelijksch brood hielp. Peter Baumann van Grindelwald en Feuz van Lauterbrunnen volgden weldra het voorbeeld van Fischer. Vooral muntte Andreas Baumann, een van de drie zonen van eerstgenoemden, door vindingrijkheid en handigheid uit; het eerst werd door hem het vlakke door verheven werk vervangen. Een rozenbouquet was de eerste vrucht van dit denkbeeld, en na weinige jaren bracht hij zulke meesterstukken in de nabootsing dezer bloem voort, dat zij nog heden niet geëvenaard zijn en den aankomenden snijders tot modellen dienen. Langzamerhand breidde zich deze industrie van huis tot huis, van hut tot hut uit, en de verkoop, die eerst op kleine schaal slechts door het aanbieden aan reizigers, of door middel van de bedienden der hotels plaats had, werd vervangen door het aanleggen van magazijnen, wier bezitters ook met het buitenland handelsbetrekkingen aanknoopten. Het waren inzonderheid de gebroeders Wirthe, die groote inrichtingen tot stand brachten, waarin nu eenige honderden kunstenaars naar bepaalde

teekeningen en modellen werken, en zich, elk naar zijn smaak, op het vervaardigen van dier- of plantengroepen of van huisjes en andere thematische vormen toeleggen. Flinke schrijnwerkers passen de houtsnijderij op de meubelmakerij toe, en menig keurig stuk werd door de kunstvaardige hand van vrouwen en meisjes te voorschijn gebracht. Reeds in het jaar 1862 werd voor aankomende kunstenaars in Brienz eene teekenschool gevestigd, die deels door den staat en de gemeente, deels door het schoolgeld der kweekelingen onderhouden wordt en onder het bestuur van een ervaren beeldhouwer reeds de heerlijkste vruchten oplevert, terwijl in 1869 in Interlaken een leeraar werd aangesteld, om in den omtrek onderwijs in de teeken- en vormkunst te geven, zoodat de hout-beeldhouwerij in Bovenland weldra tot eene werkelijke kunst verheven zal zijn. Het houtsnijden is eene goede broodwinning: de mindere werkman verdient 2, de ervarene 5 en meer francs daags, terwijl het grovere werk: zagen, schaven, boren verricht wordt met machines, die gedeeltelijk door de onuitputtelijke kracht der schuimende woudstroomen in beweging gebracht worden. Verbazend is de verandering door deze nieuwe tak van nijverheid zoowel in de dalen als op het gebergte teweeggebracht; waar eertijds in Brienz lage, bruine huisjes stonden, verzezen in de laatste tientallen jaren allerwegen schoone, nieuwe landhuizen.

Naast de houtsnijkunst ontwikkelde zich het vervaardigen van parquetteriewaren. Rijkdom aan waterkracht, goede vervoermiddelen en nabijheid van ruwstof zijn de eerste voorwaarden voor de krachtige ontwikkeling van dezen arbeid, die op groote schaal door middel van machines moet verricht worden. Ook deze heeft zijn hoofdzetel in het Berner-Bovenland opgeslagen; de bekoorlijke mozaïekbeelden der vloeren in de stad en op het land, zoowel als in de prachtige gebouwen in de Louvre en te St.-Cloux leggen een welsprekend getuigenis af omtrent de sierlijkheid der fabrikaten. Een enkel huis in Interlaken vervaardigt jaarlijks ongeveer een half millioen vierkante voeten van dit werk, wat een waarde van nagenoeg 400,000 francs vertegenwoordigt.

20 jaren geleden werd door den oud-grootraad Ober te Schlössli in Interlaken de fabricatie van kinderspeelgoed in Bödeli ingevoerd. Onder de leiding van een ervaren leeraar werden 40 tot 50 knapen tot speelgoed-snijders opgeleid, doch deze onderneming liep spoedig te niet, omdat de jeugdige werklieden na voldoende oefening het voordeeler roep van de eigenlijke hout-beeldhouwerij begonnen uit te oefenen.